ORD. PROF. DR. P. MALAKAUSKIS

PRIGIMTINĖ TEISĖ

ANTRASIS LEIDIMAS

KAUNAS — — — — — — — — — — — 1936

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
TEOL.-FILOSOFIJOS FAKULTETO LEIDINYS

340.12

Du 29685-2L

LTS Sp. „Viltis“. Kaunas, Maironio 3.
Tel. 23363

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A-29284

RU

Prigimtinė teisė yra visuotinė, vienoda, aiški, neatšaukiama ir nepakeičiama. Todėl ant jos reikia statyti viso žmonių gyvenimo rūmą — niekas jo nesugriaus.

Autorius.

Kaunas, 1936. XI. 1.

TURINYS

		Psl.
	Prakalba	5—
	Literatūra	9—
I.	Bendrieji dalykai	11— 52
	1. Apibrėžimas	11— 14
	2. Istorija	14— 20
	3. Buvimas	20— 29
	4. Objektas	29— 31
	5. Padalinimas	31— 33
	6. Savumai	33— 40
	7. Subjektas	40— 48
	8. Sankcija	48— 51
	9. Tikslas	51— 52
II.	Individinės teisės	53— 69
	1. Priedermės Dievui	53— 56
	2. Priedermės sau pačiam	56— 61
	3. Teisės į kitus ir priedermės kitiems	61— 69
III.	Šeiminės teisės	71— 87
	1. Moterystė	71— 81
	2. Šeima	81— 87
	3. Šeimyna	87—
IV.	Valstybė	89—147
	1. Apibrėžimas	89— 93
	2. Istorija	93— 94
	3. Kilimas	94—102
	4. Tikslas	103—109
	5. Valdžia in genere	109—121
	6. Valdžia in specie	121—129
	7. Valstybė ir kai kurie dalykai	129—147
V.	Tarptautinės teisės	149—168
	1. Apibrėžimas ir padalinimas	149—150
	2. Prigimtinės teisės	150—161
	3. Pozityvinės teisės	161—168

Literatūra

Biavaschi G. B., La moderna Concezione Filosofica dello Stato,[3] Milano 1923.

Cathrein V., Recht, Naturrecht und positives Recht[2], Freiburg im Br. 1909.

„ „ Moralphilosophie[5], Freiburg im Br. 1911, I-II.

„ „ Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit, Freiburg im Br. 1914.

„ „ Die Grundlage des Vőlkerrechts, Freiburg im Br. 1918.

Costa—Roseti, Institutiones ethicae et iuris naturalis, 1883.

Donat J., Ethica[2], Oeniponte 1921, II.

Erzberger M., Der Vőlkerbund, Berlin 1918.

Hertling, Kleine Schriften zur Zeitgeschichte und Politik, Freiburg im Br. 1897.

„ „ Recht, Staat und Gesellschaft[5], 1918.

Macksey C., De ethica naturali, Romae 1914.

Mausbach J., Naturrecht und Vőlkerrecht, Freiburg im Br. 1918.

Meyer T., Institutiones iuris naturalis, Freiburg im Br. 1885.

Petraschek K., System der Rechtsphilosophie, Freiburg im Br. 1932.

Rőmeris M., Valstybė, Kaunas 1934-35, I-II.

Rűkher J., Die katholische Staatsgedanke, Berlin 1925.

Schilling Otto, Die Staats — und Soziallehre des Papst Leo XIII, Kőln 1925.

Taparelli A., Saggio teoretico di diritto naturale, Roma 1928, 1[4].

Tischleder P., Ursprung und Träger der Staatsgewalt, M. Gladbach 1923.

„ „ Die Staatslehre Leos XIII, M. Gladbach 1925.

Varvello Fr., Institutiones philosophiae, II: Ius naturale[2], Torino 1923.

I. Bendrieji dalykai

1. Apibrėžimas

1. Prigimtinė teisė (lotyniškai ius naturale, pranz. droit naturelle, vok. Naturrecht, ital. diritto naturale) vadinasi tos žmonių elgimosi normos ar taisyklės, kurios glūdi pačioje daiktų prigimtyje ir kurias skelbia ar diktuoja sveikas protas. Š v. Tomas Akvinietis ją šiaip apibrėžia: „Prigimtinė teisė yra ta amžinojo įstatymo dalis, kurią sužino žmogaus protas“[1]). Pasak V. Cathrein'o: „Visa tai, ką mes natūraliu protu ir be jokių pozityvinių įstatymų ar draudimų sužinome esant priedermę, įeina į prigimtinę teisę“[2]).

Prigimtinės teisės pavyzdžiai: kas tau nepatinka, to ir kitam nedaryk; atiduok, kas kam priklauso, nevok, nemeluok, mylėk tėvus, laikykis tvarkos ir t. t.

2. Pasaulis turi tikslą. Net atskiri sutvėrimai ir daiktai turi savo tikslus. Kalbamiesiems tikslams pasiekti yra tam tikri keliai. Tai įvairios normos, taisyklės, dėsniai, kuriais visi sutvėrimai ir daiktai egzistuoja, gyvena ir siekia savo tikslą.

Neorganiniai daiktai valdomi mechaniniais, fiziniais ir cheminiais dėsniais. Planetos ir žvaigždės laikosi savo vietoje, sukasi — klauso savo įstatymų. Susiformuoja vanduo, oras, ugnis — klauso įstatymų.

Organiniai daiktai turi gyvybės ir vegetatyvines normas. Jie auga, minta, serga, vysta, džiūsta, išnyksta.

---

[1]) 1,2 q. 91 a. 2: „Lex naturalis nihil aliud est quam participatio legis aeternae in rationali creatura“.

[2]) Moralphilosophie[5], Freiburg i B. 1911, I 330 „Alle, was wir durch die naturalische Vernuft und abgesehen von jedem positiven Gebot aut Verbot als unsere Pflicht, erkennen, gehört also zum Naturgesetz“. Taip, kas vien apreikštosiomis, bažnytinėmis ar valstybinėmis teisėmis įsakyta ar draudžiama, tai jau nebe prigimtinė teisė. Tai pozityvinės Dievo, bažnytinės ir valstybinės teisės.

Jausminiai sutvėrimai turi specifinę žymę — jausmą ir jausminius dėsnius. Jie tais dėsniais atskiria naudinga nuo kenksmingo. Jie jaučia skausmą ir malonumą.

Protingasis sutvėrimas, žmogus, turi neorganinių, organinių, gyvybės ir vegetatyvinius elementus. Be to, jis turi savotišką elementą — sielą, kuri turi protą ir laisvą valią. Bendrieji žmogaus elementai tvarkomi savo dėsniais, t. y. mechaniniais, fiziniais, cheminiais, vegetatyviniais ir t. t. Tik tuos dėsnius reguliuoja siela savo protu ir laisva valia. O anas specijalus žmogaus elementas turi atskirą ypatingą savo įstatymą, dėsnius, normas, kurias mes ir vadiname prigimtine teise.

Prigimtinė teisė glūdi pačioje daiktų prigimtyje, bet vis dėlto nėra visai įgimta, kaip įgimtos yra kai kurios idėjos. Įgimtas tėra galėjimas ir palinkimas ją sužinoti ir pažinti.

Prigimtis čia reiškia daiktų esmę, entelechiją, palinkimą siekti tikslą, idėją, kaipo tobulą ir suformuotą esybės supratimą. Atbylai, jos negalima laikyti dvasios ir kultūros priešpastatymu, ji nereiškia fizijologinių reikalų, nelaisvų ir jausminių palinkimų.

Kalbamoji prigimtis suprantama ne tik žmogaus ar žmonių, bet taip pat kitų sutvėrimų, daiktų ir t. t.

Prigimtinę teisę sužino ir skelbia ar diktuoja sveikas žmogaus protas.

Sveiku vadinamas tas protas, kuris yra išlavintas ir nėra suterštas ar aptemdytas jokia dėme, blogybe, nedorove, niekšybe.

Teoriniam protui prigimta sužinoti, atrasti šiaipjau tiesas. Jam prigimta pažinti, ištirti ir suprasti gamtos sudėtį, buitį, dėsnius, dvasinio gyvenimo dalykus ir daiktus, logines ir matematines tiesas, visų daiktų, sutvėrimų vyriausią priežastį, pasaulio tikslą ir t. t. Praktiniam protui taip pat prigimta sužinoti ir suprasti praktines tiesas, žmogaus elgimosi normas, dvasios ir kultūros taisykles, žmogaus vyriausio tikslo dėsnius. Tie dėsniai — prigimtinė teisė.

Protas prigimtinę teisę sužino iš daiktų prigimties, kurioje ta teisė glūdi, su kuria tam tikrai yra susijusi, santykiauja. Čia protas turi žiūrėti, visų pirma, į paties žmogaus, į veikiančiojo asmens prigimtį. Paskui jis ima kitų žmonių, sutvėrimų, daiktų, aplinkybių, kultūros prigimtis. Turi imti prigimtis tų daiktų ar sutvėrimų, su kuriais žmogus susiduria, susitinka, turi nuolat reikalų ar kuriuo atveju reikalą. Pamatas — žmogus, ką darydamas, dirbdamas ar veikdamas, ne visados pats save telie-

čia, su savimi tesikalba. Ne; jo veiksmai, lyg spinduliai, skiedžiasi į šalis ir liečia kitus žmones, kitus kūrinius, daiktus ir t. t. Žmogus stovi viduryje, o kiti daiktai aplinkui.

Protas prigimtinę teisę ne lyg semte pasemia. Protas ją sužino, pastebėdamas, analizuodamas, įsigilindamas, palygindamas, sintezuodamas ir t.t. Čia reikia kartais daug darbo, įtempti smegenis. O kartais tai duodasi lengvai padaroma.

Prigimtinė teisė rodo, šnibždi, sako, ką žmogus turi ir ko neturi daryti. Tik ji neatima laisvos žmogaus valios. Žmogus nėra fiziškai verčiamas klausyti prigimtinės teisės postuliatų, kaip kiti gamtiniai kūriniai turi laikytis savo dėsnių. Jis fiziškai gali tos teisės neklausyti, nesilaikyti. Bet žmogus to dalyko daryti neprivalo, morališkai negali. Tai draudžiama. Kitaip sakant, prigimtinė teisė neliečia fizinės žmogaus laisvės arba „das Können". Ji teapriboja moralinę laisvę arba „das Dürfen"[1]).

Šv. Tomo Akviniečio prigimtinės teisės apibrėžime minima yra amžinoji teisė arba įstatymas. Tai amžina Dievo mintis ar planas tam tikru būdu tvarkyti pasaulį. Prigimtinė teisė — ta amžinojo įstatymo dalis, kurią sveikas protas žmogui diktuoja jo veiksmams tvarkyti.

Prigimtinė teisė yra tikra teisė arba įstatymas. Pamatas — įstatymas turi turėti priedermę, turi būti išleistas visuomenei ir jos naudai ir turi jį išleisti ir paskelbti tam tikras įstatymų leidėjas. Visas šias žymes turi prigimtinė teisė. Taip, prigimtinė teisė sako ar draudžia ką daryti — turi priedermę. Ji išleista yra visuomenei ir galutinai tarnauja jos naudai. Prigimtinę teisę išleido tas, kurio rankose yra visas pasaulis. Ją tas pats Autorius paskelbė per sveiką žmogaus protą.

Kalbamoji teisė vadinasi prigimtinė dėl to, kad fundamentaliai arba materijaliai glūdi pačių daiktų prigimtyje ar esmėje ir formaliai yra natūrališkai, sveiku žmogaus protu skelbiama, arba įgimta yra ją sužinoti ir pažinti.

3. Prigimtinė teisė skiriasi:

1) Nuo amžinojo įstatymo: a) Prigimtinė teisė yra tam tikru

---

[1]) Fizinė laisvė yra tada, kai nėra išorinės prievartos. Moralinė laisvė yra, kai nėra išvidinės prievartos. Iš spąstų paleistas paukštis atgyja fizinę laisvę, bet neturi moralinės laisvės. Žmogus kalinys neturi fizinės laisvės, bet niekas negali iš jo atimti moralinės laisvės. Kas privers jį norėti to, ko jo valia nenori, ir kas privers daryti tai, ką blogu laiko jo mintis.

būdu paskelbta. Amžinajam įstatymui to nereikia. b) Prigimtinė teisė yra siauresnė, nekaip amžinasis įstatymas: pirmoji teliečia protinguosius sutvėrimus — žmones, o antroji liečia visą pasaulį. c) Prigimtinė teisė turi pradžią, o amžinasis įstatymas nežino gimtosios dienos.

2) Nuo apreikštųjų teisių: prigimtinę teisę skelbia tarpiškai Dievas ir betarpiškai sveikas žmogaus protas, o amžinajam įstatymui nereikia jokio skelbimo.

3) Nuo pozityvinių žmonių, t. y. bažnytinių ir valstybinių, įstatymų: a) Prigimtinės teisės betarpiškas autorius yra Dievas. Pozityvinių žmonių įstatymų betarpiški autoriai yra žmonės, arba šiaipjau įstatymų leidėjai. b) Pasyvus prigimtinės teisės subjektas yra visi žmonės. Pozityvinių įstatymų nebūtinai turi laikytis visi žmonės. c) Prigimtinė teisė yra neatšaukiama. Pozityvinius įstatymus galima atšaukti.

4) Nuo sąžinės, nes prigimtinę teisę sudaro visuotiniai proto sprendimai, o sąžinė yra daliniai proto sprendimai, kuriais individiniams veiksmams konkrečiai pritaikinami anie pradai.

5) Nuo sinderezės — prigimtinę teisę sudaro moraliniai visuotiniai praktinio proto sprendimai, aktualiai imant dalyką; o sinderezė yra nuolatiniai (habituales) vyriausi moraliniai praktinio proto sprendimai.

2. Istorija

Prigimtinė teisė yra žinoma nuo senų senovės — seniausiose tautose jau yra bendrieji jos dėsniai.

Prigimtinė teisė, be kitko, buvo senovės rytų tautose, pvz., meduose, babiloniečiuose, asiriečiuose, egiptiečiuose, persuose, kinuose ir labiausiai žyduose ir izraelituose.

Dar tobulesnė buvo prigimtinė teisė graikuose. Žmogaus protas dalyvaująs amžinajame dievų įstate, kurio negalį paliesti jokie žmonių įstatai. Be to, visi didieji graikų filosofai ir rašytojai tvirtino, jog žmonių gyvenime esanti dievų skirtoji tvarka, kuriai turįs nusilenkti žmonių tvarkymas.

Taip, pasak Heraklit'o, žmogus savo protu dalyvaująs Dievo prote, tvarkančiame pasaulį, ir visi pasauliniai įstatymai savo jėgą semią iš Dievo įstatymų[1]).

---

1) Žr. V. Cathrein, Recht, Naturrecht und positives Recht,[2] Freiburg i. B. 1909, 186.

Archytas Tarentietis, Pythagoras'o mokinys, įstatymus dalina į rašytinius ir nerašytinius. Paskutinieji — dievų įstatymai ir sudarą rašytinių įstatymų pagrindą ir teisingumo dėsnį. Jų sulaužymas gimdąs negerovę ir bausmę[1]).

Sokrates reikalauja laikytis ne tik valstybinių, bet taip pat dievų nerašytinių įstatymų, kurie turį galią visuose kraštuose ir kurių sulaužyme glūdinti bausmė[2]).

Sophokles tragedijoje „Antigonė" gražiai ir jaudinančiai aprašo prigimtinės teisės atveją. Štai turinys. Kreon uždraudė laidoti Poliniko kūną. Už nepaklausymą grasino bausme. Velionies sesuo Antigonė vis dėlto palaidojo savo brolį. Jos laukia mirties bausmė. Bet didvyrė neišsigąsta ir drąsiai drožia karaliui į akis: „Aš nemanau, kad Tavo įsakymai būtų buvę tokie svarbūs, kad tu, žmogau, galėtumi sulaužyti nerašytinius ir amžinus įstatymus. Ne vakar ir ne šiandien jie išleisti. Ne; jie yra visados ir niekas nežino jų pradžios. Dėl jų aš ir nedrįsau klausyti tavęs ir neklausyti dievų"[3]).

Aristoteles valstybėje galią turinčias arba politines teises dalina į prigimtinę ir įstatymų teises. Prigimtinė teisė kylanti ne iš pozityvinių įstatymų, bet iš pačios daiktų prigimties. Ji esanti nerašytinė, amžina, visuotinė ir nepakeičiama[4]).

Graikuose tik vienas kitas istorininkas ir skeptikas visas teises suvedė į žmonių padarus, įstatus.

Prigimtinė teisė žinoma romėnams.

Iš tiesų, prigimtinę teisę atvirai pripažįsta Seneca[5]), Plato[6]), Cicero[7]) ir kt. Pasak paskutiniojo, esanti prigimtinė teisė (communis lex naturae). Ji kilusi iš Dievo proto ir valios, Dievo duota žmonėms, įsakanti gera ir draudžianti bloga. Ta teisė esanti nerašytinė, prigimta, visiems žinoma, patvari, amžina, neatšaukiama, joks senatas, jokia tauta negalinti mus nuo jos atleisti ir jos laužytojai neišvengsią teisingos bausmės. Prigimti-

---

1) Žr. V. Cathrein, Recht, Naturrecht und positives Recht², 187.

2) Žr. V. Cathrein, t. p.

3) Eil. 446-460.

4) Ethic. Nic. 5 c. 10, 1134 b, 18; 2 c. 6; 5 c. 14, 1137 b, 11; Rhetor. 1 c. 13.

5) Epist. IV, De benef., 4, 12.

6) Apolog. Socratis, 17.

7) De legibus, I 6, 12, 18, 19, 33; II 4, 10; Pro Milone, IV 10; De officiis, III 17; De republica, III, ir t.t.

nei teisei negalį prieštarauti valstybiniai įstatymai. Be to, Cicero teises skirsto į prigimtinę (ius naturale), „ius gentium" ir civilines teises (ius civile). Civilinėmis teisėmis jis kartais laiko maždaug tas pačias teises, kurias Aristoteles vadino politinėmis arba valstybėje galią turinčiomis. Bet tuo vardu dažniausiai vadina tas kalbamąsias teises, kurios tepriklauso atskirai kuriai tautai, nepriklauso kitoms tautoms. „Ius gentium" paimtas iš vadinamųjų peregrininių (keleivinių) teisių. Čia reikia atsiminti, jog Romos valstybėje daug buvo tokių teisių, kurios tebuvo skiriamos saviems piliečiams ir nepriklausė perigrinams. Tai civilinė teisė suglaustąja prasme arba „XII tabularum". Kiti įstatymai buvo išleisti visiems tiems, kurie Romos valstybėje galėjo naudotis teisėmis (capax iuris). Tai tos teisės, kurios buvo prigimtinės teisės išvados ir todėl turėjo galią visose tautose. Čion įeina draudimas užmušti, vogti, neteisingai prisiekti ir t. t. Tai „ius gentium". Kai kur Cicero „ius gentium" vadina stačiai prigimtine teise[1]). Teisinga, nes kadangi „ius gentium" buvo vadinamos prigimtinės teisės išvados, tai kalbamosios teisės glūdėjo premisose, kurios buvo prigimtinės teisės. Bet vis dėlto nebuvo galima visos prigimtinės teisės priskirti prie „ius gentium", nes paskutinįjį sudarė ne visuotiniai kurie pagrindiniai dėsniai, bet tokios konkrečios išvados, kurios panašios yra į pozityvinius įstatymus ir iš tiesų įėjo į pozityvines teises. — Cicero skirstymas teisių į „ius civile" ir „ius gentium" yra paimtas iš graikų mokslininkų.

Quintilianus teises skirsto į „iustum natura" ir „iustum ordinatione". Pirmosios — tos teisės, kurios kyla iš daiktų prigimties ir bendros yra visiems. Antrosios — tos teisės, kurios išleidžiamos įstatymų keliu ir tepriklauso atskiroms tautoms[2]). Tai stačiai paimta iš graikų. Taip pat Seneca teises skirsto į „ius naturae" ir „lex naturae". Pirmosios — teisės, kylančios iš prigimties ir visur turinčios galią[3]).

Gaius savo Institucijų pradžioje teises skirsto į „ius civile" ir „ius gentium". „Ius civile" vadinamos tos teisės, kurios

---

[1]) Pvz., De officiis, III 5, 23: „Neque vero hoc solum natura, i. e. iure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis civitatibus respublica continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri".

[2]) Institut. Orat., VII 4, 5; XII 2, 3.

[3]) Epist. IV, De benef., 4, 12, 17.

priklauso atskiroms tautoms. Jos esančios žmonių teisės. „Ius gentium" vadinamos tos teisės, kurios priklauso visoms tautoms. Jų šaltinis esąs natūralinis protas (quod naturalis ratio inter omnes homines constituit). Kalbamoji teisių sąvoka įdėta Iustinianus'o Institucijose ir Pandektuose.

Nuo U l p i a n u s' o (mir. 228 m. prieš. Kr.) romėnų teisėse prigimtinė teisė įgyja siauresnę prasmę. Ja vadinamos tos teisės, kurios yra bendros žmonėms ir gyvuliams ar gyvūnams, pvz., moterystė, vaikų auginimas ir auklėjimas ir t. t. Kitos prigimtinės teisės priskirtos prie „ius gentium". Ši kalbamųjų teisių sąvoka paimta, rodos, iš Pythagoras'o, kuris bene pirmasis taip skirstė teises Tai jis darė, laikydamasis savo esminės žmonių ir gyvulių sielos lygybės ir sielos persikėlimo į kitus daiktus mokslo. Pythagoras'u sekė Empedokles.

Ulpianus'o prigimtinės teisės sąvoka taip pat įdėta Korpuse I. C. Todėl šiame teisių rinkinyje sutinkame dvejopą prigimtinės teisės sąvoką, kas kai kam sukėlė trupučiuką ginčų.

Prigimtinė teisė yra taip pat krikščionių moksle. Tik krikščionys ją labiau pamilo, išaiškino, detalizavo.

Pvz., š v. P o v i l a s rašo, jog stabmeldžiai, kurie neturį Moizės rašytinių įstatymų, turį įstatymą savo širdyje. Pats Dievas šį įstatymą įrašęs širdyse ir pagal jį žmonės būsią teisiami[1]). Tą mokslą Bažnyčios Tėvai aiškino, plėtojo. Be kitko, šv. A u g u s t i n a s sako: „Nėra tokios protaujančios sielos, kurios sąžinei nekalbėtų Dievas, nes ar ne Dievas prigimtinę teisę įrašė žmonių širdyse"?[2]) Prigimtinė teisė esanti „Dievo amžinojo įstatymo nuorašas, vyriausias ir neatsimainąs Dievo protas žmonių širdyse"[3]).

Š v. H e r o n i m a s rašo: „Tą dalyką, kad prigimtinis įstatymas yra įrašytas mūsų širdyse, moko apaštalas. Tas širdyse įrašytas įstatymas liečia visas tautas ir nėra žmogaus, kuris jo nežinotų"[4]). Š v. A m b r o z i e j u s sako: „Tas įstatymas (pri-

---

1) Rom. 2, 14-16.

2) De Sermone Dominica in monte, II: „Nulla anima est, quae ratiocinari possit, in cuius conscientia non loquatur Deus. Quis enim legem naturalem in cordibus hominum scribit, nisi Deus".

3) Quaestion. ad Quod vult Deum, qu. 53: „Ipsius legis aeternae atque adeo summae et incommutabilis rationis divinae in mentibus hominis facta transcriptio".

4) Epist. 121.

raštų, bet iš tam tikro atskiro žmogaus gausaus prigimties šal-

Vėlesni Bažnyčios Rašytojai ir mokslininkai mūsų klausime laikėsi Bažnyčios Tėvų. Pvz., Izidorius Sevilietis priė-

tinio"[1]).

gimtinis) ne rašomas, bet prigimstamas, ir sužinomas ne iš kurių mė Ulpianus'o mokslo ir Iustinianus'o Institucijų teisių skirstymą į „ius naturale", „ius gentium" ir „ ius civile". Tik aiškiai nepasakė, kuo „ius naturale" skiriasi nuo „ ius gentium". Tai padaryta vėliau. Tai padarė labiausiai š v. Tomas Akvinietis. Jis teises taip pat skirsto į „ius naturale", „ius gentium" ir „ius civile". Visi pasauliniai įstatymai turį būti išvedami iš prigimtinio dorovės įstatymo. Tai padaryti galima esą dvejaip, būtent, principų išvadomis ir dalinėmis determinacijomis (per conclusiones e principiis et particularem determinationem). Daug įstatymų galima esą išvesti iš prigimtinės teisės pradų. Pvz., prigimtine teise draudžiama esą neteisingai elgtis. Iš čia galima esą išvesti, jog negalima esą nužudyti, vogti ir t. t. Kiti pasauliniai įstatymai esą ne kas kita, kaip platesnis determinavimas bendrųjų prigimtinės teisės pradų. Pvz., prigimtine teise leidžiama bausti už sulaužymą svarbesnių įstatymų. Bet ji nesakanti, kuria bausme esą baustina. Tai determinuojama pozityviniais įstatymais. Tie įstatymai, kurie esą prigimtinės teisės išvados, sudarą „ius gentium"; o tie įstatymai, kurie determinuoją prigimtinę teisę, esą „ius civile"[2]). Be to, šv. Tomas Akvinietis „ius gentium" skirsto į įstatymą ir teisę (sicut lex et ius). Pirmuoju atveju „ius gentium" priskiriamas yra prie pozityvinių įstatymų, antruoju — prie prigimtinės teisės. Galop, šv. Tomas Akvinietis sako, jog prigimtinei teisei negalį prieštarauti jokie

---

[1]) Epist. 41: „Ea lex (naturalis) non scribitur, sed inascitur, nec aliqua percipitur lectione, sed profano quodam naturae fonte in singulis exprimitur".

[2]) 1, 2 q. 95 a. 4: „Est... de ratione legis humanae quod derivata a lege naturae, et secundum hoc dividitur ius positivum in ius gentium et ius civile, secundum duos modos quibus aliquid derivatur a lege naturae... Nam ad ius gentium pertinent ea quae derivantur e lege naturae sicut conclusiones e principiis: ut iustae emptiones, venditiones et alia huiusmodi, sine quibus homines ad invicem convivere non possunt, quod est de lege naturae quia homo est naturaliter animal sociale... Quae vero derivantur a lege naturae per modum particularis determinationis pertinent ad ius civile, secundum quodlibet civitas aliquid sibi accomode determinat".

pozityviniai — bažnytiniai ir valstybiniai — įstatymai ar teisės[1]).

Viduriniais amžiais prigimtinė teisė figūruoja bažnytinėse teisėse ir ją pripažino kanonistai. Teisės taip pat skirstomos į „ius naturale", „ius gentium" ir „ ius civile".

Kalbamąjį perijodą bažnytinėse teisėse „ius naturale" pagal Izidorių Sevilietį buvo vadinamos tos teisės, kurios buvo bendros visoms tautoms ir turėjo galią pačia daiktų prigimtimi[2]). Civilinė teisė vadinosi tos teisės, kurios priklausė atskiroms tautoms ar valstybėms[3]). „Ius gentium" neapibrėžiamas, tik pavyzdžiais iliustruojamas[4]). Prigimtinė teisė esanti vyresnė už bet kurią įpročio teisę ir pozityvinius įstatymus. Jokios galios neturinčios tos įpročio teisės, valstybiniai ir net bažnytiniai įstatymai, kurie prieštarauja prigimtinei teisei. Niekas negalįs būti verčiamas daryti tai, kas prieštarauja prigimtinei teisei[5]).

Nuo XVII amž. (po 1600 m.) scholastikai iš prigimtinės teisės visai išmetė „ius gentium". Paskutiniuoju vardu tevadintos tos teisės, kurios nebūtinai įėjo į prigimtinę teisę, bet buvo labai artimos, protingos, su prigimtine teise sutinkančios išvados, ir mažne visose tautose turėjo galią įpročio teisėmis. „Ius gentium" esančios pozityvinės teisės, žmonių teisės. Jis skiriąsis nuo civilinių teisių tuo, kad kyląs įpročio keliu, o civilinės teisės galinčios kilti taip įpročio, taip įstatymo leidybos keliu. Be to, „ius gentium" skiriasi nuo civilinių teisių platumu, nes pirmasis yra mažne visur, o antrosios tėra atskirose valstybėse[6]).

Prigimtinę teisę taip pat pripažino ir pripažįsta protestantai, pravoslavai ir kt.

---

1) 2, 2 q. 60 a. 5 ad I: „Lex scripta sicut non dat robur iuri naturali, ita nec potest eius robur minuere vel auferre quia nec voluntas hominis potest immutare naturam. Et ideo nec habet vim obligandi".

2) D. 1 c. 7: „Ius naturale est ius commune omnium nationum eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur".

3) D. 1 c. 8: „Quod quique populus vel quaeque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit".

4) D. 1 c. 9.

5) I dist. 5; dist. 8 c. 2; dist. 6. c. 11.

6) Senovės „ius gentium" vis dėlto nebuvo šiandieninės tarptautinės teisės. Jį galima laikyti šiek tiek artimu su privatinėmis tarptautinėmis teisėmis. Šiandien „ius gentium" vardo beveik nebėra. Tik jį vis dėlto galima vartoti ir jis praktinę vertę turi tarptautinėse. teisėse Tuo vardu galima vadinti tarptautines įpročio teises, apie kurias kalbėsiu žemiau.

Prigimtinė teisė minima vidurinių ir vėlesnių amžių pasaulinėse teisėse ir ją pripažino tų laikų juristai. Tai buvo ne tik tuose kraštuose, kuriuose turėjo galią ar veikė romėnų teisės, bet ir kitur, pvz., Germanijoje ir t. t.

Prigimtinę teisę imta neigti XVIII amž. Jai labai sugadino šaknis Hobbes ir Rousseau. Didžiausias prigimtinės teisės priešas — juridinis pozityvizmas.

XIX amž. buvo net katalikų juristų, kurie drįso neigti prigimtinę teisę. Iš tiesų daugelis jų neturėjo aiškios prigimtinės teisės idėjos ir buvo jos priešai daugiau žodžiu, nekaip de facto.

3. Buvimas

Žinomų dalykų savaime nereikia nė įrodinėti. Tokiais atvejais tik retkarčiais naudinga paskleisti įrodymus. Tokiais sumetimais ir čia išdėstysiu prigimtinės teisės įrodymus.

Prigimtinė teisė tikriausiai yra.

Prigimtinės teisės įrodymai yra šie:

1) Visų daiktų analogija.

Visa gamta tvarkoma tam tikrais ir visuotiniais dėsniais. Gamtininkai, astronomai, fizikai, chemikai, bijologai kasdien atranda vis naujų ir naujų nuostabių dalykų. Visas pasaulis prigimtimi turi pagal savo elementus savus dėsnius. Ar žmogus gali būti visos gamtos išimtis? Ne; jis taip pat turi turėti prigimtą savotišką įstatymą. Kitaip jo prigimtis būtų menkesnė, nekaip kitų kūrinių. Su tuo niekas nesutiks. Žmogus yra tobuliausias sutvėrimas. Todėl ir savasis jo įstatymas turi būti ko tobuliausias. Specijalinis žmogaus elementas yra dvasinis — siela. Todėl ir specijalus jo įstatymas turi būti dvasinis arba moralinis. Tą įstatymą vadiname prigimtine teise.

2) Prigimtinės teisės labai didelis reikalingumas.

Žmogus gyvena ant žemės ir turi egzistuoti ir tobulėti. Bet jam daug ko reikia. Pamatas — žmogus yra socijalinis sutvėrimas. Jis vienas pats negali egzistuoti. Juo labiau vienas negali kilti į aukštį. Žmonių palaikymas spiria žmones dėtis į moterystės poras. Paskui eina visuomeniniai ryšiai, valstybės ir t. t.

Be įstatymų žmonės negali sugyventi su kits kitu. Tai būtų vien fizinė kovą už būvį. Suirutės — žmonių pražūtis. Tai seniai pastebėta. O kas žmonės sutvarkys? Senų senovėje ar iš pradžių niekas nė svajote nesvajojo apie pozityvinius įstatymus.

Patys pozityviniai įstatymai ne visa gali apimti, numatyti. Todėl reikia kitų dėsnių, kuriuos žmogus pats su savimi nešiotų — prigimtinės teisės.

3) Kasdieninis patyrimas rodo, jog yra prigimtinė teisė. Daugeliui be faktų neįrodysi tiesos. Todėl į šį argumentą turiu atkreipti akis. Jis svarbus ir tuo, jog vienas pats gali eiti prigimtinės teisės buvimo liudytoju.

Sveikas protas rodo, jog daug dalykų yra savaime blogų ir savaime gerų. „Savaime" reiškia prigimtimi, be jokių įstatymų, be jokių draudimų ar liepimų[1]). Visi žino, jog negalima nužudyti žmogaus, vogti, meluoti ir t. t. Vieni iš savaime gerųjų veiksmų yra taip geri, jog juos apleisti yra savaime bloga. O kiti yra tokie, kuriuos apleisti nėra savaime bloga: jie tėra patarimas. Pvz., savaime gera šelpti beturčius; bet taip pat savaime bloga, jei galėdami niekados jų nešelptume. Savaime gera būti gailestingąja sesute. Tik, jei ja nebūsi, nenusidėsi, nenusikalsi.

Iš kitos pusės, nenoromis jaučiame esą priversti vengti visų savaime blogų veiksmų. Tebūna jie visai išvidiniai, teapsipili už juos sidabro ir aukso kalnais, vis tą pat žmogus jauti. Nors kas tave verste verstų daryti bloga ir grąsintų amžina nelaisve arba tu net susitiktumi su pačia mirtimi akis į akį, visados jausi priedermę paminti po kojų tai, kas yra savaime bloga.

Taip pat jaučiame priversti esą daryti gera, kurį apleisti yra savaime bloga. Sunku ar lengva, naudinga ar kenksminga, turi sava padaryti. Giriame tai, kas apleisti nėra savaime bloga, atsieit, čia matome nuopelną. Tik, jei tai apleistumi, nejaustumi jokio nusidėjimo, neįžiūrėtumi jokio nusikaltimo.

Išvengėme blogo, padarėme gera, tai jaučiame malonumą. Malonu ne tada, kai padarėme, ko norėjome, bet tada, kai išpildėme tai, ką turėjome išpildyti. Sulaužei savo priedermę, pasidavei blogam: nužudei žmogų, apsivogei, neteisingai prisiekei, ką išdavei, tai sudiev su ramybe. Bėk į kalnus, į miškus, pasislėpk į urvus, įlysk į žemę, visur sąžinės balsas tave atras ir griauš lyg kirminas kiauras dienas ir naktis, draskys, lyg juodvarnis Prometiejaus širdį. Todėl garsusis romėnų rašytojas

---

[1]) Bloga ar gera gali būti savaime ir iš lauko. Iš lauko bloga vadinasi tai, kas prieštarauja Dievo, bažnytiniams, net valstybiniams įstatymams — teologiškai, kanoniškai ir valstybiškai bloga. Kas sutinka su anais įstatymais, tai iš lauko gera.

Cicero teisingai sako: „Prisikenčiama bausmės ne tiek daug iš teismo rankų, kiek tada, kai nusikaltėlius mėčioja ir drasko pasiutimas, ne deginant pagaliais, kaip sakoma pasakose, bet graužiant sąžinei ir kankinant nusikaltimui“[1]).

Padarei tu bloga — neaprobuoji. Tai padarė kas kitas — tas pat. Padarė karalius, vyriausias valdovas, tai taip pat peiki, laikai blogu.

Kas yra anas išvidinis žmogaus balsas, draudimas ir liepimas: to nedaryk, tai daryk? Tai yra tam tikras mumyse viešpataująs įstatymas. Kito išėjimo nėra. Tą įstatymą vadiname prigimtine teise.

Tai pasakyta apie moralinius prigimtinės teisės įsakymus.

Taip pat savaime egzistuoja daug teisių, kurios nepriklauso nuo jokių pozityvinių įstatymų, nė nuo kieno valios. Jau vaikutis nuo pat pirmosios savo gyvybės įgijimo sekundės turi teisę egzistuoti. Jis yra savo kūno ir galių viešpats. Gražiai sako V. Cathrein: „Akys, kuriomis pabudęs kūdikis pirmąjį kartą pažvelgia į motinos veidą; rankos, kuriomis jis apkabina motinos kaklą, nuo pat pirmosios gyvenimo dienos yra jo savos — savos iš Dievo malonės, bet ne iš valstybės ar žmonių malonės, net ne iš gimdytojų malonės“[2]). Todėl neteisinga net vaikui atimti gyvybę, suardyti sveikatą, jį sužeisti ir t. t.

Jei jau vaikas savaime turi teisių, tai kas besakytina apie suaugusį žmogų. Kiekvienas žmogus savaime turi teisę gyvuoti ir gyventi. Turi teisę į visa tai, ko reikia gyvybei išlaikyti. Taigi turi teisę į žemės vaisius. Jam priklauso dalelė žemės ar bent turi darbo teisę — teisę reikalauti darbo, kad iš to įgytų žemės vaisių arba daiktų, reikalingų gyventi. Ką žmogus uždirba, tai jo nuosavybė. Mano yra, ką aš gavau už dienos darbą. „Madona“ — Rafael'io, „La divina commedia“ — Dante's „Macbeth“ — Shakespeare'o (Šekspiro), „Quo Vadis“ — Sienkevič'iaus, „Voina i Mir“ — L. Tolstoj'aus, „Pan Tadeusz“ — Mic-

---

1) De legibus, I 14: „Poenas luunt, non tam iudiciis, quam ut eos agitent insectenturque furiae, non ardentibus taedis sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu“.

2) Recht, Naturrecht und positives Recht,[2] 246: „Das Auge, mit dem das erwachende Kind zum erstenmal in das Angesicht der Mutter schaut, die Arme, die es um ihren Nacken schlingt, sie sind vom ersten Augenblick sein eigen, sie sind sein von Gottes Gnaden, nicht von Staates oder Menschen Graden, selbst nicht von Eltern Graden“.

kevičiaus, „Anykščių šilelis“ — vysk. Baranausko, „Jaunoji Lietuva“ — Maironio nuosavybė. Savo nuosavybę galiu kitiems parduoti, dovanoti, po mirties kam palikti. Kas mano nuosavybę užgriebia be mano sutikimo, tas vagis. Tai neteisingumas.

Kiekvienas žmogus yra savo kūno, fizinių ir dvasinių galių valdovas. Turi sveikatos teisę. Didelis neteisingumas — kūno sužeidimas, nužudymas.

Kiekvienas žmogus yra laisvas. Pavergimas žmogaus — neteisingumas. Neteisinga Romos vergija, Rusijos baudžiava. Neteisinga, kai vokiečiai per Didįjį karą priverstinai išgrūdė į darbą vien iš Lenkijos 70.000 asmenų.

Kiekvienas turi teisę į gerą vardą. Tai brangiausias dalykas, niekis pats auksas. Negalima šlovės plėšti ir apkalbėti.

Kiekvienas žmogus turi teisę tobulintis. Niekas negali užginti mums eiti mokslus, gerinti ūkį ir t. t.

Aš turiu daug teisių. Bet tokias pat teises turiu pripažinti ir kitiems. Jei kitų žmonių teisių nebosiu, tai neteisingumas. Be to, žmogus turi būti mandagus, dėkingas, tiesamylis. Reikia mylėti kitus, savo artimus reikia mylėti daugiau už kitus. Nieko negali neapkęsti.

Tėvai turi auginti vaikus, juos auklėti, parūpinti jiems kurį verslą ar sukrauti kraitelį. Jei nėra tėvų, tai jų priedermės guli ant vaikų globėjų ir valstybės. Vaikai turi tėvus mylėti, gerbti, klausyti, šelpti. Ypatinga vaikų teisė yra pasirinkti pašaukimą.

Visos kalbėtosios ir į jas panašios teisės išplaukia iš pačios daiktų prigimties — niekas pasaulyje negali sakyti esąs jų autorius: nei aš pats, nei visi žmonės, nei valstybės. Kai Kainas užmušė savo brolį Ablių, jau sulaužė teisę, neteisingai pasielgė. Juk tada dar nebuvo jokių pozityvinių įstatymų. Šiandien europietis tenukeliauja ir apsigyvena dar niekieno negyvename krašte. Nėra nei valstybės, nei įstatymų, nei policijos. Vis dėlto ir ten nesi laisvas — ir ten pripažįsti daug teisių. Tu žinai, jog ir ten negalima meluoti, vogti, žmogaus užmušti ir t. t.

Valstybės turi rūpintis visuomenine gerove. Todėl turi teisę reikalauti, ko reikia tai gerovei pasiekti. Kas skriaudinga visuomenei, pašalintina. Su visais valdiniais vienaip elgtinasi; pareigos dalintinos pagal žmonių gabumus, vertumą ir kompetentingumą. Piliečiai neapkrautini per didelėmis naštomis. O jie turi klausyti valdžios visuomeninės gerovės dalykuose. Tiems rei-

kalams turi tarnauti. Turi vengti to, kas griauna visuomeninę gerovę. Todėl negalima be reikalo ir proporcingos priežasties kelti maištų, revoliucijų, reikia saugotis palaidai gyventi, banditizmo ir t. t.

Kiekviena tauta turi teisę egzistuoti. Neteisinga Rusijos politika, kur Muraviev buvo pažadėjęs surusinti brangią mūsų tėvynę — Lietuvą. Dar neteisingesnė Vokietijos politika, kur mūsų brolius prūsus visai suvokietino.

Kiekviena tauta turi teisę pati valdytis. Dideliausias neteisingumas — pavergimas tautos.

Visos tautos turi žiūrėti, kad nedarytų kita kitai neteisybių ir savo santykiuose visados laikytųsi meilės, dėkingumo, teisingumo principų.

Visa tai savaime egzistuoja.

4) Hipotetinis arba sąlyginis reikalingumas.

Be prigimtinės teisės negalėtų būti nė kalbos apie pozityvinius įstatymus. Jų buvimo neužginčysi. Kas nežino Rusijos „Svod Zakonov", Lietuvos Statuto, Napoleono Kodekso. Pozityvinių įstatymų turiu klausyti. Dėlko? Atsakymas: dėl to, kad juos išleido teisi valdžia. O valdžia įstatymų leidybą turi pačia daiktų prigimtimi, nes be jokios valdžios negalima gyventi. Valdžia negali egzistuoti ir pasiekti savo tikslo be įstatymų. Jei valdžia įstatymų leidybą turi pačia daiktų prigimtimi, tai išvada, kad yra prigimtinė teisė.

Kas priverstų mane klausyti Dievo įsakymų, jei sveikas protas nebūtų priėjęs tą išvadą: ką Dievas liepia, visai turi klausyti. Tai savaime žinoma.

5) Valstybinis gyvenimas.

Daug yra teisių rinkinių: romėnų teisės, germanų teisės, Napoleono teisės, Lietuvos Statutas, Rusijos, Ispanijos, Italijos, Kinų, Amerikos teisės ir t. t. Kiekvieno krašto teisės skiriasi ir turi skirtis nuo viena kitos. To reikalauja tautų įpročiai, dvasia, kultūra, etnografija, geografinė padėtis ir t. t. Bet kai pažiūri į pagrindines jų taisykles, tai randi, jog per visus teisių kodeksus traukia viena gija — vienoda teisių sąvoka ir vienodos svarbesniosios normos. Kas yra? Tai prigimtinės teisės dėsniai.

Valstybės leidžia įstatymus. Jei paskutinieji užgauna piliečių teises, tuoj šaukiama dėl pasikėsinimo. Pakitėjo gyvenimo aplinkybės — paseno įstatymai. Jei tuo kas užgaunamas, vėl

šaukiama reformų, pataisų, reikalaujama pakeisti teises. Kuriomis teisėmis tai daroma? Gal pozityvinėmis? Ne, nes jas reikalaujama pataisyti. Čia kalbama apie prigimtines individines, darbo, ūkio ir kitas teises.

Pozityviniais įstatymais, rodos, visa tvarkoma. Bet gyvenime vis dėlto yra daug spragų. Pvz., teisių apsauga ir sankcija priskiriamos teismo ir policijos sritims. Draudžiami privatūs kerštai, muštynės ir t. t. Tik štai kas neteisiai ar neteisingai puola ir nori užmušti žmogų ar plėšia didesnės vertės tartą. Tu negali paprastai apsiginti nuo užpuoliko ar praginti vagį. Tada tu pats griebiesi ginklo — teprapuola priešas! Tos apsigynimo teisės niekas negali tau nepripažinti ar atimti. Ir valstybė, nors kažin kaip norėtų laikytis teisių apsaugos monopolio, čia nieko negali sakyti ir nesako. Ta apsigynimo teisė yra prigimta. Vadinasi, yra prigimtinė teisė.

Štai baudžiamieji įstatymai. Daug dalykų nusverta. Bet dar daugiau palikta nieko nepasakyta ar tik pusiau tepaminėta. Pvz., tepasakyta, jog už tą ir tą nusikaltimą baudžiama iki trijų mėnesių kalėti. Tose ar į tai panašiose negriežtai nutartose ribose paliekama teisėjui laisvė vieną, du, tris ir t. .t mėnesius nubausti nusikaltėlį. Teisėjas irgi, rodos, čia galėtų pasielgti taip, kaip nori. Ne; jis turi laikytis atskirų nusikaltimų didumo mato. Jis turi perkratyti visas nusikaltimo aplinkybes. Jei kaltumas yra didesnis, tai ir bausmės matas turi būti ilgesnis; jei kaltumas mažesnis, tai ir matas trumpesnis. Čia pripažįstama visuotinė pagrindinė teisių taisyklė, prigimtinės teisės norma, jog bausmė turi būti proporcinga kaltumui. Įstatymų leidėjas matematiškai neišleido bausmės dėl to, kad kaltumas gali būti įvairus ir todėl gali būti neteisinga bausti visus vienoda bausme. Jis, palikdamas balsą pačiam prigimtiniam teisingumui arba stačiai prigimtinei teisei, labai protingai padarė.

Visa tai, kartoju, rodo, jog yra prigimtinė teisė ir ji viešpatauja ir turi pasitikėjimo pozityvinėse teisėse.

6) Neigiamos išvados.

Neigdami prigimtinę teisę, prieitume sveikam protui priešTaraujančių išvadų. Kiekvienas principas, kuris gimdo nesąmoningus padarinius, savaime yra klaidingas.

Jei nebūtų prigimtinės teisės, tai valstybė turėtų teisę daryti su savo valdiniais visa, ką tik įsigeistų. Ji galėtų galabyti ne-

kalčiausius žmones. Galėtų atšaukti moterystę ir išleisti vadinamąją laisvąją meilę. Galėtų atimti visus žmonių turtus, konfiskuoti žemes, persekioti tautas, religijas. Būk net Neronas — būsi nekalčiausias... Nesąmonė!

Jei nebūtų prigimtinės teisės, tai neteisingiausi pozityviniai įstatymai būtų teisingi. Tai neteisinga. Neužtenka išleisti įstatymą. Ne visa, kas spindi, yra auksas. Reikia, kad kiekvienas įstatymas turėtų esminius tikro įstatymo savumus, kurių reikalauja pats protas. Jis turi sutikti su sveiku protu. Pamatas labai aiškus — įstatymai leidžiami ne gyvuliams, bet protingiems žmonėms. Žmogus, protinga būtybė, negali klausyti neprotingų įstatymų. Tai reikštų jo atsisakymą sveiko proto. Kas klausytų sveikam protui prieštaraujančio įstatymo, tas būtų pats niekis, be charakteriaus. Neprotingi įstatymai yra visi tie, kurie prieštarauja prigimtinei teisei: prigimtinė teisė — sveiko proto postuliatas. Taigi joks yra tas įstatymas, kuriuo įsakoma bloga. Ar teisingas Nabuchodonosor'o įsakymas dieviškai garbinti jo statulą? Ar negerai pasielgė trys žydų jaunikaičiai, atsisakydami pildyti tą pseudo-įstatymą? Tai didvyriai! Ar teisingai įsakė Neronas garbinti savo arklį? Vieni juokai! Anglijos karalius Henrikas VIII reikalavo pripažinti save Bažnyčios galva Anglijoje ir tokiam prisiekti. Ar tai teisinga? Tomas Moras pasirinko geriau kartuves, nekaip tokią priesaiką. Pagirtina! Prieš jį lenkiamiesi, klaupiame.

Įstatymai turi būti naudingi visuomenei. Atvirai kenksmingi visuomeninei gerovei — jokie įstatymai. Pamatas — valstybė turi rūpintis visuomenine gerove. Už visuomeninės gerovės ribų nėra valstybės galių.

Kas prigimtinę teisę neigia, tas tuo pačiu neigia tarptautines teises. Pamatas yra tas, kad valstybės teturi teisę leisti įstatymus savo teritorijoje ir savo valdiniams, piliečiams. Kitų valstybių niekaip nesuriši svetimais įstatymais. Išorinę valstybių tvarką begalima sureguliuoti sutartimis. Bet kas privers laikytis sutarčių? Gal valstybės pačios? Bet pats susirišęs, pats gali ir atsirišti. Tada tarptautinės teisės — niekis, nulis. Jos nepadarys tvarkos, suks ratą išnaudojimai, apgavimai, prispaudimai, virs chaosas ir karai. Taip būti negali. Susitarei, tai pildyk sutartį. Tai tėra tikras tarptautinių teisių ryšys. O prin-

cipas „laikykis sutarčių“ yra ne kas kita ,kaip prigimtinės teisės postuliatas.

7) Visų tautų įsitikinimas.

Visos tautos, nors stovėtų ant visų žemiausio kultūros laipsnio, laukinės, turi vienodas svarbiąsias elgimosi taisykles. Visi atskiria gera nuo blogo, dorybę nuo nusikaltimo. Visi pripažįsta, jog gera yra darytina, blogo vengtina. Gera giriama, bloga peikiama. Visos tautos turi teisės ir teisingumo sąvoką. Charakteringa: visos tautos pripažįsta visa, kas yra Dekaloge, kurį mes vadiname „10 Dievo įsakymų“.

Visos tautos turi kaltės ir nuopelno, nusikaltimo, nuodėmės ir bausmės sąvoką. Baudžiami tik kalti. Bausmės didumas sveriamas kaltumo laipsniu.

Visos tautos myli dorybes: ištikimumą, paklusnumą, mandagumą, vaišingumą, dėkingumą, solidarumą, meilę ir t.t.

Visur randame šeimas. Kokios jos yra, bet visur yra. Šeimos nariai vienas kitą myli, gerbia ir t.t.

Su šeima labai glaudžiai susijusi nuosavybė. Kaip nerasi jokios tautos be šeimos, taip pat nerasi be privatinės nuosavybės. Visur matome bent individinę drabužių, ginklų, įrankių ir įnagių nuosavybę. Namai, triobos ir į tai panašūs daiktai laikomi šeimos ar šeimynos galvos nuosavybe. Todėl visur randame paveldėjimo teisę. Be privatinės nuosavybės, mažne visi laukiniai žmonės turi visuomeninę nuosavybę. Pavyzdžiu gali eiti atskirų giminių ar bent ordų ganyklos, medžiojimo ar žvejojimo sritys. Kas nuosavybę paliečia, tam bloga.

Visa tai randame visose senovės ir šiandieninėse kultūringose ir nekultūringose tautose[1]). Todėl A. Taparelli teisingai rašo: „Teranda kas tokį žodyną, kuriame nebūtų žodžių: dorybė, teisingumas, susitūrėjimas, ištvirkimas, bedievybė ir t.t., tada galėsime abejoti visuotiniu žmonių supratimo vienodumu (vienoda visų žmonių dorovės sąvoka)“[2]).

Iš kur visos tautos turi bendrą pagrindinę dorovės ir teisin-

---

1) V. Cathrein, Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit, Freiburg i. B. 1914, I-III.

2) Saggio teoretico di diritto naturale, Roma 1928, I[1], 50: „Trovisi un vocabulario a cui manchino le voci di *virtù, giustizia, temperanza, vizio, empietà,* ecc., ed allora potremo richiamare in dubbio l'universal consenso delle genti“.

gumo sąvoką? Tai joms diktuoja pats protas. Viso pasaulio proto išvada — prigimta. Kitaip sakant, gero ir blogo idėja yra visuotinė, patvari ir nepakeičiama, arba būtina. Visuotinių patvarių ir būtinų dalykų užtektina ir tikra buvimo priežastis turi būti identinė, atsieit, taip pat visuotinė, patvari ir būtina arba nepakeičiama. Mūsų klausime kito tokio dalyko nerasime, kaip žmogaus prigimtį. Išvada: išvidinis kalbamasis dalykas išplaukia iš pačios prigimties. Taigi jis yra prigimtas — yra prigimtinė teisė.

8) Daugybė visų laikų mokslininkų pripažįsta prigimtinę teisę ir apie ją rašo. Čia primintini aukščiau kalbėtieji graikų filosofai ir rašytojai, būtent, Heraklit, Archytas Tarentietis, Sokrates, Sophokles ir Aristoteles, ir romėnų mokslininkai ir rašytojai: Seneca, Plato, Cicero, Quintilianus ir t.t.

Gina prigimtinę teisę didieji krikščionių filosofai: šv. Anzelmas[1]), šv. Augustinas[2]), šv. Tomas Akvinietis[3]) ir kt.

Plačiai rašo apie prigimtinę teisę: H. Grotius (Groot)[4]), S. Pufendorf (jis pirmasis įkūrė prigimtinės teisės katedrą Heidelberg'e)[5]), Fenetti[6]), A. Taparelli[7]), C. Augias[8]), De Leben (M. B.)[9]), Fr. A. M. Weisz[10]), Renninger[11]), Costa-Roseti[12]), T. Meyer[13]), A. Ferret-

---

1) De voluntate Dei, 2.

2) Confess., II 4; Enarrat. in ps. CXVII serm. 25 ir ps. LVII, num. 1.

3) 1, 2.

4) De iure belli et pacis, Lausanae 1751. Kai kurie H. Groot'ą laiko prigimtinės teisės autoriumi. Bet tai yra neteisinga. Jis tik pastūmėjo į priekį tą mokslą.

5) De iure naturae et gentium.

6) De principiis iuris et gentium, Venetiis 1777.

7) Saggio teoretico di diritto naturale, Roma 1855; Roma ²1928.

8) Del potere civile e dei sui limiti, Ancona 1871.

9) Institutiones de droit naturelle, 1869.

10) Apologie des Christenthums.

11) Die Grundlage christlicher Politik, 1879.

12) Institutiones ethicae et iuris naturalis, 1883.

13) Institutiones iuris naturalis, Friburgi i. Br. 1885.

ti[1]), V. Cathrein[2]), grafas von Hertling[3]), J. Mausbach[4]) ir kt.

4. Objektas

1. Prigimtinės teisės objektas yra savaime blogi ir geri žmogaus veiksmai. Jų gerumas ar blogumas nepriklauso nuo pozityvinių įstatymų. Pozityviniai įstatymai, tiesa, įprastai turi savo kodeksuose savaime gerus ir blogus veiksmus, dalykus. Paskutinieji tada eina taip pat pozityvinių įstatymų objektais. Bet tai neatima tiems veiksmams garbės būti savais prigimtinės teisės objektais.

Savaime gera yra tai, kas žmogui pačia prigimtimi arba žmogaus prigimčiai naudinga ir reikalinga. Priešinga — savaime bloga.

Žmogus prigimtimi yra socijalinis sutvėrimas. Tai rodo tas dalykas, kad jis vienas pats negali egzistuoti. Jam turi padėti kiti žmonės, o jis kitiems. Taigi kas naudinga visuomeniniam žmogaus gyvenimui ir be ko visuomenė negali išsilaikyti, tai savaime gera. Čion įeina, pvz., filantropija, moterystė, valdžia, teisingumas ir t. t. Kas kenkia visuomenei, tai savaime bloga, pvz., vogimas, melavimas ir t. t.

Žmogus savaime turi teisę gyventi. Bet jis negali fiziškai gyventi be augalų, gyvulių, padargų, gamtos gėrybių. Todėl kas naudinga ir reikalinga žmogui gyventi, tai savaime gera; kas kenksminga — savaime bloga.

Kiekviename dalyke laikykis saiko. Kitaip turėsi ne naudą, bet skriaudą. Laikaisi saiko, vartodamas gyventi reikalingus daiktus, tai savaime gera; nesilaikai — savaime bloga. Savaime bloga, — persivalgyti, pasigerti, persidirbti.

Žmogaus kūnas prigimtimi turi tarnauti sielai. Siela naudojasi kūnu, lyg įrankiu, įnage, instrumentu. Kas yra kam paskirta, turi daryti naudą, ne skriaudą. Taigi savaime gerai elgsis žmogus, jei savo kūną taip reguliuos, kad visados būtų naudinga sielai ir jos galioms (protui ir valiai). Priešinga savaime blo-

---

[1]) Institutiones philosophiae moralis, Romae 1899.

[2]) Recht, Naturrecht und positives Recht[2]; Moralphilosophie[5]; Die Grundlage des Völkerrechts, Freiburg i. B. 1918.

[3]) Kleine Schriften zur Zeitgeschichte und Politik, Freiburg i. B. 1897; Recht, Staat und Gesellschaft[5], 1918.

[4]) Naturrecht und Völkerrecht, Freiburg i. B. 1918.

ga. Pvz., savaime gera mokytis, lavintis, abstinencija, nekaltybė; savaime bloga paleistuvauti.

Vyriausias žmogaus tikslas yra amžinoji laimė. Kas nuo jos šalina žmogų, savaime bloga; kas artina, tai savaime gera. Todėl savaime gera — dora; savaime bloga — nuodėmė.

Savaime geri ir blogi veiksmai tikrai yra prigimtinės teisės objektas. Pamatas — žmogaus prigimtis yra taip padaryta, kad gali natūraliai gyvuoti ir gyvuoja. Taigi natūralus yra ne tik įgimtieji dalykai, bet taip pat tai, kas žmogaus prigimčiai išlaikyti reikalinga ar bent naudinga. Savaime geri veiksmai tarnauja, savaime blogi kenkia žmogaus prigimčiai. Dabar lengva padaryti išvadą, kuris yra prigimtinės teisės objektas. Be to, prigimtinė teisė mus atitraukia nuo blogo ir veda į gerą. Tai daro natūraliai, nepriklausomai nuo jokių pozityvinių įstatymų. Tai rodo, kad prigimtinės teisės objektas yra savaime geri ir blogi veiksmai. Pasakysiu dar tai, jog kiekvieno įstatymo tikslas yra valdinius ar piliečius, narius padaryti gerus. Valstybiniai įstatymai stengiasi žmogų padaryti gerą pilietį, Evangelija — gerą krikščionį, o prigimtinė teisė — gerą žmogų. Geras yra tas, kuris laikosi savo įstatymų; priešingai — blogas. Iš čia vėl išplaukia, kad prigimtinės teisės objektas yra anie veiksmai.

2. Visus prigimtinės teisės dėsnius galima suvesti į vieną pradą: „Gera daryk, blogo venk". Todėl šis pradas vadinamas absoliučiai vyriausiu. Iš tiesų, prigimtinė teisė draudžia vogti, užmušti. Kodėl? Tai bloga. Gerbk savo tėvus, šelpk beturčius. Kodėl? Tai gera. Tai galima pasakyti apie visus prigimtinės teisės įsakymus ir draudimus.

Kai kurie absoliučiai vyriausiais prigimtinės teisės dėsnių pradais laiko ką kita. Pvz., K a n t a s: „Taip elkis, kad tavo valios norma galėtų eiti taip pat visuotinės įstatymų leidybos principu ir tai galėtumi pripažinti protingu"[1]); T h o m a s i u s (Tomasi): „Darytina tai, kas gyvenimą pailgina ir daro laimingą; priešinga — vengtina"[2]); P u f e n d o r f: „Žmogus, kiek

[1]) Kritik der praktischen Vernuft, 1788, § 7: „Handle so, dass die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Princip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könnte und du dieses vernünftigerweise auch zu wollen vermöchtest".

[2]) Žr. A. F e r r e t t i, Institutiones philosophie moralis, I 408: „Facienda esse, quae vitam hominis redderent maxime diuturnam et felicissimam, vitanda pariter iis opposita".

galėdamas, turi gerbti ir palaikyti visuomenę"[1]); Fichte: „Grynasis aš (das reine Ich)" ir „Absoliutinis apsisprendimas" (unbedingte Selbstbestimmung)[2]) ir t. t. Apie šias aksijomas galima pasakyti: jos yra neteisingos ar bent nepilnos ir nevyriausios.

5. Padalinimas

Prigimtinės teisės dėsniai skirstomi štai kaip:

1) Pirmosios, antrosios ir trečiosios rūšies.

Pirmosios rūšies vadinasi bendrieji dėsniai, t. y. vyriausios ir visuotinės taisyklės, iš kurių, savaime žinomų, suprantamų, išvedamos visos kitos taisyklės, pvz.: kas tau nepatinka, to kitam nedaryk; atiduok, kas kam priklauso; teisingai elkis; garbink Sutvėrėją; gerbk geradarius; daryk gera, blogo venk, ir t. t.

Antrosios rūšies vadinasi tie dėsniai, kurie lengvai, truputį tik pagalvojus, betarpiškai išvedami iš bendrųjų, arba pirmosios rūšies prigimtinės teisės principų. Pvz., iš pirmosios rūšies įsakymo: „Niekam nedaryk skriaudos, arba teisingai elkis", net paprastas žmogus tuoj išveda, jog negalima vogti, šlovės plėšti, užmušti. Į antrąją prigimtinės teisės dėsnių rūšį įeina, apskritai, visas Dekalogas. Išimtis — subatos šventimas.

Trečiosios rūšies vadinasi tos normos, kurios betarpiškai išvedamos iš antrosios rūšies ir tik tarpiškai iš pirmosios rūšies. Tik čia jau reikia ilgų ir gilių galvojimų. Kaip mokslo smulkmenas nagrinėja tik mokslininkai, taip trečiosios prigimtinės teisės rūšies dėsnius sprendžia filosofai. Prasčiokėliui čia uždaros durys. Pavyzdžiais gali eiti: už neteisingumą negali pats keršyti (tai teismo dalykas), rastą daiktą grąžink savininkui, negalima suardyti moterystės ryšio.

2) Moralinės ir stačiai prigimtinės teisės.

---

[1]) De iure naturae et gentium, II dist. 3, 1072: „Homini, quantum in ipso est, colendam esse et servandam societatem".

[2]) Grundlage der gesammten Wissenschaften, 1794; Grundlage des Naturrechts nach Principien der gesammten Wissenschaftslehre, 1796; System der Sittenlehre nach Principien der Wissenschaftslehre, 1798. Ištisos jo aksijomos: „Das Princip der Sittlichkeit ist der notwendige Gedanke der Inteligenz, dass sie ihre Freiheit nach dem Begriffe der Selbstständigkeit schlechthin ohne Ausnahme bestimmen solle"; „Die Ausserung und Darstellung des reinen Ich im individuellen Ich ist das Sittengesetz".

Moralinės prigimtinės teisės vadinasi tos normos, kurios neliečia teisingumo. Čia priklauso, visų pirma, žmogaus priedermės sau pačiam, pvz., negirtauk, dirbk, saugok savo sveikatą ir t. t. Toliau, eina įvairios priedermės Dievui, pvz., garbink Sutvėrėją, klausyk Jo įsakymų. Galop, eina normos, kaip reikia elgtis su kitais žmonėmis, pvz., mylėk artimą, būk dėkingas ir šelpk beturčius. Stačiai prigimtinėmis teisėmis vadinami tie dėsniai, kurie sako, kas kam priklauso. Tai moralinė galia reikalauti, kad būtų pripažinta, kas mano man, kas tavo tau. Kalbamosios teisės galimos sutraukti į du principus: atiduok, kas kam priklauso, ir niekam nedaryk neteisybės. Kas yra mano, tavo, savo, visi gerai žinome. Mano yra tai, kas man priklauso, man tarnauja pačia prigimtimi, pvz., kūnas, rankos, akys, sveikata, gyvybė. Mano yra, ką aš įgijau darbu, mokslu. Mano yra, ką pirkau, ką paveldėjau, ką gavau dovanomis. Mano, tavo, savo yra trijų rūšių, pagal trejopą teisingumą, būtent, legalinį, visuomeninį ir paskirstomąjį (iustitia legalis, commutativa et distributiva). Legalinis teisingumas kiekvienam žmogui draudžia įžeisti visuomeninę gerovę ir net įsako jai padėti. Visuomeninis teisingumas draudžia visuomenei liesti tai, kas yra mano, atskirų žmonių. Paskirstomasis teisingumas įsako teisingai paskirti valstybines ir kt. pareigas ir įsakyti priedermes.

Kaip matome, stačiai prigimtinės teisės ir moraliniai dėsniai skiriasi labiausiai objektais: pirmųjų objektas — teisingumas, antrųjų — kiti prigimtinės teisės dėsniai.

3) P i r m i n i a i ir a n t r i n i a i. Pirmieji vadinasi tie, be kurių visuomeninė tvarka negali išsilaikyti. Jų laikytis prigimtis absoliučiai verčia. Antraisiais vadinami tie, be kurių visuomeninė tvarka gali išsilaikyti, bet ne visai gerai, ne labai tobulai. Jų laikytis prigimtis taip pat reikalauja, bet ne absoliučiai. Pvz., prigimtine teisė moterystė įsakyta porinė. Bet absoliučiai draudžiama poliandrija (daugvyrystė), o poliginija (daugpatystė) neabsoliučiai tesmerkiama. Paskutiniojo dalyko pamatas — dėl poliginijos visuomeninė tvarka šiaip taip dar gali gyvuoti. Taigi, poliandrijos draudimas yra pirminės, o poliginijos — antrinės prigimtinės teisės draudimas.

4) A b s o l i u t i n i a i ir s ą l y g i n i a i. Tai priklauso nuo to, ar kalbamieji dėsniai veikia visados ar tik kai kuriose aplinkybėse. Pirmųjų pavyzdžiai: garbink Sutvėrėją, nemeluok,

negirtauk, nepaleistuvauk. Antrųjų pavyzdys: ką prižadėjai, padaryk. Vadinasi, pažadėjau galima ar nedraudžiama, tai turiu padaryti; pažadėjau negalima ar draudžiama, to daryti aš negaliu ir manęs niekas negali priversti.

5) T e i g i a m i e j i i r n e i g i a m i e j i — pagal tai, ar ką įsakoma ar draudžiama daryti. Neigiamieji dėsniai absoliučiai draudžia visus savaime blogus veiksmus, pvz., nepiktažodžiauk, nieko neskriausk, nemeluok ir t. t. Tie veiksmai visados yra blogi ir konsekvenčiai visados draudžiami. Lotyniškai sakoma, jog neigiamieji prigimtinės teisės dėsniai draudžia „semper et pro semper". Teigiamieji teliečia savaime gerus veiksmus, pvz., mylėk žmones ir t. t. Tie dėsniai ne tiek absoliučiai ką teįsako. Jie įsako „semper et non pro semper". Pamatas yra tas, kad tam tikrose aplinkybėse galima jų nesilaikyti. Pvz., gerbti tėvus teįsakoma tam tikru metu, tam tikroje vietoje, bet ne per kiauras dienas ir naktis.

6) L e i d ž i a m i e j i ir į s a k o m i e j i. Pirmųjų objektai — tie savaime geri veiksmai, kurių nesilaikyti nėra savaime bloga, pvz., galima turėti nuosavybę, turto, galima tuoktis, dirbti, veikti visuomeninei gerovei. Antrųjų objektas — tie savaime geri veiksmai, kurių nesilaikyti yra savaime bloga.

Leidžiamieji dėsniai kartais gali virsti įsakomaisiais. Tai yra tada, kai kas reikalinga įsakytam kuriam dalykui įvykdyti. Pvz., gydytojas turi gydyti žmones. Gydydamas visa turi atsargiai daryti. Atsargumas — savaime geras dalykas. Bet jo nesilaikyti, apskritai, nėra savaime bloga. Tą patį atsargumą pridėkime prie įsakytų dalykų, kur jo būtinai reikia, tuoj pasikeičia spalva: leidžiamasis įsakymas virsta įsakomuoju.

7) N a i k i n a m i e j i ir d r a u d ž i a m i e j i. Pirmieji ne tik draudžia, bet dar naikina priešingą veiksmą, pvz., tėvo ir dukters moterystė. Antrieji draudžia, bet priešingų veiksmų nenaikina, pvz., padovanojai savo draugui kitam pažadėtą daiktą — nusidėjai ištikimumui, bet tavo dovana vis dėlto yra tikra.

6. *Savumai*

Prigimtinė teisė turi daug savumų.

Vieni iš prigimtinės teisės savumų yra bendri pozityviniams įstatymams, o kiti specijalūs. Paskutinieji yra šie: v i s u o t i n u-

mas, vienodumas, aiškumas, neatšaukiamumas ir nepakeičiamumas.

1) Prigimtinė teisė yra visuotinė.

Yra įstatymų, kurie teliečia vieną kurią žmonių klasę, pvz., dvasiškius, valdininkus, darbininkus ir t. t. Tokie įstatymai vadinami luominiais, profesiniais. Provincijos įstatymai vadinami provinciniais. Valstybių įstatymai vadinasi jų vardais, k. a. Rusijos, Vokietijos, Anglijos, Italijos įstatymai. Jie visatos atžvilgiu vis dėlto tėra teritoriniai įstatymai. Sakau visatos atžvilgiu, nes siauresne prasme, atskirų valstybių atžvilgiu, ir valstybių įstatymus galima vadinti visuotiniais, jei visoje valstybėje turi galią. Yra ir tokių teisių, kurios turi galią visame pasaulyje, saisto visus žmones. Tokios teisės yra tikrai visuotinės, visuotinės tikrąja prasme.

Prigimtinė teisė yra visuotinė tikrąja prasme. Pamatas — ji glūdi pačioje žmogaus prigimtyje. Todėl prigimtinės teisės tėvynė turi būti taip plati, kiek tik žmogaus prigimtis siekia; yra ten, kame yra pats žmogus. Prigimtinė teisė suriša mane ne dėl to, kad aš lietuvis, lenkas, italas, vokietis, azijietis, afrikietis ar amerikietis, mokytas ar nemokytas, juristas ar poetas, turtingas ar beturtis; suriša dėl to, kad esu žmogus. Mums visiems žmonėms protas diktuoja: gera daryk, blogo venk.

2. Prigimtinė teisė yra vienoda.

Visų pirma, prigimtinė teisė vadinasi vienoda dėl to, kad turi vienodą subjektą — žmogų, vienodą tikslą — tą žmogų padaryti gerą, vieną skelbėją — sveiką protą. Be to, ir tai labiausiai, prigimtinė teisė teisingai vadinama vienoda dėl to, kad visus jos dėsnius galima sutraukti į vieną jau anksčiau minėtąją aksijomą: gera daryk, blogo venk. Konkrečiai kalbant, matome, jog visi žmonės vienaip jaučia prigimtinės teisės dėsnius, visos tautos vienaip išpažįsta jos svarbesnius principus. Tai plačiau paaiškės, gvildenant prigimtinės teisės aiškumą.

3) Prigimtinė teisė yra aiški.

Kiekvienas įstatymas turi būti aiškus: aiškiais žodžiais ir sakiniais išreikštas ir paskelbtas. Kitaip žmonės jo nesupras. Čia kalbu ne apie tokį bendrą visų įstatymų aiškumą. Prigimtinė teisė vadinasi aiški dėl to, kad jos įvairūs dėsniai proto lengviausiai sužinomi ir bendrųjų įsakymų ar draudimų joks žmogus negali nežinoti. Taip suprastą įstatymų aiškumą tik

prigimtinė teisė teturi. Iš tiesų, jokio įstatymo taip lengvai nesužinoma, kaip prigimtinės teisės dėsnius. To dalyko pamatas — prigimtinę teisę diktuoja pats protas ir jos neužmiršti klabina sąžinė. Tai aišku savaime.

Kiek plačiau reikia pakalbėti apie antrąjį prigimtinės teisės aiškumo dalį — jos žinojimą.

Visi žmonės žino ir pažįsta prigimtinę teisę. Bet, žinomai, pats šis žinojimas ir pažinimas priklauso nuo žmogaus išsilavinimo ir t. t. — ne visi žmonės prigimtinę teisę vienodai gerai ir aiškiai žino.

Prigimtinės teisės žinojimo laipsnį galima pažymėti pagal tris jos rūšis.

Pirmosios prigimtinės teisės dėsnių rūšies niekas negali nežinoti, nes šie dėsniai yra taip aiškūs, jog, rodos, badyte bado kiekvienam akį. Kiekvienas betarpiškai žino tas tiesas, kad tas pats daiktas negali būti ir nebūti, visas daiktas yra didesnis už jo dalį. Taip pat kiekvienas supranta, kad reikia gera daryti, blogo vengti, reikia protingai elgtis. Tai žino net visų nekultūringiausi žmonės — žino visi žmonės.

Antrosios prigimtinės teisių dėsnių rūšies galima nežinoti tik trumpai. Pamatas — šie dėsniai yra artimi pirmosios prigimtinės teisės rūšies dėsnių giminaičiai ir iš jų savaime plaukte išplaukia. Jei kartais vieno kito tos rūšies dėsnio ir nežinai, tai anas jų aiškumas tuoj ima kelti abejojimų. Abejoji — turi ieškoti tiesos. Ieškai tiesos — ją pastebėsi, surasi. Be to, sąžinė nuolat šaukia ir žadina žmogų iš snaudos. Tai taip pat patvirtina istorija ir etnografija. Jiedvi rodo, jog nebuvo ir nėra tokių tautų, žmonių, kurie nežinotų antrosios prigimtinės teisės dėsnių rūšies.

Viena kita, tiesa, srovė, tauta ir t. t. seniau ir dabar nežino ar nepripažįsta visų antrosios rūšies prigimtinės teisės dėsnių. Bet čia jų pačių kaltė. Visų didžiausia šio nepripažinimo priežastis — bloga žmogaus valia. Ji galėjo kilti iš blogo ir neteisingo įsitikinimo ir t. t. Tą blogą valią maitino nedori darbai ir užgrūdė ilgas įprotis. Toks nežinojimas, kuris dygsta iš valios raišumo ir proto balso slopinimo, negali vadintis nekaltas.

Ką čia kalbėjau, paremsiu faktais.

Pirminis tikėjimas — monotejizmas. Politejizmas ima skverbtis, žlugus etikai. Bet ir politejizmo sūnūs garbino Dievą, nors

netinkamai, kartais net labai bjauriai. Garbino — žinojo prigimtinės teisės įsakymą: garbink Sutvėrėją. Antra vėl, net ir sudarkytuose stabmeldžių prietaruose matyti vieno Dievo idėja, kurią protas diktavo, kėlė ir gaivino. Turėta daug dievų. Vieni iš jų vis dėlto buvo vyresni, kiti žemesni. Per tuos dievų herarchijos laipsnius ir klases prieiname vieną asmenį, kuris visus kitus dievus valdė ir tvarkė. Vyriausias romėnų dievas — Jupiteris, graikų — Zeusas, rusų — Perunas, lietuvių — Perkūnas. Be to, nerasime nei istorijoje nei šiaip jau kame kitur tokių tautų, kurios neturėtų jokios etikos. Kartais, tiesa, čia matome daug tamsių taškų, debesų, bjaurių, prigimtinei teisei priešingų darbų. Bet tai kilo ne iš kalbamosios teisės nežinojimo. Tai gimė iš blogo jos supratimo, neteisingo aiškinimo. Pvz., prigimtinė teisė įsako mylėti savo tėvus. Tuo tarpu yra tokių tautų, kurios užmušinėja savo gimdytojus. Paviršutiniškai žiūrint, atrodo, kad nežinoma prigimtinės teisės. Bet čia ne nežinojimas eina veiksniu. Juo eina prietaringas įsivaizdavimas, dorovės iliuzijos, religijos puvėsys. Tai mažne visados galima pasakyti. Pvz., Viti salos gyventojai tiki, kad kelias į amžinąjį gyvenimą esąs sunkus ir pavojingas, ir kiekvienas nueinąs ten mirimo amžiaus. Iš to įsivaizdavimo kilo jų troškimas atsisveikinti su žemele, dar neragavus senatvės taurės. Net jei kuris jau mato jėgų barometrą krintant, tai pats prašo kitą užgesinti jo gyvybės žvakelę — maloniau amžinai būti jaunam, nekaip sukumpusiam seniui. Panašus įprotis yra Sudan'e, Kordofan'e, Naujuose Hebriduose, N. Kaledonijoje, Australijoje, Melanezijoje, hotentuotose, koriakuose, čukčuose ir kamčadaluose[1]). Kai kurios Š. Amerikos tautos tokius šposus net vadina tam tikru terminu, būtent, „orą permainyti". Arba vėl, prigimtine teise draudžiama meluoti, vogti ir t. t. O štai kartais išimtis. Kas čia yra? Imama galvoti, kad kartais savaime blogą melavimą ar vogimą galinčios pateisinti kai kurios aplinkybės, priežastys, k. a. nauda. Čia dar paspiria blogi palinkimai. Tai vienas, kitas, trečias, dešimtas padarė — kokia čia bėra nešlovė ar kaip kitaip ją pavadinsime? Tai jau įprotis. Kas nežino žydų pseudo - filosofijos: Visų „gojų" (krikščionių) turtai esą žydų nuosavybė. Todėl iš „gojaus"

---

1) Žiūr. Dr Platz, Czlowiek, 1892.

galima esą vogti ir t. t., kad tik nenutvertų ir nebūtų nešlovės[1]). Bet tokių klaidų priežastis yra ne prigimtinės teisės dėsnių nežinojimas. Ja eina fiktyvus dalykas.

Trečiosios prigimtinės teisės dėsnių rūšies gali kas visai nekaltai ir ilgai nežinoti. Čia net mokslininkai kartais ginčijasi. Ką bekalbėsi apie nemokytus žmones. Pamatas yra tas, kad šie dėsniai yra smulkios prigimtinės teisės išvados, kurias temdo žmogaus proto silpnumas, įvairūs palinkimai ir aplinkybės.

4) Prigimtinė teisė yra neatšaukiama ir nepakeičiama.

Dvejopas yra įstatymų pakeitimas, būtent netikrąja ir tikrąja prasme. Pirmasis yra tada, kai prie įstatymo kas nors pridedama, įstatymas papildomas, paaiškinamas. Paties įstatymo nepaliečiama. Toks pakeitimas nėra svetimas prigimtinei teisei. Pamatas — prigimtinė teisė dažnai apskritai tekalba. Pvz., prigimtine teise reikia mokėti mokesčius, reikia bausti už nusikaltimus. Bet neaptarta smulkmenų — mokesčių ar bausmės kiekio ir kokio. Ko prigimtinė teisė nedasako, tai papildo valstybiniai ir bažnytiniai įstatymai. Aišku, kad čia prigimtinės teisės neatšaukiama, nepakeičiama.

Antrasis įstatymo pakeitimas yra tada, kai įstatymas tikrai visai ar bent iš dalies atšaukiamas, pakeičiamas ar nuo jo dispensuojama.

Įstatymai gali pasibaigti savaime ir gali juos kas atšaukti.

Įstatymai savaime gali baigtis lyg savaime ir visai savaime.

Lyg savaime baigiasi laikiniai įstatymai, praslinkus terminui.

Kiekvienas įstatymas turi būti protingas. Kitaip jis yra pseudo - įstatymas. Ta sąlyga yra esminė. Trūkstant jos, ne tik galima tokio įstatymo nesilaikyti, bet dažnai dar būtų nuodėmė jo klausyti. Pvz., Rusijos valdžia 1864 m. uždraudė lietuvių spaudą. Beprotybė! Ir mes būtume buvę bepročiai, jei būtume to dalyko šventai klausę. Todėl ir varėme iš Prūsų knygas. Net bizūnas negalėjo nieko padaryti. Tokie neprotingi įstatymai yra jokie įstatymai nuo pat pirmųjų savo dienų. Tai vienas tipas, kai įstatymai visai savaime baigiasi.

Atsitinka ir taip, kad tikras ir geras įstatymas ilgainiui nustoja savo pamato visiems ir jo laikytis būtų nedora, neteisin-

---

[1]) Žr. Liutostanskij, Talmud i evreji, III; Tajemnice Talmudyczne[2], Warszawa 1902, 30.

ga, kenksminga ir bent nenaudinga. Tada įstatymas pats išnyksta, baigiasi. Pvz., per neteisingą maištą valdžia užgina laikyti ginklus. Teisinga. Bet išdykėliai taip įdūksta, jog ima piliečius skriausti. Valdžia nebegali jų suvaldyti. Tada anas draudimas ginklų jau pasidaro neteisingas ir neprotingas — galima jo nebeklausyti. Tai antras tipas, kai įstatymai visai savaime baigiasi.

Įstatymus gali atšaukti kompetentinga valdžia. Tai ji gali padaryti visai ar iš dalies. Tai įstatymų baigimasis iš lauko.

Prigimtinė teisė negali baigtis nei savaime nei iš lauko.

Prigimtinė teisė negali baigtis savaime. Pamatas — ji yra esminė žmogaus prigimties dalis, o prigimtis yra patvari. Taigi ir prigimtinė teisė turi būti tokia pat, negali pakitėti.

Toliau, prigimtinę teisę diktuoja sveikas protas. Niekados negali būti, kad kas, sekdamas sveiku protu, neprotingai elgtųsi. Tai būtų aiškiausias prieštaravimas. Taip nėra — negali būti, kad prigimtinė teisė savaime baigtųsi.

Dar toliau, prigimtinė teisė draudžia savaime bloga dėl to, kad tai yra savaime bloga, ir įsako tą savaime gera, kurį apleisti būtų savaime bloga. Negali būti, kad savaime bloga galėtų liautis buvę savaime bloga ir pasidarytų gera, ir atbulai, savaime gera pasidarytų bloga.

Taigi, prigimtinė teisė niekados negali pasidaryti neprotinga, nedora, neteisinga ar kenksminga — negali savaime baigtis.

Prigimtinė teisė negali baigtis iš lauko, t. y. kas kitas negali jos atšaukti ar pakeisti.

Įstatymus atšaukti ar pakeisti tegali kompetentingas įstatymų leidėjas. Valstybinius įstatymus atšaukia, pakeičia pasaulinė valdžia, bažnytinius — bažnytinė. Prigimtinė teisė nepriklauso nei vienos nei antros. Ji turi atskirą savo sferą. Taigi jos paliesti negali jokia valdžia. Be to, prigimtinė teisė, kaip pamatysime žemiau, yra visų valstybinių įstatymų pamatas. Net pati pasaulinė valdžia ant jos stovi. Jei pasaulinė valdžia galėtų ką išimti iš to pamato, tai pati sugriūtų. Taip pat bažnytinė valdžia negali paliesti prigimtinės teisės: ne jos išleista.

Pats Dievas negali atšaukti ar pakeisti prigimtinės teisės, nes Jis švenčiausias ir teisingiausias. Švenčiausias — negali norėti ir leisti daryti to, kas savaime bloga. Teisingiausias — negali leisti griauti savo pasaulio tvarkos.

Gal kas pasakyti, jog Aukščiausias galįs padaryti tai, kad savaime bloga liautųsi buvę bloga: Jis yra visų galingiausias. Atsakymas trumpas: Tai būtų sofizmas, lygus šiam, — jei Dievas yra visagalis, tai tesutveria tokį akmenį, kurio pats nepakeltų. Sofizmas — neargumentas. Nepakeičiama matematinė tiesa: du kartu po du — keturi. Nepakeičiamos ir amžinos geometrinės aksijomos: visa yra daugiau už jo dalį. Lygu neatšaukiamos, nepakeičiamos ir amžinos yra praktinės tiesos: piktažodžiauti, vogti, žmogų užmušti ir t. t. yra savaime bloga.

Jei nė Aukščiausias negali pakeisti prigimtinės teisės, tai ką bekalbėsi apie žmonių manymus, mokslus. Auklėjimas — stipriausias magnetizmas. Bet kurį jo toną imsime, visados turėsime grįžti prie prigimties akordų harmonijos ir niekaip negalėsime nukrypti nuo dominantos. Visa tai patvirtina praktika.

Atkreiptina akis į tai, kad vieni iš žmogaus veiksmų visados yra savaime blogi. Juos prigimtinė teisė visados draudžia. Kiti veiksmai tepasidaro blogi tam tikrose aplinkybėse, sąlygose. Tada jie ir tedraudžiami prigimtine teise. Tik kalbamosios aplinkybės ir sąlygos dėl trumpumo ne visados išreiškiamos. Pasakoma apskritai ir jos savaime numanomos. Pvz., pasakyta: „Nežudyk". Tai reiškia, jog draudžiama neteisingai užmušti nekaltą žmogų. Teisingai užmušti vis dėlto nedraudžiama. Be kitko, galima užmušti tą piktadarį, kuris užpuola žmogaus gyvybę ar didesnės vertės turtą, jei kito apsigynimo būdo nebėra. Arba vėl sakoma: „Atiduok, kas kam priklauso". Vadinasi, tai daryk, jei kitaip nereikalauja artimo meilė ar nėra iš to kito teisės pamynimo po kojų. Juk negali atiduoti bepročiui jo kardo ar skustuvo — gali jis pasipjauti. Viso šio dalyko išvada ta, kad praleistos formulės nereiškia prigimtinės teisės pakeitimo ir t. t.

Dar pasakysiu tai, kad gali pakitėti prigimtinės teisės medžiaga arba objektas. Pvz., tau sugrąžintas 100 lt. skolos. Pirma jis buvo svetimas, o dabar tavo.

Įstatymo ar teisės objekto pakitėjimas vis dėlto nėra pačio įstatymo ar teisės pakitėjimas.

Ar galima dispensuoti nuo prigimtinės teisės?

Dvejopa yra dispensa, būtent, tikrąja ir platesne prasme. Pirmoji yra tada, kai kompetentingas vyresnysis atleidžia ką nuo priedermės laikytis įstatymo. Įstatymas pasilieka. Pasilieka

net jo objektas. Visi kiti tebeturi laikytis įstatymo. Antra yra tada, kai pakeičiamas įstatymo objektas.

Negalima tikrąja prasme dispensuoti nuo prigimtinės teisės. Pamatas — šiai dispensai reikia tos pačios galios, kurios reikia dispensuojamai teisei atšaukti ar pakeisti. O prigimtinės teisės niekas negali atšaukti ar pakeisti. Nuo prigimtinės teisės dispensuoti tegalima platesne prasme. Taip, pakeitei objektą, pvz., dovanojai knygą, ar šalys susitarusios atšaukė biliateralinę sutartį, ir atkrinta tam tikros teisės.

Prigimtinės teisės neatšaukiamumą ir nepakeičiamumą labai charakteringai išreiškė Cicero: „To įstatymo (sako jis) draudžiama ir negalima nei visai atšaukti nei nė trupučiuko pakeisti. Negali nuo jo mūsų atleisti nei senatas nei tauta... Visas tautas visados valdė vienas, amžinas ir nepakeičiamas įstatymas"[1]).

Prie tų žodžių tepridėsiu tai, kad prigimtinė teisė niekados neišdils iš žmonių širdies, bet žydės, klestės ir savo vaisiais maitins pasaulį.

7. *Subjektas*

1. Prigimtinės teisės pasyvus subjektas yra visi žmonės, visos tautos, visos valstybės. Tai matėme iš jos buvimo įrodymų. Prie to maža bereikia pridėti. Viena, prigimtinės teisės, žmogaus prigimties dalelė, saisto kiekvieną žmogų tolei, kolei jis tebėra žmogus. Antra, žmogus savo tikslą pasiekti tegali, eidamas tam tikrais keliais. Prigimtinė teisė yra anų kelių rodyklė. Taigi kiekvienas žmogus turi klausyti prigimtinės teisės. Turi jos klausyti — esi jos valdinys, esi pasyvus subjektas.

Žmogus gimsta — jau turi prigimtinę teisę. Ne be reikalo pati teisė vadinama prigimta. Čia gimimą suprantame ko plačiausiai, t. y. net žmogaus užsimezgimą.

Prigimtinės teisės viešpatavimas tesibaigia su paskučiausiu žmogaus kvėptelėjimu, paskučiausiu širdies suplasnojimu.

2. Prigimtinės teisės skelbėjas yra protas. Kol žmogus neturi proto, prigimtinės teisės nėra kas skelbiąs. Protas pradeda busti—

[1]) Fragmenta de Republica, III: „Huic legi nec abrogari fas est neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus... Et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebat".

ima diktuoti prigimtinę teisę, ir juo aukščiau jis pakyla, daugiau išsilavina, juo aiškiau ir plačiau supranta ir garsiau skelbia aną teisę.

Be to, protas yra prigimtinės teisės diktuotojas. Diktuoja jis prigimtinės teisės įsakymus, nežiūrėdamas, ar saulė mums šviečia ar dangus aptemęs. Stato juos prieš žiedais apsikaišiusį jaunikaitį ir jau pražilusį senelį. Žinomai, jei žmogus nustoja proto, tada prigimtinė teisė pasineria lyg letarge.

Protas yra labai tinkamas prigimtinės teisės skelbėjas. Pamatas — jis yra tiesos pažinimo sielos galia. Jis įvertina buitį ir gyvenimą pagal išvidinę daiktų vertę. Jis išknibinėja kiekvieną daikto dalelę ir visus savumus pagal vyriausias, pirmines priežastis ir paskui tik taikina dalyką konkrečiam elgimuisi. Protas yra visuotinis, vienaip veikia, vienokius įrankius vartoja, vienaip sprendžia dalyką.

Kalbamųjų proto pareigų negali užimti ar atlikti nei žmogaus valia nei joks jausmas. To dalyko padaryti negali pirmoji, nes ji palinkusi yra į bloga. Negali padaryti antrieji, nes neturi precizijos ir tiesos kriterijaus ir todėl negali padaryti žmogaus elgimosi normų. Be to, jausmai nuolat kaitaliojasi ir priklauso nuo žmogaus būdo savumų. Todėl negali sustatyti visuotinių ir patvarių elgimosi taisyklių — taisyklių prigimtinės teisės. Daugiausia žmogaus jausmai begali duoti proto sprendimams spalvos ir padėti juos įvykdyti.

3. Kiekvienas žmogus turi priedermę klausyti prigimtinės teisės. Tai mes jauste jaučiame. Jei čia nebūtų priedermės klausyti, tai prigimtinė teisė tebūtų patarimas.

Prigimtinė teisė prigimta. Todėl gal kam atrodyti, jog nebereikia kalbėti apie jos autorių. Bet tai neteisinga. Pamatas yra tas, kad ir prigimti dalykai negali būti be pradžios, be padarančiosios priežasties. Tokios prigimtinės teisės pradžios, priežasties ir turime ieškoti — ieškome, kas įpynė prigimtinę teisę su visais jos ryšiais į mūsų prigimtį.

Čia galima ir naudinga skirti prigimtinės teisės pačios ir jos priedermės autorių.

Prigimtinės teisės autorius arba leidėjas yra gamtos ir žmogaus Sutvėrėjas, Dievas.

Jei kalbėsime apie prigimtinės teisės priedermės autorių, tai

reikia skirti formalinį ir fundamentalinį įstatymo ar teisės priedermės elementus.

Kiekvieno įstatymo ar teisės priedermė turi du elementus, būtent, formalinį ir fundamentalinį. Imkime valstybinius įstatymus. Juos leidžia valstybės. Valstybės valdžios valia — formalinis šių įstatymų priedermės elementas. Valstybinių įstatymų tikslas — visuomeninė gerovė. Tai valstybinių įstatymų priedermės fundamentalinis elementas. Taigi, į klausimą, iš kur kyla priedermė klausyti valstybinių įstatymų, atsakome: formaliai iš valstybės valdžios, o fundamentaliai iš visuomeninės gerovės. Turiu laikytis valstybinių įstatymų dėl to, kad juos įsako teisi valdžia visuomeninei gerovei.

Prigimtinė teisė taip pat turi du priedermės elementus, būtent, formalinį ir fundamentalinį.

Fundamentalinis prigimtinės teisės priedermės elementas — žmogaus laimė. Pamatas yra tas, kad laimė — žmogaus tikslas. Žmogus ne gyvulys. Jis turi protą ir laisvą valią. Todėl negali drauge su neprotingais daiktais siekti savo tikslą akla jėga, instinktu, įgimtais palinkimais. Kas daryti? Kas privers žmogų eiti tikslo keliais? Tai gali padaryti išorinis kuris veiksnys ar pats noras pasiekti laimę. Bet žmoguje ne vieta išorinėms prievartoms, fizinėms jėgoms: jis turi laisvą valią, kurios negali paliesti išorinė prievarta. Taigi belieka antrosios rūšies paskatinimas eiti paskirtu keliu, t. y. moralinė prievarta: turi pasiekti savo tikslą — turi taip ir taip elgtis.

Žmogaus tikslas yra ne tiek laikinis, kiek amžinasis. Į jį visa turi būti atkreipta. O amžinasis tikslas nepriklauso nuo žmogaus. Kitaip užtektų mums jo nebenorėti — nebebūtų priedermės jį siekti. O tuo tarpu visados jaučiame aną priedermę ant savo pečių.

Iš viso tai, kas pasakyta, aišku, kad iš tiesų fundamentalinis prigimtinės teisės priedermės šaltinis yra žmogaus tikslas ar laimė.

Fundamentalinė prigimtinės teisės priedermė išteka iš pačios prigimties reikalavimo. Bet tai dar ne kalbamosios teisės priedermės autorius. Tai tėra pamatas, kodėl tikrasis prigimtinės teisės autorius ją įsakė ir užkrovė žmogui.

Tikrasis arba formalinis prigimtinės teisės priedermės autorius yra pačios tos teisės autorius — Dievas.

Tą dalyką, kad prigimtinės teisės ir jos priedermės autorius yra Dievas, įrodo jau tai, jog prigimtinė teisė liečia net visai išvidinius žmogaus veiksmus, kurie yra uždengti nuo žmogaus akių, žmonių įstaigų ir tribunolų. Šį slaptą pasaulį težino vienas Dievas. Toliau, prigimtinė teisė įsako jai pašvęsti visa, net pačią gyvybę. Tai herojiniai veiksmai. Herojinius veiksmus visiems įsakyti tegali Aukščiausias. Dar toliau, prigimtinė teisė liečia, laiko savo rankose visus žmones. Net karaliai ir vyriausi pasaulio valdovai nėra išimtis. Net absoliutiniai monarchai ir diktatoriai jaučia, jog juos varžo prigimtinė teisė, ir bent savyje turi jai nusilenkti. Tai rodo, kad prigimtinę teisę išleido tas, kuris yra vyriausias visų valdytojas, t. y. Dievas.

Dievas sutvėrė visą dvasinį, moralį ir materijalinį pasaulį. Taigi sutvėrė ir drauge paskyrė kiekvienam daiktui tikslą, prasmę ir kelius, kuriais reikia eiti. O kelią į žmogaus tikslą, arba laimę, šiaip ištiesė: uždraudė savaime blogus veiksmus ir įsakė savaime gerus veiksmus. Geraisiais veiksmais lipama prie laimės, o blogaisiais nuo jos tolstama. Vienas kelias yra savaime blogas dėl to, kad eina nuo tikslo; antrasis savaime geras, nes veda į laimę. Prie savo tikslo, savo laimės turi eiti kiekvienas žmogus. Įsakyta eiti gerais keliais ne hipotetiškai, lyg būtų žmogui pasakyta: „Aš tave padarysiu laimingą, jei tu dorai gyvensi. Tik man nesvarbu, ar taip darysi ar ne". Ne; kategoriškai įsakyta tinkamai gyventi: nežudyk, nevok ir t. t. Priešingai darantiems grasinama bausme.

Pasaulyje, tur būt, nėra to daikto, dalyko, kurio niekas nebūtų neigęs. Net materijos ekzistenciją kai kas neigia: sako, jog nieko nesą, tik mes įsivaizduoją daiktų buvimą. Todėl nenuostabu, kad ne visi Dievą nori laikyti tikruoju prigimtinės teisės ir jos priedermės autoriumi. Na, ir klaidžiojama netiesos labirinte.

Labiausiai paplitusios yra racijonalizmo ir empirizmo klaidos.

Racijonalizmui teatstovauja E. K a n t a s. Jis neneigia Dievo buvimo, bet Jam neduoda vietos prigimtinėje teisėje.

Pasak Kanto, moralinis įstatymas, kurį mes vadiname prigimtine teise, išplaukiąs iš praktinio, visai formalinio ir visuotinio proto balso, lyg vienintelio šaltinio, visiško principo. Proto dėsniai vadinami visai formaliniais. Jie savaime turį valią aprėžiantį motyvą. Proto įstatymas esąs absoliutus (unbedingt) ir

savaime visai gerbtinas, prieš jo balsą turįs drebėti kiekvienas nusikaltėlis. Jis pasireiškiąs kategorinio imperatyvo forma (todėl ir vadinasi kategorinis imperatyvas). Protinga valia esanti nomotetinė arba autonominė, t. y. teklausanti savo išleistojo įstatymo. Toje valios autonomijoje gulįs jos vertumas ir laisvė ir ši autonomija esanti vienintelis visų moralinių įstatymų principas. Tokią visai racijonalinę žmogaus valią dėl jos visai formalinio ir visuotinio principo reikią vadinti tikrai visuotiniu įstatymų leidėju.[1])

Prie tos gana painios Kanto teorijos daug ko prideda kiti racijonalistai. Be kitko, pasak atejistų ir pantejistų, Dievas visai negalįs surišti žmogaus valios. Čia sutvėrimai nepriklauso Dievo. Dar kiti racijonalistai pripažįsta, jog Dievas turįs tokią valdžią ne savaime, bet iš žmogaus proto, žmogui leidus. Čia Dievas priklauso sutvėrimų.

Nerasi, tur būt, tokios teorijos, kuri neturėtų nė šešėlio tiesos. Racijonalizmo tiesa yra ta, kad pripažįstama prigimtinė teisė. Bet antroji racijonalizmo prigimtinės teisės dalis, būtent, proto autonomija, griežtai prieštarauja sveikai filosofijai.

Visų pirma, proto autonomija prieštarauja visos dorovės priedermės tikrajai sąvokai ir esminiam jos tikslui. Pamatas — priedermė uždeda žmogui moralinius pančius. Jos esminis tikslas yra teisingai tvarkyti žmogaus veiksmus. To nė Kantas savo principais negali neigti. Bet, ar žmogaus protas gali visa teisingai sutvarkyti? Teisingai tvarkyti žmogaus veiksmus gali tik tas, kas jį patį padarė, paskyrė jam tikslą ir, niekieno nepriklausydamas, planingai gali kiekvieną vesti į savo paskyrimą, — užmauna moralinį apynasrį ir veda. To negali padaryti žmogaus protas, nes pats yra sutvertas, priklauso savo Sutvėrėjo ir net kintamos medžiagos.

Antra, proto autonomija paremta neteisingu matu: žmogus, protinga ir laisva būtybė, esąs pats sau tikslas (Selbstzweck). Tai ne tiesa. Pats savaime tegali turėti savo tikslą tik tas, kas yra nesutvertas. Toks tėra Dievas. Kas yra padirbtas, sukurtas, tam yra to kūrėjo paskirtas tikslas. Mašinos, telegrafai, muzikos instrumentai, trobesiai tikslą gavo iš savo meisterio. Pasakyti, jog jie savaime turį tikslą, būtų tik nesąmonė. Žmogus taip

[1]) Kritik der praktischen Vernuft; Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785.

pat neatsirado pats savaime, yra sutvertas. Jo protas taip pat sutvertas. Taigi nei žmogus nei jo protas negali savaime patys turėti tikslo. Žmogui tikslą paskyrė Sutvėrėjas. Jis ir diriguoja visą žmogų pagal savo įstatymus.

Trečia, neteisingas pagrindas — neteisingos išvados. Pamatas — tvirtinama, jog protas pats savaime turįs teisę, valdžią ir galią surišti žmogaus valią. Tuo tarpu žinome, kad tai padaryti tegali tas, kas savaime turi teisę žmogui paskirti tikslą ir gali jį sėkmingai vesti į tikslą. Tų savumų negali turėti protas — pats ne savaime ekzistuoja.

Dar atsimintina tai, kad protas be valios negali pagaminti jokio valią rišančio įstatymo. Mat, protas sako, kas naudinga ar kenksminga, o valia tai priima ar atmeta. Vieno proto veikimas tėra mintis. Jo postuliatai tėra patarimai, ne priedermė. Proto išvados savaime neturi valios sutikimo — negali savaime eiti valios įstatymais.

Be to, Kantas žmogaus valią ir protą suplaka į viena. Jis valią vadina praktiniu protu, valia esanti pati savo įstatymų leidėjas. Tuo pačiu jis vadina ir protą.[1])

Ketvirta, Kanto mokslas turi prieštaravimų. Be kitko, Kantas praktinį protą arba protingą valią vadina kategoriškai nomotetine. Vadinasi, protinga valia nieko viršesnio už save neturi. Iš kitos pusės, ji turi būti valdinė, kuri dažnai net visai pakelia maištą prieš savo įstatymus. Absoliučiai nori ir drauge nenori, prieštarauja, neklauso savo noro, savo įstatymo. Viena klaida: tas pats asmuo laikomas vyresniuoju ir drauge valdiniu. Tai yra abstrakčiai ir konkrečiai negalima, nes žmogus teturi vieną asmeninę ir realią valią, kurią niekas nesuskaldys į dvi dalis, būtent, nomotetinę ir valdinę. Antra klaida, arba geriau išsireiškiant, prieštaravimas: jei kas absoliučiai ko nori, tai niekaip nebegali to daikto nenorėti. Kantui tai galima.

Kanto mokslas pakelia žmogaus protą į absoliutą — proto balsas pats savaime ir dėl savęs negalįs būti aprėžtas, negalįs kieno kito klausyti. Tuo tarpu tą patį žmogaus protą vadina sutvertu. Išvada ta, kad protas yra lyg aprėžtas ir neabsoliutus. Tai vėl naujas Kanto prieštaravimas.

Penkta, Kanto mokslas veda į fatalizmą ir pantejizmą.

---

1) Taip Kantas daro dėl to, kad kitaip negali suprasti valios laisvės, visiškos autonomijos.

Veda į fatalizmą, nes tvirtina, jog absoliučiai reikią klausyti žmogaus proto įstatymų: kito nieko nereikia klausyti, tik proto. Tuo net pats Sutvėrėjas nustumiamas į šalį. Veda į pantejizmą, nes tokį absoliutų ir neribotą protą reiktų vadinti ne kitkuo, tik Dievu.

Taigi, Kanto prigimtinės teisės kilimo teorija visai yra iliuzija, nesąmonė, absurdas.

Kantas ir jo sekėjai stengiasi prigimtinės teisės priedermę išvesti a priori iš proto prigimties. Todėl tą aiškinimą vadiname racijonaliniu. Visai priešinga jam yra kita srovė, kuri prigimtinės teisės priedermę stengiasi išaiškinti empiriniu keliu. Ji nori mums istoriškai išaiškinti, kaip be Aukščiausio palaipsniui atsiradęs ir išaugęs prigimtinės teisės priedermės supratimas.

Empirizmo etikos vadas yra J. Bentham. Jis priedermę išveda iš naudos. Reikią vengti vienų dalykų dėl to, kad jie padarą daugiau skausmo, nekaip naudos, reikią ieškoti to, kas naudingiau[1]).

H. Spencer Bentham'o teorijos turinį vadina išvidine moralumo priežastimi ir prideda dar išorinių priežasčių: baimę visuomenės, valstybės ir religijos bausmės. Pirmutinį visuomenės evoliucijos perijodą žmogus daug ko saugojęsis, bijodamas savo tautiečių pykčio ar skriaudos. Paskui jis ėmęs bijotis vyresniųjų ir religinių įstaigų.[2])

Pasak G. Gižycki'o, žmogus pirmiau susivaldydavęs iš baimės kitų bausmės. Paskui supratęs etikos naudą ir pats ėmęs sau leisti įstatymus. Jei ką gero žmogus padaręs, tai jautęs pasitenkinimą; jei blogo — sąžinės išmėtinėjimą. Tas jausmas esąs vyriausias visos dorovės pagrindas.[3])

Dar daug yra įvairių nuomonių. Bet svarbiausios yra ką tik kalbėtosios. Kas apie jas pasakytina?

Negalima prigimtinės teisės priedermės išvesti iš pasaulinės naudos ir baimės blogo. Tai galima būtų sakyti tik tada, jei žmogus būtų priverstas būtinai siekti visų aukščiausią pasaulinės laimės laipsnį. Tokios prievartos nėra. Aš galiu tos laimės ieškoti, galiu neieškoti. Esu pats savo viešpats. Pačią pasaulinę laimę kaip noriu, taip galiu suprasti. — Prigimtinė teisė daug

---

1) Introduction to the principe of morals and legislation, 1789.

2) Žr. Jodl, Geschichte der Ethik, II 437.

3) Tatsachen der Ethik, 1882.

sunkumų uždeda. Jei jos nebūtų, tai, atrodo, daug laimingesnis kartais galėčiau būti. Pvz., ar nenaudinga būtų vogti, sukčiauti. Galėtų kas pasakyti, jog taip daryti esą neprotinga, neestetiška, bet niekas neturėtų teisės prikaišioti, jog to daryti aš negalįs.

Jei visuomenė ar valdžia spiria ką daryti, tai ne absoliučiai visados turime jos klausyti. Klausome, jei tai įsakyti turi teisę. Pasaulinė valdžia tegali įsakyti, ką prigimtinė teisė liepia ar leidžia. Taigi ji pati remiasi prigimtine teise ir iš jos semia visą savo jėgą. Todėl pasaulinė valdžia nieku gyvu negali būti tų įstatymų formalinis autorius.—Juk ant žemės dar nebuvo valstybių, bet jau buvo prigimtinė teisė. Todėl nenuostabu, kad karaliai ir politiniai valdovai seniau mažne visados būdavo teisėjai ir teisėjais vadinami. Gali ką jėga priversti. Bet tada niekas nesakys, jog tai reikią daryti. Pvz., plėšimų buvo, yra ir bus. Kodėl iš baimės jų nekilo dėsnio: užpuolikui visa atiduok.

Bausmės, tiesa, gali kiek sulaikyti žmogų nuo blogo. Bet vis dėlto negali jį padaryti gerą. Baudžiami nusikaltėliai. Ar jie išnaikinami, ar padaromi dorovingi, dori? Jų vis yra ir kasdien gausėja. Antra vėl, kas, bijodamas bausmės, ko vengia, tas dar nėra visai geras. Ir vagis dažnai nevagia vien dėl to, kad mato galėsiant jį sučiupti. Ar jis šiuo atžvilgiu pasidaro doras. Tas yra doras, kas dorais sumetimais daro gera ir vengia blogo.

Tą dalyką, kad iš baimės negalima išvesti prigimtinės teisės, matome dar iš to, jog prigimtine teise įsakoma daug tokių dalykų, kurie yra uždengti nuo žmonių akių. Jei empiristų būtų tiesa, tai būtume taip įsitikrinę: jei kas mato, tai nedaryk blogo; jei niekas tavęs nenutvers, tai visa galima — esi „laisvas". Pagaliau, nesi kiškis: ko tau bijotis blogo vardo ar nemalonumo.

Taip pat negalima prigimtinės teisės priedermės išvesti iš aukščiau kalbėtųjų jausmų. Tai būtų priedermės sumaišymas su jos padariniu. Priedermė yra visados, nors jos pajautimas sumažėja ar padidėja. Jei priedermė būtų tas pat, kas ir jos pajautimas, tai jos sulaužymas sukeltų tik nepasitenkinimą. Mano dalykas, ar aš noriu ar nenoriu nepasitenkinimo. Tai mano valios negali surišti, supančioti.

Empiristai teišaiškina prigimtinės teisės amžinumą ir visuotinumą; teišaiškina sąžinės teisiantį ir baudžiantį balsą. To padaryti negali. Taigi.

Aklas atsitikimas negalėjo anų dalykų išdaiginti. Tie dalykai vieni verčia pripažinti esminį, vienokį, prigimtą moralinį pamatą — Aukščiausią, kuris į žmogaus prigimtį įskiepijo moralinį savumą.

Nėra ko čia ilgiau apsistoti prie empiristų prigimtinės teisės priedermės autoriaus aiškinimų. Užteks paminėjus tai, kad jų teorija neturi tikro argumento ir remiasi neįrodytais sąprotavimais. Todėl ji negali turėti vertės.

Taigi, kaip bežiūrėsime, visados matysime, kad formalinis prigimtinės teisės ir jos priedermės autorius negali būti niekas kitas, kaip Dievas.

8. Sankcijos

1. Neužtenka išleisti įstatymą. Dar reikia pasirūpinti, kad jo laikytųsi valdiniai. Tai asekuruoja įstatymo sankcija. Paskutinioji yra įstatymų tvirtovė, priedermės globėja.

Objektyviai sankcija vadinasi įstatymo leidėjo išleistos normos, kuriomis nutariama atlyginti už įstatymų laikimąsi ar bausti už jų nesilaikymą.

Subjektyviai sankcija vadinasi pats kalbamasis atlyginimas ir bausmė.

Sankcija skirstoma p a k a n k a m a ir n e p a k a n k a m a. Pakankama yra ta, kuri sėkmingai gali priversti valdinį ar pilietį laikytis įstatymo. Atbulai, vadinasi nepakankama.

Pakankama sankcija gali būti absoliučiai ir reliatyviai pakankama — pagal tai, ar ji yra pakankama visiems ar tik kai kuriems valdiniams.

Pakankama prigimtinės teisės sankcija yra ta, kuri gali priversti visus žmones ir visados laikytis tos teisės.

Sankcija turi būti teisinga, t. y. bausmė negali būti didesnė, nekaip nusikaltimas, o atlyginimas mažesnis, nekaip nuopelnas. Teisinga sankcija vadinasi tobula, o neteisinga netobula.

2. Kiekvienas įstatymas turi sankciją. Valstybinių įstatymų sankcija — piniginė bausmė, kalėjimas, ištrėmimas ir t. t. Bažnytinių įstatymų sankcija — ekskomunika, interdiktas ir t. t. Prigimtinei teisei taip pat reikia savo sankcijų. Tai kitų įstatymų analogija. Toliau, prigimtinė teisė reikalauja visa jai pašvęsti, atiduoti. Todėl ji turi turėti tinkamą užmokestį už gerus darbus ir bausmę už neklausymą. Be prigimtinės teisės negalima

būtų nei individualiai nei socijaliai gyvuoti. Kas padės prigimtinei teisei pasiekti savo tikslą? Čia nieko kito neberasi, kaip sankciją.

3. Fizinė prigimtinės teisės sankcija varžytų laisvą žmogaus valią. Ji tegali būti moralinė, būtent, atlyginimas ir šiaipjau bausmė.

Prigimtinės teisės sankcija turi būti pakankama. Kitaip ji neturėtų tikslo.

Prigimtinės teisės sankcija turi būti tobula, nes jei čia nerasime teisingumo, tai kame jos beieškoti.

Prigimtinės teisės sankcijos netoli tereikia ieškoti, ją randame kiekviename žingsnyje. Klausai priedermės — esi ramus, linksmas. To nepadarei — nuliūsi, suniurksi, sąžinė tave draskys ir krims kiauras dienas ir naktis. Net sapnuose jausi, kad tave kažkas graužia. Patys proto gabumai vysta, palaidai gyvenant: žmogus, virtęs savo geidulių belaisviu, apmiršta. Tai iš esmės yra susiję su prigimtine teise.

Be to, gero darymas tvirtina žmogaus galias, palaiko sveikatą, gydo ligas, ilgina amžių. Nedorai gyveni — ardai savo kūną, trumpini gyvenimą. Kas greičiau gauna galą, jei ne girtuokliai, vagys, plėšikai, paleistuviai ir t. t. Tai natūraliai išplaukia iš prigimtinės teisės nesilaikymo.

Galop, gerą žmogų visi gerbia, myli, juo pasitiki. Atbulai, blogo žmogaus visi neapkenčia, niekina, pirštais bado. Blogas žmogus esi visų pamestas. Nebent kas į tave panašus benorės su tavimi susitikti. Bet ir jis bijosi supuvėlių.

Ne tik individinis, bet ir socijalinis žmogaus gyvenimas kenčia nuo nedoros, pamynus po kojų prigimtinę teisę. Kame klesti, žydi religija, meilė artimo, teisingumas, darbštumas, ten žydi, klesti šeimų, visuomenės ir valstybių laimė. Kame to nėra, ten žmonės vysta, nyksta. Kas suėdė Romos valstybę? Nedora. Kas — Graikų? Nedora. Teisingai sako V. Cathrein: „Jei žmonės visados laikytųsi prigimtinės teisės, tai pasaulis pats savaime virstų pusiau rojumi. Didžiąją pusę kentėjimų žmonės patys pasidaro. Kas galėtų suskaityti visus kentėjimus ir vargus, kuriuos žmonės nuo pirmo nužudymo brolio užtraukė ant kits kito jėga, apgavimais, neapykanta, persekiojimais ir karais“[1]).

Tai moraliniai prigimtinės teisės neklausymo padariniai.

---

[1]) Moralphilosophie[5], I 432.

Kalbėtieji faktai kyla ne iš nejusčių: gamtoje nėra nejusčių. Tai rodo, kad yra pasaulinė prigimtinė teisės sankcija.

4. Pasaulinė prigimtinės teisės sankcija vis dėlto nėra nei tobula nei pakankama.

Pažvelkime į tuos, kuriems nebrangūs prigimtinės teisės įsakymai. Kokią bausmę jie turi? Jie, tiesa, niekados neišvengs esminės prigimtinės teisės bausmės — sąžinės neramumo. Bet ta bausmė ne visados didėja, didėjant nusikaltimams. Atbulai, juo toliau brisi į nedorybes, juo sąžinė labiau atbuks. Todėl dažnai yra taip: juo didesnio apynasrio reikėtų dideliems nusikaltėliams, juo jie mažiau tėra pažabojami. O už sąžinės ribos dažnai, atrodo, visa jiems šypsosi: sveikata, turtas, garbė.

Ką matome teisinguosiuose? Sąžinė, būdama švelni, nerimsta dėl mažiausio dalykėlio. Šie asmenys kartais kenčia neturto leteną, persekiojimus, nemalonumus. Dažnai pasileidėlis budelis triumfuoja, o teisingas kojomis mindžiojamas. Kraugeris Anglijos karalius Henrikas VIII ir karalienė Elžbieta, galima sakyti, tikrai karališkai miršta. Tuo tarpu tūkstančiai nekaltų aukų vaitoja kalėjimuose ir plūsta kraujuose. Tokių scenų matome kiekviename istorijos lape. Ar gali tokie budeliai nenubausti pabėgti iš teisingumo nagų? Ar neteisingai nukentėję žmonės pasiliks be teisingumo? Ar visi herojiniai mūsų darbai taip ir užges su šiuo pasauliu? Tai negalimas dalykas! Jei taip būtų, tai dora būtų tikra beprotybė, o dori žmonės — bepročiai. Kas tai drįstų pasakyti? — Iš kitos pusės, prigimtinė teisė daug aukų iš mūsų reikalauja. Užmokestis turi būti proporcingas nuopelnui. To dalyko nematome šiame pasaulyje. Taigi turi būti kita sankcija.

Pasaulinė prigimtinės teisės sankcija taip pat yra nepakankama. Be kitko, sąžinė viena pati negali mūsų priversti gerai elgtis. Ją pačią galėtume pažaboti: tylėk! Antra, iš blogo dažnai gauname gera. Kas sulaikys mus meluoti, sulaužyti paslaptį, jei tuo būdu galime išsisukti iš kalėjimo, pagerinti savo padėtį. Kas privers mane nevogti. Man nauda. Paskui galėsiu nieko nebedirbti, švilpauti.

Šiame pasaulyje nerasime reikalingos prigimtinės teisės sankcijos. Tai rodo, jog turi būti kitas pasaulis, kuriame kiekvienas ras visą ir proporcingą sankciją, teisingumą. Tą pasaulį pamatysime mirę. Ten nė vienas tamsus žmogaus darbas neišbėgs nuo

proporcingos bausmės, nė vienas geras pasielgimas nepaliks be atlyginimo. Tai sveiko proto postuliatas.

Sąžinė tą pat rodo. Ji skaudžiai prikaišioja žmogui už blogus darbus dėl to, kad jaučia atsakingumą, jaučia nelaimę už nusikaltimus ir laimę už gera. Pačios sąžinės egzistencijos negalima būtų išaiškinti be amžinosios sankcijos.

Visų žmonių įsitikrinimas rodo, kad yra amžinoji sankcija. Nuo pat žmonijos lopšio visos tautos jautė ir jaučia, kad po mirties bus visas atlyginimas: bausmė už blogus ir užmokestis už gerus darbus.

Amžinoji prigimtinės teisės sankcija yra ši: kas visus prigimtinės teisės įsakymus įvykdys, tas pasieks amžinąją laimę; kas to nepadarys, tas nepasieks anos laimės ir dar įkris į amžinąją nelaimę.

Kalbamoji prigimtinės teisės sankcija yra ir pakankama ir tobula.

9. *Tikslas*

1. Nieko nėra be tikslo. Todėl prigimtinė teisė negali būti išimtis. Jos tikslas — žmogaus laimė. Taip, kiekvienas žmogus ieško laimės ko plačiausia prasme. Bet laimė turi savo kelius. Tuos kelius rodo prigimtinė teisė. Ji tvarko ir saugoja visuomeninę laimę: atiduok kas kam priklauso, nevok, neužmušk ir t. t. Ji nurodo, kaip žmogus turi sutvarkyti savo gyvenimą: naudokis gamtos jėgomis, tik laikykis saiko ir todėl nepersivalgyk, negirtauk ir t. t. Neužmiršta ji taip pat žmogaus dvasinio gyvenimo: elkis taip, kad niekados nebūtų skriaudos dvasiai. Galop, prigimtinė teisė sako: kas neina į priekį, tas eina atgal. Taigi ji žmogui įsako lavintis, moraliai, dvasiškai ir materijaliai tobulėti. Kas nesupranta, jog visi kalbamieji prigimtinės teisės reikalavimai veda žmogų į laimės oazę .

Žmogaus širdis besotė. Ji niekaip negali pasitenkinti vien žemiškąja laime. Ji kažko ilgisi, trokšta, aimanuoja — ieško kitos laimės. Visi gamtos sutvėrimai pasaulyje randa visą laimę, žmogus — ne. Tai rodo, jog prigimtinės teisės tikslas yra ne tik laikinis ir pasaulinis, bet svarbesnis — nevystanti amžinoji laimė. Tą pačią išvadą prieiname, pažvelgę į prigimtinės teisės postuliatus, intensivumą ir sunkumą. Tą pat rodo antagamtinė sankcija.

Sakysi, jog amžinąja laime rūpinąsis apreiškimas. Tiesa. Bet jo vieno neužtenka. Pamatas — daug yra tokių žmonių, tautų, kurios nežino apreiškimo. Jei kadaise ir žinojo, tai seniai išdilo jų širdyse. Ar žino apreiškimą stabmeldžiai? Jie vis dėlto visi turi siekti laimę. Jiems reikėjo įpilti į pačią prigimtį dėsnius, kurie vestų žmogų į tikslą. Antra vėl, žmogus yra nesuvaldomiausias „gyvulys". Jam reikėjo uždėti tokius pančius, kurių niekas negalėtų sutraukyti — prigimtinius pančius. Kitaip neišlaikysi jo savo vietoje.

2. Prigimtinė teisė yra valstybės valdžios ir įstatymų pagrindas. Pati valstybė ir jos valdžia yra prigimtinės teisės kilimo.

Daug valstybinių įstatymų yra ne kas kita, kaip prigimtinės teisės įsakymai, pvz., neužmušk, nevogk ir t. t. Mat, valstybė įprastai paima visus svarbesnius prigimtinės teisės dalykus. Paskutinieji nepaliauja buvę prigimtinės teisės įsakymai ir valstybiniais įstatymais vadinami tik dėl to, kad valstybė juos pasisavino ir gal sutvirtino nauja sankcija.

Valstybės gali determinuoti tas prigimtinės teisės normas, kurios apskritai tekalba. Pvz., prigimtine teise reikia mokėti mokesčius, bausti nusikaltėlius. Bet nepasakyta mokesčių ir bausmės kokio ir kiekio. Tai nutariama valstybiniais įstatymais ir t. t. Kalbamieji įstatymai yra visai valstybiniai įstatymai. Jie tik remiasi prigimtine teise ir iš jos išplaukia.

Valstybė gali ir savo įstatymus leisti pagal reikalą ir aplinkybes. Tik valstybiniai įstatymai negali niekados prieštarauti prigimtinei teisei. Kuris valstybinis įstatymas visai ar bent iš dalies prieštarauja prigimtinei teisei, tas yra joks įstatymas, pseudo-įstatymas, įstatymų karikatūra. Be to, prigimtine teise reikalaujama, kad ir visi valstybiniai įstatymai visados žiūrėtų visuomeninės naudos ir gerovės. Ko nereikia ar kas yra kenksminga visuomeninei gerovei, tai negali eiti nė valstybinių įstatymų objektu.

3. Prigimtinei teisei taip pat negali prieštarauti bažnytiniai įstatymai.

II. Individinės teisės

Prigimtinės individinės teisės vadinasi tos, kurias turi atskiras žmogus, individas, ar kurios liečia atskirus žmones, individus. Čia žmogus imamas skyrium ar ryšium su kitais žmonėmis, atskirais individais. Atbulai, į prigimtines individines teises neįeina tos teisės, kurias žmogus turi į visuomenę, socijalinę organizaciją. Taip pat čion neįeina tos teisės, kurias visuomenė ar socijalinės organizacijos turi į atskirus asmenis ir t. t. Tai prigimtinės socijalinės teisės ir t. t.

Į prigimtines individines teises įeina taip stačiai teisės, taip priedermės, nes tikra teisė suponuoja tam tikrą priedermę arba kai kurie dalykai gali būti vienam teisė, o kitam priedermė, pvz., mano teisėje gyventi glūdi kitų priedermė neįžeisti mano sveikatos, gyvybės ir t. t.

Kiekvienas žmogus, individas, asmuo turi prigimtų priedermių Dievui, prigimtų priedermių sau pačiam ir prigimtų teisų į kitus ir priedermių kitiems.

1. Priedermės Dievui

1. Kiekvienas žmogus arba individas turi prigimtų priedermių Dievui. Tos priedermės Dievą liečia stačiai.

Kalbamosios priedermės vadinasi tikybinės.

Tą dalyką, kad žmogus turi prigimtų priedermių Dievui, įrodo tai, jog Dievas yra žmogaus pradžia, Sutvėrėjas, absoliutus Viešpats, laikytojas, vyriausias tikslas ir t. t. Todėl žmogus savaime ir tam tikrai yra susijęs su Dievu, daug Jo priklauso. Prigimtine teise įsakyta laikytis ir draudžiama ardyti prigimtą žmogaus tvarką. Štai ir turime prigimtų žmogaus priedermių Dievui. Atbulai, žmogus neturi tikrų teisių į Dievą. Pamatas yra tas, kad Dievas yra žmogaus Sutvėrėjas ir vyriausias ir absoliutus Viešpats.

Svarbiausios prigimtos žmogaus priedermės Dievui yra tikėti į Dievo apreikštas ar paskelbtas tiesas, mylėti Dievą, Juo viltis ir Jį garbinti.

2. Žmogus turi tikėti į tikybines tiesas — tiesas natūralines ir antagamtines. Pirmosios vadinasi tos tiesos, kurias žmogus jau protu sužino. Tai, pvz., Dievo buvimas, sielos buvimas ir t.t. Antrosios — Dievo apreikštosios tiesos. Vienos iš paskutiniųjų yra lengvai suprantamos, pvz., sielos dvasiškumas ir nemirtingumas. Todėl jos vadinasi antagamtinės apreiškimo būdo atžvilgiu. Kitos viršija žmogaus protą, yra slėpiningos, pvz., Šv. Trejybė, Dievo įsikūnijimas. Jos vadinamos antagamtinėmis apreiškimo objekto atžvilgiu.

Reikia tikėti į natūralines ir apreikštąsias Dievo tiesas. Pamatas — Dievas negali apsirikti ir kito suklaidinti; žino, kas žmogui naudinga pasakyti ar apreikšti, ir turi teisę reikalauti, kad Juo būtų tikima. Netikėti Dievo kalba ar į Jo tiesas būtų įžeidimas Dievo. O Dievą įžeisti net savaime draudžiama, bloga. Taigi.

Kadangi reikia tikėti į natūralines ir apreikštąsias Dievo tiesas ir teisinga tegali būti viena tiesa, tai draudžiamas yra teorinis religinis indiferentizmas, kur visos tikybos laikomos sutinkamomis su sveiku protu ir patinkamomis Dievui. Juo labiau draudžiamas atejizmas, dejizmas, racijonalizmas ir t. t.

3. Žmogus turi mylėti Dievą. Pamatas yra tas, kad Dievas yra labai geras, viso gero pradžia ir turinys. Gera mylėtina. Be to, visa turime iš Dievo. Už gera turi būti dėkinga širdis. Galop, jei vaikai, nemylėdami tėvų, nusideda prigimčiai, tai juo labiau nenatūralu nemylėti visų daiktų ir pasaulio Tėvo, Sutvėrėjo — Dievo.

4. Žmogus turi viltis Dievu. Pamatas — žmogus yra paskirtas amžinajai laimei. Todėl žmogus turi ją siekti. Jei ką turime siekti, tai turime viltis pasieksią. Kitaip neprisiversi siekti, neverta siekti. Be to, kiekvienam tikslui pasiekti reikia tinkamų priemonių. Todėl ir amžinosios laimės negalima pasiekti be tam tikrų priemonių, tuščiomis, taip sakant, rankomis. Be kitko, reikia Dievo pagalbos. Kadangi Dievas įsakė žmogui siekti amžinąją laimę, tai turėjo nutarti visas reikiamas priemones jai pasiekti. Tai rodo, jog Jis visados yra pasirengęs žmogui pa-

dėti šioje srityje. Tik reikia paprašyti padėti — visa bus. Ir vėl viltis.

5. Žmogus turi garbinti Dievą.

Protas diktuoja, kad valdinys ar šiaip jau kieno priklausąs asmuo gerbtų savo valdovą. Turi būti gerbiama tinkamai — tinkamai valdovo ir valdinio atžvilgiu. Jei taip daryti turi net tas, kas atsitiktinai, ne pačia daiktų prigimtimi priklauso kito, tai kas bekalbėti apie tą, kuris visais atžvilgiais, absoliučiai priklauso Dievo, savo Sutvėrėjo ir vyriausio Viešpaties, savaime yra Dievo tarnas, valdinys. Todėl žmogus savaime arba pačia daiktų prigimtimi turi tinkamai ir proporcingai arba už visus labiau garbinti Dievą. Turi garbinti Jį taip, kaip nė vienas sutvertas daiktas ar asmuo nėra garbinamas ir garbintinas.

Be to, vaikai turi ne tik klausyti tėvų, bet juos gerbti ir t. t. Dievas yra net tėvų tėvas.

Žmogus Dievą garbinti turi išvidiniu ir išoriniu būdu.

Žmogus turi išvidiniu būdu garbinti Dievą. Pamatas — žmogus turi Dievą garbinti pagal savo prigimtį. O žmogus turi dvasinį elementą, dalytę — sielą. Siela turi dvi svarbias galias, būtent, protą ir valią. Todėl Dievą garbinti turi protas ir valia. Šių galių veiksmai yra išvidiniai. Taigi.

Žmogus turi Dievą garbinti išoriniu būdu, t. y. žodine malda, giedojimu, aukomis ir t. t. Pamatas yra šis:

1) Dievas yra ne tik žmogaus sielos, bet taip pat kūno autorius, laikytojas ir geradaris. Todėl pagal pačią natūralinę tvarką Dievą reikia garbinti siela ir kūnu, sielos ir kūno galiomis arba ne tik išvidiniais, bet taip pat išoriniais veiksmais.

2) Žmogus turi Dievą garbinti, kaip jau sakiau, pagal savo prigimtį. O savo prigimtimi jis yra dvasinis ir materijalinis. Dvasinis žmogus išvidiniu būdu garbina Dievą. Todėl materijalinis žmogus turi Dievą garbinti savu būdu — būdu išoriniu.

3) Išorinis kultas padeda išvidiniam kultui ir jį papildo. P a d e d a — žmogaus mintys, dvasiniai veiksmai išorėje pasireiškia per natūralinius dalykus, pajautimus. P a p i l d o — žmogaus nuoširdūs jausmai savaime išsilieja į kūną ir pasireiškia išoriniais veiksmais. Ar paslėpsi liūdėjimą ar linksmumą? Paslėpk neapykantą kitų. Ne kitaip yra su išvidiniu kultu — tikrai nuoširdus išvidinis Dievo kultas savaime žybtelės išorėje.

4) Visos tautos, labiausiai kultūringesnės, išoriniu būdu gar-

bino ir garbina Dievą. Tik dažnai klaidingai suprato Dievo kulto prigimtį, būdą. Visuotinių ir amžinų dalykų priežastis turi būti taip pat visuotinė ir amžina. Ja čia tegali eiti žmogaus prigimtis. Paskutinė reikalauja ne tik išvidiniu, bet taip pat išoriniu būdu garbinti Dievą.

Kadangi žmogus turi garbinti Dievą, tai savaime draudžiami: a) praktinis indiferentizmas, kur žmogus, nors tiki į Dievą, bet Jo negarbina; b) stabmeldybė, kur dieviškai garbinami patys tvariniai, pvz., mineralai (feticizmas), žvaigždės (sabėjizmas), gyvuliai (totemizmas) ir t. t.; c) prietarai, burtai, šventvagystė, piktažodžiavimai ir t. t., ir d) religinis fanatizmas, kur Dievo kultas priverstinai propaguojamas.

2. Priedermės sau pačiam

1. Prigimtimi priedermės sau pačiam vadinasi tos, kur žmogus savaime turi rūpintis savimi ir savo gerove, kad galėtų išsilaikyti, tobulėti ir pasiekti savo tikslą.

2. Žmogus turi prigimtų priedermių sau pačiam.

Tą dalyką įrodo štai kas: Žmogus natūraliai siekia vyriausią savo tikslą, amžinąją laimę. Kitaip sakant, siekti amžinąją laimę yra įsakyta pačia žmogaus prigimtimi. Bet amžinoji laimė tepasiekiama, dorovingai gyvenant ir t. t. Taigi ir turime prigimtų priedermių sau patiems. Be to, žmogus turi laikytis prigimtos tvarkos. Žmogus turi daug prigimtų galių. Jos turi būti tvarkomos pagal savo prigimtį ir tikslą, koordinuotai ir subordinuoti su viena kita. Tai taip pat priedermės sau pačiam.

3. Žmogaus priedermės sau pačiam galimos šiaip suskirstyti:

1) P o z i t y v i n ė s ir n e g a t y v i n ė s. Pirmosios įsako daryti sau gera. Antrosios draudžia daryti sau bloga.

2) I š s i l a i k y m o ir t o b u l ė j i m o — pagal tai, ar siekia išlaikyti žmogaus organizmą, gyvybę, sveikatą, ar fiziškai ir dvasiškai tobulina žmogų.

3) B e n d r o s i o s ir s p e c i j a l i n ė s. Į pirmąsias labiausiai įeina meilė savęs paties. Į antrąsias — priedermės sielai, kūnui ir kitiems dalykams.

4. Žmogus turi save mylėti.

Mylėti yra linkėti, norėti, daryti gera.

Meilė skirstoma:

1) D r a u g i š k a ir e g o j i s t i n ė. Pirmoji yra tada, kai

kas mylima dėl jo paties. Čia mylimam objektui norima gera. Antroji yra tada, kai mylima savo naudai.

2) Negatyvinė ir pozityvinė. Pirmoji draudžia norėti kam blogo, ką piktinti, versti nusidėti, skriausti ir t. t. Antroji įsako gera norėti, reikale padėti ir t. t.

3) Teisi ir neteisi — pagal tai, ar mylima ar ne pagal dorovės dėsnius, ar meilė sutinka ar ne su prigimta daiktų tvarka.

4) Instinktivinė ir laisva. Tai savęs paties meilės padalinimas. Pirmoji yra ta, kur žmogus pačia savo prigimtimi ar instinktiviai nori ir daro sau gera. Antroji — kur žmogus ne vien gamtos spiriamas ar instinktiviai, bet laisvai, arba suprasdamas ir norėdamas, linki ir daro sau gera.

Kadangi instinktivinė meilė savaime egzistuoja ir veikia, tai nebereikia jos įsakyti. Be to, savaime aišku, kad draudžiama neteisi meilė. Žmogui įsakyta tėra teisi laisva meilė savęs paties. Bet reikia atsiminti tai, kad vargu rasi tokį žmogų, kuris nemylėtų savęs. Todėl čia iš tiesų tereikia kalbėti apie meilės tvarką. Taip, kiekvienas, mylėdamas save, turi laikytis prigimtos daiktų tvarkos. Todėl Dievas turi visados būti pirmojoje vietoje, dvasiniai dalykai turi būti laikomi vertesniais, nekaip materijaliniai dalykai ir t. t.

Kadangi žmogus turi tvarkingai save mylėti, tai neteisingi yra: a) kraštutinis misticizmas, kur tik Dievas tesąs mylėtinas; b) kraštutinis altrujizmas, kur siūloma labiausiai mylėti humaniškumą ir jam subordinuoti kiekvieną kitą meilę, ir c) egojizmas, kur pats save mylėtinas esąs labiau ir kita temylėtina dėl savęs.

5. Žmogus turi prigimtų priedermių savo sielai.

Žmogaus siela yra dvasinė. Todėl ji nenyksta, nėra sunaikinama. Tokiems dalykams nereikia išsilaikyti, jų išlaikyti. Jiems tereikia tobulėti. Todėl visos žmogaus priedermės sielai suvedamos į priedermę tobulėti.

Žmogaus siela tobulėja, tobulėjant dviem esminėms jos galioms, būtent, protui ir valiai. Todėl kiekvienas žmogus turi vengti to, kas kenkia protui ir valiai, ir gerinti protą ir valią.

Proto objektas — tiesa. Todėl žmogus turi nemeluoti, vengti neteisingų dalykų. Be to, kiekvienas žmogus turi mėgti, siekti ir ieškoti tiesos.

Žmogus turi pažinti, sužinoti visa tai, ko reikia jo luomo ir profesijos priedermėms įvykdyti. Pirmiau ir labiau reikia sužinoti svarbesnius, reikalingesnius dalykus ir tik paskui tai, kas naudinga. Konkrečiai kalbant, čia pirmiausia eina pažinimas Dievo ir sužinojimas visų tikybinių priedermių. Toliau eina stačiai savo luomo ar profesijos, verslo priedermės. Jos, žinomai, yra labai įvairios: kitos valdininko, kitos mokytojo, kitos tėvų, vyro, žmonos ir t. t. Paskui jau eina kitos tiesos. Jų sužinoti net nėra įsakyta. Bet kadangi jos daug padeda individinei ir socijalinei žmogaus laimei, tai vis dėlto rekomenduojamos.

Žmogaus valios objektas — gera, dora. Todėl reikia vengti blogo, nedoro ir siekti, daryti gera, dora.

Žmogus visados turi vengti moralinio blogo, būtent, nuodėmės, nes paskutinioji priešitarauja žmogaus moralinei prigimčiai. Atbulai, nėra griežtai įsakyta vengti fizinio blogo, nes ši negerovė savaime tepriešitarauja gamtai ir nuo jos ne visados tegalima net išbėgti.

Be to, žmogus turi siekti tai, kas moraliai gera (bonum, honestum). Tai, kas šiaipjau naudinga ar malonu, bet neturi pozityvinio moralinio pobūdžio.

Geras gerui nelygus. Todėl pirmiausia siektina tai, kas labiau gera — turi būti laikomasi tam tikros eilės.

Geriausias yra Dievas. Konsekvenčiai Jis pirmiausia siektinas. Paskui eina mūsų pačių laimė — laimė amžinoji. Dar toliau turime kreipti akis į tai, kas įsakyta bažnytiniais ir valstybiniais įstatymais; turime žiūrėti savo priedermių. Tai kilnu ir nuo to priklauso mūsų laimė. Negalima užmiršti nė dorybių — jos padeda įvykdyti priedermes.

Kas turi ką daryti, tas taip pat turi vartoti reikalingas priemones tam dalykui įvykdyti. Valiai tobulinti priemonėmis, be kitko, eina apmąstymai tikybinių tiesų. Reikia dažnai daryti sąžinės sąskaitą. Tai jau senovės mokslininkai žinojo ir suformulavo: „Pažink save". Čia reikia pažinti savo temperamento blogus ir gerus palinkimus, pavojus, priemones pavojams išvengti ir t. t. Dar reikia suformuoti moralinį charakterį, kur valia galėtų nepasiduoti prigimtiems ir įgytiems blogiems palinkimams, atsispirti aistrų užpuolimams ir t. t. Galop, reikia suieškoti, sužinoti ir siekti tikrą savo pašaukimą. Pamatas — kiekvienas žmogus savaime turi tam tikrų fizinių, intelektualinių, dvasinių

palinkimų ar gabumų. Vienas žmogus daugiau tinka vienam dalykui, kitas kitam, trečias dar kitam. Suradęs savo pašaukimo siūlo galą, įsėdęs į jo vežimą, lengviau įvykdysi priedermes, tobuliau padirbsi savo darbą, stačiai nulėksi į padanges, už debesų, pasieksi atsčiausias žvaigždes ir t. t.

6. Žmogus turi prigimtų priedermių savo kūnui. Konkrečiai kalbant, žmogus savaime turi išlaikyti kūną ir fiziškai tobulėti. Pirma turi išlaikyti, paskui tobulinti.

Reikia išlaikyti kūną. Pamatas yra tas, kad žmogų padarė gamtos Kūrėjas. Žmogui Sutvėrėjas davė fizinių galių, paskyrė tam tikrą tikslą ir įsakė jį siekti. Todėl žmogus nėra savo kūno savininkas, tėra jo valdytojas, tvarkytojas. Tvarkyti reikia taip, kaip įsakyta. Štai ir plokštas priedermių savo kūnui. Be to, žmogui prigimta rūpintis savo sveikata, gyvybe, fizine kūno gerove. Tai gamtos rodyklė, jog reikia rūpintis kūnu. Kalbamąją priedermę dar rodo prigimtas pasitenkinimas, malonumas, kurį jaučiame, rūpindamiesi išlaikyti kūną.

Žmogus turi negatyviai ir pozityviai išlaikyti savo kūną.

Pirmasis dalykas įsako saugotis viso to, kas kenkia sveikatai, užmuša gyvybę, sužeidžia ar bent susilpnina kūną. Todėl draudžiama sau galą daryti, susižeisti, girtauti, persivalgyti, badauti, tinginiauti, paleistuvauti ir t. t.

Antrasis dalykas įsako vartoti priemones, reikalingas sveikatai, gyvybei ir fizinėms galioms išlaikyti. Todėl reikia rūpintis tinkamu maistu, žmoniškai apsidaryti, pasiilsėti, reikia rūpintis kūno higiena, kūno kultūra ir t. t.

Žmogus turi vartoti visas paprastąsias priemones, reikalingas kūnui išlaikyti. Tai tos priemonės, kurias nesunkiai, be reliatyviai didelių išlaidų galima įgyti ar vartoti ir išmintingi žmonės įprastai vartoja. Sąmoningai nevartoti paprastųjų priemonių tam tikrose aplinkybėse gali būti tas pat, kas ir tyčia kenkti sveikatai, trumpinti gyvenimą ar net padaryti sau galą. Atbulai, nėra įsakyta vartoti nepaprastųjų priemonių kūnui apsaugoti ar išlaikyti. Taip, galima neiti pas gydytoją, jei bent reliatyviai yra labai brangu; juo labiau neįsakyta pavojinga ar labai skaudi, sunki ir didelė operacija ir t. t.

Reikia saugotis net pavojaus, tykojančio gyvybei, nes kas nesibijo pavojaus, nuo pavojaus ir žūna. Į gyvybės pavojų įsi-

statyti tegalima dėl labai didelių, labai svarbių, universalių ir už atskiro žmogaus gyvybę svarbesnės prigimties priežasčių, pvz., tikėjimui, tikybai, tėvynei ar valstybei ginti, žmonėms gelbėti didelėje nelaimėje, mokslui pavaryti į priekį ir t.t. Tai kartais net gali būti įsakyta, pvz., ginti tėvynę nuo užpuolikų.

Dar skyrium pakalbėtina apie nusižudymą.

Nusižudymas skirstomas tiesioginis ir netiesioginis. Pirmasis — kai stačiai ir laisvai nusižudoma, pvz., nusišaunama, nusinuodijama, nusiskandinama, pasipjaunama ir t. t. Antrasis — kai netiesiog nusižudoma: be tikro reikalo išsistatoma į pavojų. Tai nusižudymas netikrąja prasme. Jo pavyzdžiais gali eiti ką tik kalbėtieji gyvybės pavojaus atvejai.

Netiesiog nusižudyti, kaip jau matėme, kartais galima.

Tiesiog nusižudyti niekados negalima, draudžiama. Pamatas yra šis: 1) Nusižudėlis įžeidžia Dievą. Įžeidžia dėl to, kad žmogus nėra savo kūno ir gyvybės savininkas. Jis tėra jų valdytojas, tvarkytojas. Todėl nieku gyvu negali suvartoti kūno ar gyvybės. Tegali vartoti ar naudotis. 2) Nusižudėlis padaro skriaudą pats sau, nes žmogus begyvendamas gali padaryti daug gero sau, susilaukti saulėtų dienų, pasiekti laimę. O čia tam visam užkertamas kelias ir net dvasiškai pražudoma save. 3) Įžeidžiami kiti. Be kitko, kiekvienas žmogus, visuomenės narys, turi pozityviai tarnauti, gera daryti visuomenei. Čia pametama savo vieta. Be to, nusižudėlis savo paveikslu gangrenuoja kitus visuomenės narius. Nusižudėlis gal padaro nevienam artimesniam asmeniui skriaudą, ištrėškia nevieną karčią ašarėlę brangiems tėveliams, mieloms seselėms, broliams, pačiai, vaikams. Kaip tai galima daryti ir pateisinti!

Kiekvienas žmogus turi fiziškai tobulėti, nes fiziškai tobulas žmogus geriau galės atlikti savo priedermes, daugiau gera padaryti ir t. t. Be to, kas neina į priekį, tas eina atgal. Todėl fiziškai netobulėdamas, atsiduri problematinėje išsilaikymo padėtyje. Tai, sakysiu, tam tikrai priklauso kūno išlaikymo sričiai.

7. Žmogus turi rūpintis kitais dvasiniais ir materijaliniais savo dalykais. Pirmieji — laimė, geras vardas ir t. t. Antrieji — apdaras, butas, maistas ir, apskritai, nuosavybė. Bet apie tai, mano nuomone, tiksliau kalbėti kartu su teisėmis į kitus ir prie-

dermėmis kitiems individams, nes jie glaudžiai yra susiję su kits kitu.

3. Teisės į kitus ir priedermės kitiems

1. Kiekvienas žmogus turi prigimtų teisių į kitus ir priedermių kitiems žmonėms, atskiriems individams.

Taip, kiekvienas žmogus turi prigimtų teisių į kitus žmones, individus, asmenis. Tai aišku jau iš to, kad kiekvienas žmogus turi priedermių Dievui ir sau pačiam. Tai kaip tik suponuoja teisę reikalauti, kad kiti nekliudytų atlikinėti anų priedermių. Kitaip tikslą siekti būtų įsakyta be priemonių, kas būtų aiškiausias prieštaravimas.

Kiekvienas žmogus turi taip pat prigimtų priedermių kitiems žmonėms, individams. Tai įrodo, be kitko, prigimtos individinės teisės į kitus, nes teisės be koreliatyvinių priedermių būtų visai nenaudingos ir nevertos savo vardo. Toliau, kiekvienas žmogus turi gerai traktuoti savo prigimtį dėl jos vertumo. Tokią pat prigimtį turi taip pat kiti. Todėl ir kiti turi būti gerai traktuojami. Štai ir turime tam tikrų priedermių kitiems. Dar toliau, žmogus savo prigimtimi yra socijalinis. Todėl jis turi dėtis į draugijas — draugijas visuomenines, pvz., šeimą, valstybę, ir kt. Čia žmogus galės sekmingiau patenkinti savo reikalus, žmoniškiau gyventi, tobulėti. Visi šie dalykai būtų bergždi be teisingumo, meilės, dėkingumo, labdaringumo kits kitam. Ir vėl turime tam tikrų priedermių kitiems.

2. Žmogaus prigimtas teises į kitus ir priedermės kitiems galima suskirstyti maždaug taip pat, kaip aukščiau suskirsčiau žmogaus priedermes sau pačiam. Štai jų padalinimas:

1) B e n d r o s i o s ir s p e c i j a l i n ė s. Į pirmąsias labiausiai įeina meilė kitų. Antrosios — teisės ir priedermės kitų sielai, kūnui ir kitiems dalykams.

2) P o z i t y v i n ė s ir n e g a t y v i n ė s.

3. Kiekvienas žmogus turi mylėti kitus žmones. Tai turi daryti pozityviai ir negatyviai. Tik teįsakyta draugiška meilė. Atbulai, neįsakyta egojistinės meilės.

Įsakyta mylėti kitus dėl to, kad kiekvienas žmogus yra Dievo sutvertas — sutvertas pagal Dievo paveikslą ir paskirtas amžinajai laimei. Be to, žmogui prigimta mylėti ir užjausti kitus, gailėtis kitų.

Kitus mylėti turime taip, kaip save, nes kitų meilės pamatas yra tas pat, kur ir meilės savęs. Bet tai tėra kokis, ne kiekis. Vadinasi, nebūtinai turime kitus mylėti tiek pat, kiek mylime save. Save mylėti savaime galima daugiau už kitus. To niekas blogu nelaiko.

Meilė kitų dar turi įvairių laipsnių. Tai priklauso nuo mylimojo objekto vertumo ir natūralinių sijų su kitais. Kalbamosiomis sijomis eina gentystė ar giminystė, draugystė, tautybė, tikyba ir t. t. Čia net kreipiama akis į objekto prigimtį ir sijų glaudumą. Todėl tėvus reikia mylėti pirmiau ir daugiau už kitas gimines, gimines daugiau už svetimus, savo tautos asmenis daugiau už kitų tautų žmones ir t. t. Čia dar paaiškėja, kodėl save mylėti galima daugia už kitus — kiekvienas žmogus pats su savimi yra už visus glaudžiau susijęs.

Skyrium pažymėtina, kad net priešus reikia mylėti. Tai darytina dėl to, kad meilės pamatas yra ne asmens savumai ar nuopelnai, bet žmogaus prigimtis, kilimo ir tikslo tapatybė. O priešas vis dėlto yra žmogus ir t. t. Tik kadangi priešai stovi nuo mūsų atstu, kur kas atsčiau už kitus, tai juos galima mylėti mažiau už kitus, nieko specijalaus jiems nereikšti; nėra priedermės daryti tai, ką įprastai darome draugams ar artimiems asmenims.

4. Kiekvienas žmogus turi prigimtų priedermių kitiems sielos atžvilgiu. Tai, be kitko, pozityvinės priedermės kitų protui ir valiai ir draudimas įžeisti kitų protą ir valią.

Kadangi proto objektas yra tiesa, tai draudžiama klaidinti kitus, pvz., skleisti neteisingus mokslus, hipokrizę (disimuliuoti dorą), neteisingai prisiekti ir meluoti.

Plačiau pakalbėtina apie melavimą.

Meluojama, kai viena sakoma, kita manoma.

Meluoti visados draudžiama. Pamatas yra tas, kad melavimas prieštarauja žmogaus kalbos tikslui: kalbos tikslas yra išreikšti savo mintis, o čia kita daroma, mintys yra visai kitokios, priešingos. Be to, melavimas prieštarauja socijalinei žmogaus prigimčiai: melas — ardytojas pasitikėjimo, o be pasitikėjimo vieni kitais negalima bendrauti ir sugyventi.

Nemelas — aiškiai melaginga ir netikėtina kalba ir juokai, nes čia žinoma neteisybė ir niekam nėra skriaudos. Taip pat

nemelas — parabolės, alegorijos ir pasakos, kurios poezijoje ar grožinėje literatūroje vartojamos. Pamatas tas pat.

Žmogaus valios objektas, kaip jau sakiau, yra tai, kas dora, teisinga.

Kiekvienas pačia daiktų prigimtimi turi teisę reikalauti, kad nebūtų traukiamas į bloga, arba nuodėmę. Taip pat kitų negalima traukti į bloga, arba nuodėmę. Nesvarbu, kaip traukiama į nuodėmę, būtent, pozityviai ar negatyviai, pamokant, raginant, patariant, įsakant ir t. t.

5. Kiekvienas žmogus turi prigimtų priedermių kitiems kūno atžvilgiu.

Į kalbamąsias priedermes įeina tai, kad reikia respektuoti kitų gyvybę ir sveikatą: draudžiama sužeisti, užmušti, nužudyti ir sveikatą gadinti, jai kenkti. Pamatas — kiekvienas žmogus turi teisę gyventi, turi sveikatos teisę ir t. t. Kitaip žmogus sukliudomas padirbti savo darbo dalį tautoje, visuomenėje; sukliudomas yra sukrauti ko daugiausia nuopelnų ir pasiekti savo tikslą, gal net amžinąją laimę; padaroma skriauda šeimai, artimiems asmenims ir t. t. Net pati širdis purtosi, pagalvojus apie tokius dalykus, tokią skriaudą.

Užmušti ar sužeisti tegalima, teisiai ginantis nuo neteisingo užpuoliko savo ar kitų žmonių gyvybės (nors labai sužeisti), didelės vertės turtų ar nekaltybės. Tai daryti galima, kai nėra kito išėjimo pavojui išvengti.

Gintis tegalima tiek, kiek reikia pavojui pašalinti. Todėl jei užtenka sužeisti, tai negalima užmušti; jei užpuolikas jau bėga, tai nebegalima nė sužeisti ir t. t. Negalima užmušti nei sužeisti, jei kitu būdu, pvz., teismo keliu, galima apsiginti ir t. t.

Kalbamosios teisės pamatas yra tas, kad kiekvienas žmogus turi teisę vartoti visas reikalingas priemones gyventi. Tai daryti gali, kai neįžeidžiama kitų teisė gyventi. Tarp užpuoliko ir užpuolamojo asmens ištinka gyvybės teisių kivirčas, konfliktas. Čia viršų, aišku, ima nekaltasis. Todėl jis gindamasis neįžeidžia niekieno teisių. Be to, visos tautos nuo senų senovės yra įsitikinusios, jog galima gintis nuo neteisingo užpuoliko. Jei tokios teisės nebūtų, tai kiltų didelė negerovė — nekaltas žmogus galėtų būti didžiausiai nuskriaustas, o užpuolikams būtų tik laimė, rojus.

6. Kiekvienas žmogus turi prigimtų priedermių šiaipjau įvairiems kitų asmenų dalykams. Be kitko, reikia respektuoti ir draudžiama įžeisti kitų laisvę, gerą vardą, teisę organizuotis, teisę dirbti, nuosavybę ir t. t.

Kiekvienas žmogus yra laisvas. Jis turi tam tikrą lauką, kuriame gali ką laisvai daryti ar nedaryti, elgtis. Mat, žmogus turi tam tikrų teisių. Jas gali vartoti. Tai ir laisvė.

Žmogaus laisvė vis dėlto nėra absoliuti. Nėra tokia, kad būtų galima daryti visa tai, kas į galvą ateina, ko įsigeidžiama, kas tik prisisapnuojama. Pamatas, be kitko, yra tas, kad žmogus yra visuomeninis ar socijalinis kūrinys. Čia susiduriama su kitų teisėmis, jas reikia respektuoti, veikimas turi būti koordinuotas ir kartais net subordinuotas. Todėl tvarkingas bendras gyvenimas neįmanomas be teisių apribojimų.

Žmogus negali daryti tai, kas teisiai draudžiama. Draudžiama ar prigimtine teise, ar pozityvinėmis Dievo teisėmis, ar bažnytiniais ir valstybiniais įstatymais ir t.t. Taip, daug dalykų jau savaime draudžiama. Kitus dalykus gali uždrausti ir draudžia Bažnyčia ar valstybė. Bažnyčia draudžia ar įsako tai, ko reikia sielų ganymui. Valstybė gali uždrausti ar įsakyti tai, ko reikia visuomeninei gerovei.

Draudžiama daryti bloga. Jei bloga įžeidžia kitų teises, tai galima teisiai reaguoti, ieškoti teisybės, atsiteisti, pvz., skųstis policijai, iškelti ieškinį teisme ir t. t. Jei bloga nepaliečia kitų teisių, tai sulaikyti begali kompetentingos įstaigos, visuomeniniai organai, tam tikra valdžia — Bažnyčia ar respektyviai valstybė. Atbulai, privatiniai asmenys čion negali kištis, priverstinai uždrausti, teisti, bausti. Todėl negalima pateisinti žmonių linčo ir t.t.

Skyrium pažymėtini šie dalykai:

1) Žmogus gali laisvai galvoti, turi minties laisvę. Taip sakoma. Bet tai bendras pasakymas. Iš tiesų žmogus teturi teisę galvoti tai, kas yra objektyviai teisinga, gera, dora. Pamatas yra tas, kad žmogaus protas savo prigimtimi tarnauja tiesai -- ieško tiesos ir suradęs ir pažinęs ją pasako ar pristato žmogui. Jei jis klysta, tai neteisiai dirba savo darbą. Kai žmogaus protas teisiai elgiasi, tai turime jį pripažinti. Atbulai, kai protas neteisiai atliko savo darbą, tai negalima reikalauti, kad kas

priimtų ir gerbtų jo kalbą, galvojimą. Taigi, čia nėra minties laisvės. Tai spekuliatyviai kalbant.

Praktikos srityje laisvėje galvoti glūdi laisvė kalbėti, rašyti ir daryti tai, ką žmogaus protas teisiai sako, kas darytina ar ko nedarytina. Mat, jei galima laisvai galvoti, tai nenuoseklu drausti laisvai kalbėti, rašyti ar daryti. Tai būtų net didelis išorinis neteisingumas — reikalaujama eiti prieš sveiko proto kalbą ar postuliatą arba stačiai prieš sveiką protą.

2) Kiekvienas žmogus turi sąžinės laisvę.

Sąžinė yra daliniai proto sprendimai, kuriais visuotiniai dorovės pradai konkrečiai pritaikinami individiniams veiksmams. Sąžinė sako, ką žmogus atskiru atveju turi ar ko neturi daryti, ar gerai ar blogai ką padarė: ar visa tai sutinka su prigimtine ir apreikštosiomis teisėmis ir t. t.

Tą dalyką, kad žmogus turi sąžinės laisvę, įrodo štai kas: Kiekvienas žmogus prigimtine teise turi gera daryti, blogo vengti. O tai sąžinė kaip tik atskirais atvejais diktuoja. Todėl prigimtine teise reikia klausyti sąžinės. Kadangi prigimtine teise įsakyta sekti savo sąžinę, tai ta pačia teise galima reikalauti, kad kiti nekliudytų įvykdyti aną priedermę. Kitaip dalykas būtų įsakytas siekti be priemonių. Tai prieštaravimas.

Sąžinės laisvei vis dėlto reikia tikrai žinoti, jog sąžinė teisingai kalba. Jei abejojama jos teisybe, tai jau nebegali būti visos laisvės, nes draudžiama žinomai ir laisvai įsistatyti į pavojų suklysti, nusidėti. Be to, sąžinės laisvės negali būti tada, kai įžeidžiamos aiškios ir nepakrutinamos kitų teisės. Čia draudžiama daryti tai, kas įžeidžia kitų teises. Todėl neteisingai kalba tie, kurie reikalauja absoliučios sąžinės laisvės, kur apie sąžinės dalykus būtų galima galvoti, kalbėti ir juos daryti taip, kaip kam patinka. Tokios kalbos reiškia net tai, kad žmogus visai nepriklausąs dorovės dėsnių, jokių teisių, net paties gamtos Sutvėrėjo. Tai nesąmonė !

3) Kiekvienas žmogus turi tikybos laisvę.

Tikybos laisve dažnai vadinama kulto laisvė, kur įstatymais leidžiama visoms tikyboms laisvai viešai išpažinti savo tikybą. Tai priklauso socijalinei sričiai.

Privatinė arba individinė tikybos laisvė yra tada, kai žmogus, individas, tikybos dalykuose gali sekti savo sąžine.

Čia pasakytina tas pat, kas ir apie sąžinės laisvę. Todėl nieko negalima versti daryti prieš savo tikybinius įsitikrinimus, iki nepaliečiama kitų teisių.

4) Draudžiama plėšti kitų šlovę, arba nereikale nežinantiems pasakoti kitų blogus darbus, pasielgimus, neigiamus dalykus. Juo labiau draudžiama apkalbėti, t. y. neteisingai apie kitus kalbėti. Pamatas — tada žmogus nustoja gero vardo. O blogas vardas stumia žmogų į dvasinį purvyną, žmogų padaro nenaudėlį visuomenėje ir t. t. Taigi šlovės plėšimas ir apkalbėjimai padaro didelę skriaudą žmogui, visuomenei ir t. t.

5) Galima dėtis į draugijas arba žmogus turi teisę organizuotis. Pamatas yra šis:

a) Žmogus vienas pats negali patenkinti visų dvasinių, intelektualinių ir materijalinių savo prigimties reikalų. Be kitų jis negali tinkamai gyventi ar bent blogai tegyventų. Jo protinga prigimtis skurs ir dvasinės galios džius. Tai negerovei pašalinti padeda draugijos. Čia sudedama daug rankų ar protų į krūvą ir padirbamas vieno nepakeliamas darbas ir t. t. Todėl žmogus ir vadinasi „animal sociale". Didelė nesąmonė būtų tai, kad gamtos Kūrėjas, padaręs žmogų lyg nebaigtą, būtų neleidęs jam vartoti reikalingų priemonių būtiniems savo reikalams pasiekti.

Žmonės turi daug visai bendrų reikalų. Jie taip pat turi savo pačių reikalų. Paskutinieji pareina nuo visuomeninės padėties ir teisių sielos aspiracijų. Pvz., vieni reikalai yra artistų, kiti pirklių, treti ūkininkų, darbininkų ir t.t. Visai bendriems reikalams atlikti dedamasi į šeimą ir valstybę. Bet nei šeima nei valstybė negali patenkinti visų teisių ir įvairių narių troškimų. Atskiras žmogus pats juo labiau negali visai ar bent pakankamai patenkinti savo reikalų. Todėl žmogus natūraliai mato esąs linkęs ir net spiriamas sudėti savo energiją į krūvą su kitais, kurie yra tokiame pat ar panašiame reikale arba yra tokios pat, artimos profesijos, idealo ir t. t. Į krūvą sudėtos individų galios padaro naują kolektyvią jėgą ar galią. Paskutinioji jau gali nugalėti žmogaus kliūtis ir patenkinti žmogų.

Žmogaus neužtektinumas yra prigimtas. To trūkumo vis dėlto nekenčia pati žmogaus prigimtis. Tai rodo, jog paskutinysis dalykas taip pat yra prigimtas. Jo išėjimas — draugijos. Taigi, organizuotis žmogui prigimta.

b) Žmogui prigimta tobulintis. Tai daryti įsakyta net prigim-

tine teise. Jei žmogus pats negali patenkinti visų savo reikalų, tai juo labiau vienas negali išsitobulinti. Tas pat ir dėl to paties dalyko pasakytina apie šeimą ir valstybę — jos negali visai ištobulinti žmogaus. Tai padaryti tegali žmogus, susidėjęs su kitais į krūvą, į organizacijas. Pačia žmogaus prigimtimi, kaip sakiau, įsakyta tobulintis. Todėl taip pat pačia prigimtimi įsakytomis laikytinos yra tos priemonės, kurių reikia kalbamajam dalykui pasiekti, būtent, organizacijos.

c) Žmogus natūraliai yra linkęs kitiems padėti, kitus užjausti, kitų gailėtis, su kitais santykiauti, kitiems savo idėjas papasakoti ir t.t. Tai žmogaus socijalumo ir draugiškumo žymės. Nesąmonė būtų tai, kad gamtos Kūrėjas būtų davęs kalbamųjų savumų ir nebūtų leidęs žmonėms jų tobuliau įvykdyti — glaudžiau susiartinti arba dėtis į draugijas.

d) Kuriamos draugijos. Jos duoda labai daug privatinės ir visuomeninės, materijalinės ir dvasinės naudos. O visuotiniai naudingi dalykai priklauso žmogaus prigimčiai. Taigi, dėtis į draugijas prigimta.

6) Kiekvienas žmogus turi priedermę ir teisę dirbti.

Darbas subjektyviai vadinasi kiekvienas naudingas veikimas — veikimas fizinis, dvasinis ar protinis ir t. t. Darbas objektyviai yra padirbtasis dalykas. Čia darbas suprantamas pirmąja prasme.

Darbas skirstomas fizinis, dvasinis, intelektualinis ir t. t. Tai pareina nuo darbo prigimties.

Kiekvienas žmogus turi dirbti, nes darbas, apskritai, yra išsilaikymo ir tobulėjimo šaltinis.

Kiekvienas žmogus gali pasirinkti darbo rūšį. Turi teisę dirbti pasirinktąjį darbą. Turi teisę dirbti sau. Turi teisę dirbti kitiems ir už tai gauti užmokestį ir t.t. Tik neturi būti įžeidžiamos kitų teisės, apleidžiamos kitos priedermės, pats darbas neturi būti draudžiamas, kenksmingas visuomenei ir t. t.

Teisę dirbti įrodo pati galia ar sugebėjimas dirbti. Be to, darbas yra, kaip sakiau, išsilaikymo ir tobulėjimo šaltinis. Gyvas žmogus į žemę nelysi.

7) Į prigimtinę teisę įeina net nuosavybė.

Nuosavybė yra tie daiktai ar dalykai, kurie tam tikrai yra susiję su kuriuo asmeniu. Tas daiktas priklauso man, ne kitam. Jis yra mano. Juo galiu tikrai ir laisvai disponuoti, naudotis ir, anot romėnų teisių, naudotis ir piktanaudoti (uti et abuti).

Nuosavybė skirstoma i š v i d i n ė i r i š o r i n ė. Pirmoji vadinasi tie dalykai, kurie kam savaime ar išvidiniu būdu priklauso. Tai esminės ir integralinės kieno dalys, galios, savumai ir t.t. Todėl sakome: mano siela, mano kūnas ir t.t. Antrieji vadinasi tai, kas turima iš šalies, įgyjama kuriais išoriniais veiksmais. Ta prasme sakome, jog žmogaus pastatytas ar pirktas namas esąs jo, nuosavus. Nuosavybė be restrikcijos suprantama antroji. Ji yra tikroji nuosavybė.

Nuosavybės objektu eina bet kurie materijaliniai daiktai, turtai, teisės ir t.t., pvz., žemė, namai, apdarai ir servituto teisės.

Galima skirti du nuosavybės atžvilgius ar dalykus, būtent, fizinį ir juridinį. Pirmasis yra pats materijalinis daikto ar dalyko turėjimas. Antrasis — juridinė galia arba teisė daiktą ar dalyką laikyti savu ir juo disponuoti. Tai vadinasi nuosavybės teisė. Bet iš tiesų pati nuosavybė ir nuosavybės teisė, apskritai, pakaitomis vartojamos.

Nuosavybės teisę teturi protingieji sutvėrimai. Atbulai, jos neturi neprotingieji sutvėrimai, pvz., gyvuliai, nes jie neturi jokių juridinių galių, o nuosavybės teisė yra, kaip ką tik sakiau, tam tikra juridinė galia.

Prigimtine teise galima įgyti ir turėti nuosavybę. Tai įrodo štai kas:

a) Kiekvienas žmogus turi teisę egzistuoti. Šiam reikalui reikia tam tikrų priemonių, reikia turėti iš ko gyventi ir t.t.

Žmogus gyveni ne vien šiandien. Tariesi gyvensiąs ir rytoj, ir poryt, ir ilgiau, iki Dievas leis. Žmogų gali taip pat liga prispirti, nelaimė užklupti, senatvė prislėgti. Pati žemė žmogaus neišmaitins — nedaug teturi gatavų vaisių. Todėl žmogus, turėdamas teisę egzistuoti, pačia daiktų prigimtimi gali įgyti visa tai, ko reikia visą amžių gyventi, ko reikia įvairiose gyvenimo stadijose ir padėtyse. Taigi žmogus turi teisę turėti nuosavybę — nuosavybę patvarią, nuolatinę.

b) Žmogus turi ne tik išsilaikyti, bet dar tobulėti. Čia tobulumas suprantamas labiau intelektualinis. Šiam dalykui kaip tik reikia nuosavybės. Kitaip nebus laiko jam atsidėti — reikės rūpintis kasdienine duona.

c) Moterystės ir šeiminiai reikalai kalba už nuosavybę. Mat, kiekvienas žmogus, susituokęs ir turįs vaikų, savaime turi vaikus išauginti, išmokyti, išauklėti ir net pasirūpinti materi-

jaline jų ateitimi, kad paskui jie galėtų ir turėtų iš ko žmoniškai gyventi. Tų dalykų nepadarysi be nuosavybės.

d) Daug reikia žmogui uolumo, nuolatinių pastangų įgyti visiems tiems dalykams, kurių reikia išsilaikyti ir tobulėti. Be patvarios nuosavybės, negalint viltis įgyti privatinės nuosavybės, žmogui sunku būtų prisiversti tiek dirbti, nuolat ir sunkiai prakaituoti. Taigi, nuosavybė yra būtinas darbo akstinas.

e) Privatinė nuosavybė daug padeda valstybei. Pamatas — be privatinės nuosavybės, kaip sakiau, nėra akstino dirbti. O be darbo nebus valstybėje turtų. Jei privatiniai asmenys yra turtingi, tai ir valstybė savaime yra turtingesnė ir gali patenkinti daugiau savo reikalų. Atbulai, materijaliai smunkant privatiniams asmenims, sunkėja taip pat valstybės padėtis.

f) Žmogus natūraliai yra linkęs turėti privatinę nuosavybę. Čia toks yra impetas, jog kartais net nesuvaldomai veržiamasi į priekį, net nepabūgstama neteisiai paliesti kitų turtų.

g) Privatinė nuosavybė visur ir visados buvo ir tebėra. Net laukinėse tautose yra bent šiokia tokia privatinė nuosavybė, pvz., ginklų, drabužių ir t.t. Nuolatinės ir visuotinės tokios praktikos priežastimi tegali eiti žmogaus prigimtis. Taigi.

Įgyti ir turėti galima ir reikia tų turtų, kurių reikia gyventi, tobulėti ir teisioms, nedraudžiamoms ir naudingoms savo priedermėms, pareigoms ir pašaukimui įvykdyti: kas turi ar bent gali ką įvykdyti, tas taip pat turi turėti teisę įgyti ar vartoti tam dalykui reikalingas nedraudžiamas priemones.

Kitų turtų tik galima įgyti ir turėti. Bet nuo jų taip pat galima atsimesti, atsisakyti. Pamatas yra paprastas — jų nereikia gyventi ir t.t. Dėl svarbių ir vertingų motyvų gali būti net patariama jų atsisakyti, pvz., antagamtiniam tobulumui pasiekti. Jų atsisakyti kartais net reikia. Tai yra tada, kai jie kenkia žmogaus sielai, gali žmogų amžinai pražudyti. Tas pat pasakytina, kai jų būtinai reikia kitų gyvybei išlaikyti ir t. t.

Žmonėms draudžiama yra paliesti kitų privatinę nuosavybę, pvz., vartoti, sugadinti, pasisavinti, užgrobti, vogti ir t.t.

III. Šeiminės teisės

Į šeimines teises įeina šeiminės teisės ir priedermės.

Šeima, apskritai, galima pavadinti tuose pačiuose namuose gyvenančių asmenų lyg draugija. Ji skirstoma į moterystę (vyras ir žmona), šeimą tikrąja prasme (tėvai ir vakai) ir šeimyną (šeimininkai ir tarnai). Todėl šeiminės teisės taip pat skirstomos į moterystės, stačiai šeimines ir šeimynines.

1. Moterystė

1. Moterystė galima ir reikia skirti į patį susituokimą arba jungtuves ir iš čia kilusį nuolatinį ryšį, jau sueitą vyro ir žmonos moterystės draugiją, pačią moterystę.

Pirmąjį dalyką galima apibrėžti: teisus ir individinis vyro ir moteries suėjimas į sutartį vaikams gimdyti, auginti ir auklėti. Antrasis — teisus ir individinis vyro ir žmonos jau įvykęs susibūrimas vaikams gimdyti, auginti ir auklėti.

Moterystė yra tikra abišalė arba biliateralinė sutartis, nes turi visus esminius tokių sutarčių elementus, būtent, subjektą, objektą ir sutikimą. Subjektu eina šalys. Objektu — šalių kūnai ir teisė naudotis vienas antro kūnu vaikų gimdymo srityje.

Moterystė yra teisi sutartis, nes tvarkoma yra tam tikromis teisėmis. Ji tvarkoma prigimtine teise, pozityvinėmis Dievo teisėmis, bažnytiniais ir iš dalies valstybiniais įstatymais.

Moterystė yra individinė sutartis. Vadinasi, ji abiem šalims yra tikra ar netikra, niekados negali vieną katrą šalį tesaistyti.

Moterystė yra vyro ir moteries sutartis, atsieit, į moterystę tegali sueiti skirtingos lyties asmenys, ir tai ne trys, keturi, daug, gyva galybė, bet tik du. Tai savotiška, skirtinga nuo kitų sutarčių.

Moterystės tikslas yra gimdyti, auginti ir auklėti vaikus. Bet apie tai kalbėsiu žemiau.

2. Moterystę sugalvojo ne žmonės, teisininkai ar kas kitas. Ją išleido ne Bažnyčia ir ne valstybė. Moterystė yra prigimtinės teisės kilimo. Tai įrodo štai kas:

1) Žmonėms palaikyti reikia vyro ir moteries lytinių santykių. Tam dalykui ir sutvertos dvi lytys — vyras ir moteris — arba duota galia gimdyti ir katrai lyčiai įpilti labai smarkūs lytiniai geiduliai. Tai pasiekti, visi sutiks, geriausia moterystėje.

2) Neužtenka žmogų pagimdyti. Dar reikia jį auginti ir auklėti. Reikia auginti jo silpnutį kūną ilgus ilgus metus. Reikia auklėti jo minkštutę dvasią, kad žmogus įgytų sveiką protą ir stiprią valią, taptų tikru žmogumi. Žmogui fiziškai ir dvasiškai išauginti, apskritai, reikia abiejų gimdytojų rankų. Vieno katro neužtenka. Dar reikia glaudžiausiai ir individualiai nuolat bendrauti. Tokia ir yra moterystė.

3) Moteris, lytiškai santykiaudama su daugeliu vyru, rečiau tepastoja. Tuo būdu kliudomas ar bent į pavojų išstatomas pats gimdymas vaikų. Tai yra prieš gamtos tvarką ir rodo, jog moterystė yra natūrali lytinių santykių padėtis.

4) Moterystė buvo ir yra visose tautose. Kokia ji kartais buvo ar yra, vis dėlto yra moterystė. Tai yra ženklas, kad mes turime reikalą su tokiu reiškiniu, kurio šaknų reikia ieškoti pačioje gamtoje ar prigimtyje.

Kalbėtąjį moterystės kilimą puola daugelis evoliucijonistų. Pasak jų, moterystė iš pradžių buvusi visai kitokia, būtent, išėjusi promiskujiteto, giminių šeimos, punalualinės šeimos ir kt. stadijas. Tai rodą įvarūs senovės tautų pėdsakai ir šiandieninių, labiausiai nekultūringų, tautų įpročiai.

Promiskujitetą galima pavadinti lytiniu komunizmu.

Pagal promiskujitetą senų senovėje nebuvę jokios moterystės ir žmonės, nelyginant gyvuliai, lytiškai santykiaudavę su kits kitu, su bet kuo. Net tėvai su savo vaikais santykiaudavę. Tik paskiau šiek tiek sukultūrėję žmonės pradėję eiti į moterystę.

Kuo remiasi promiskujitetas? Gal iš tiesų rasta tautų be moterystės? Visai ne. Jau seniai specijaliai ištirta, jog tam tikros formos moterystė visados buvo ir yra visose net nekultūringiausiose tautose. Atbulai, nerasta tokios tautos, kurioje būtų

buvęs ar būtų promiskujitetas[1]). Be to, promiskujiteto įrodymai yra visai menki. Pvz., sakoma, kad kai kuriose tautose žodžiai „žmona" ir „mergaitė" tą pat reiškią. Bet, jei tai net būtų teisinga, dar neįrodytų moterystės nebuvimo: neturėjimas kurio termino dar nerodo idėjos nebuvimo. Graikai, pvz., neturėjo net moterystės termino, bet niekas vis dėlto nesako, kad jie neturėję moterystės ir jos sąvokos. Sako, jog kai kuriose nekultūringose tautose jaunimas esąs lytiškai labai pasileidęs ir į tai nekreipiama akies. Tai esą promiskujiteto likučiai. Tai stačiai reikia neigti ir, jei taip norima, turime pasakyti, jog taip pat rasime tokių tautų, kurių skaistumas yra didelis. Dar sakoma, jog graikų ir indų heterės, vadinamoji svečių prostitucija ir „ius primae noctis" buvę ir esą promiskujiteto liekanos. Bet tai taip drastiškai tvirtinama, jog anot V. Cathrein'o, „tų tvirtinimų iš tiesų net neverta skyrium nagrinėti"[2]). Kiti promiskujitetą įrodinėja matrijarchatu, kur, bendrai lytiškai santykiaujant, tik aplinkui moterį tegalėjusi spiestis šeima, arba vaikai. Matrijarchatas kaip tik iš ko kito yra kilęs, kaip kalbėsiu žemiau. Taigi ir šis argumentas atkrinta. Todėl darvinistas Westermarck teisingai ir kategoriškai rašo: „Promiskujiteto hipotezė... yra visai nepamatuota ir iš esmės nemoksliška"[3]).

Kadangi promiskujitetas yra neteisingas, tai „tuo pačiu", sako V. Cathrein: „savaime subirėja daug nekultūringų moterystės kilimo hipotezių"[4]). Be kitko, atkrinta kai kurių kalba, jog pirmasis šeimos laipsnis buvusi giminių šeima, kur tik kai kurių kartų giminėms buvę uždrausta lytiškai santykiauti su kits kitu, pvz., tėvams su vaikais. Antrasis šeimos laipsnis buvusi vad. punalualinė šeima (punalua), kur broliai su seserimis nebegalėję lytiškai santykiauti. Tai rūšiai priklauso grupinė moterystė. Pagal ją buvę tuokiamasi ne atskirų porų, bet atskirų grupių, kur seserys buvusios bendros kita kitos vyrų žmonos ir broliai buvę bendri kits kito žmonų vyrai. Tokia

---

1) V. Cathrein, Moralphilosophie,[5] II 397-398.

2) T. p. 400: „Es lohnt sich wirklich nicht der Mühe, diese Behauptungen im einzelnen zu widerlegen".

3) The history of human marriahe, London 1891, 133.

4) T. p. 398: „Damit fallen auch viele wilde Hypothesen ueber den Ursprung der Ehe zusammen".

grupinė moterystė tėra žinoma senovės brituose. O vienas faktas negali sudaryti bendros taisyklės. Tai tėra nenormalus reiškinys, monogamijos išsigimimas. Taigi.

3. Kiekvienas daiktas turi tikslą. Kiekviena įstaiga ir draugija turi savo tikslą. Todėl ir moterystė negali neturėti tikslo. Taip, moterystė turi tikslą. Pasakysiu stačiai, ji turi ne vieną, bet keletą ir labai svarbių tikslų.

Objektyvinis moterystės tikslas skiriamas į pirminį arba vyriausią ir antrinį.

Vyriausias moterystės tikslas yra gimdyti, auginti ir auklėti vaikus. Tai rodo anatominis šalių lyčių skirtumas, šalių skirtingi palinkimai ir būdai, tam tikri sugebėjimai ir reikalas palaikyti žmones.

Antrinis moterystės tikslas—šalių pagalba vienas antram ir teisus lytinių geidulių patenkinimas. Apie pirmąjį dalyką V. Cathrein šiaip rašo: „Iš tiesų šiam tikslui savo prigimtimi tarnauja moterystė, nes abi lytys papildo viena antrą tobulai gyventi. Vienos lyties trūkumus pašalina antrosios lyties teigiamumai ir vienos šalies dorybės turi progos išsirutuliuoti dėl antrosios šalies neigiamumų“[1]). Ne be reikalo ir Šv. Rašte pasakyta: „Viešpats Dievas taip tarė: Negera žmogui būti vienam. Padarykime į jį panašią“[2]). O apie antrąjį dalyką pasakytina tai, kad lytiniai geiduliai yra stipriausi. Todėl labai lengva perimti saiką. Tai negera. Moterystė kaip tik reguliuoja juos protingai patenkinti.

Subjektyvinių moterystės tikslų gali būti įvairių, padorių ir nepadorių, pvz., turtas, asmens gražumas, apgaulė ir t.t. Galima tuoktis subjektyviniais padoriais tikslais. Tedraudžiama tuoktis blogu tikslu.

4. Moterystė yra padorus ir nedraudžiamas dalykas, nes jos tikslai sutinka su protinga žmogaus prigimtimi, visos tautos moterystę laiko šventu dalyku ir teisingai religiškai tuokdavosi ir

---

[1]) Moralphilosophie[5], II 408-409: „Diesem Zweck dient tatächlich die Ehe ihre Natur nach, indem die beiden Geschlechter sich gegenseitig zum Vollkommen menschlichen Leben ergänzen. Die Schwächen des einen Geschlechts werden durch die Vorzüge des andern gehoben, und seine Tugenden erhalten durch die Schwächen der andern Veranlassung zur Enthaltung“.

[2]) Prad. 2, 18.

tuokiasi, Kristus pakrikštytųjų moterystę pakėlė į sakramentus ir t.t.

5. Nors moterystė yra reikalinga žmonėms palaikyti, bet savaime ir amžinai ar nuolat nėra, apskritai, įsakyta visiems žmonėms. Pamatas — žmonės yra natūraliai palinkę tuoktis. Todėl įsakymas tuoktis būtų nereikalingas, bergždžias. Įvairūs maltujistai net būkštauja, kad žmonės per daug nepagausėtų, ir siūlo sumažinti moterystes ar veisimąsi.

Taip pat savaime neįsakyta tuoktis atskiriems asmenims. Pamatas — jei to dalyko neįsakyta visiems žmonėms, tai juo labiau negali būti įsakyta atskiriems asmenims. Be to, moterystė yra visų žmonių ar visuomeninis reikalas. Ne visi atskiri asmenys būtinai turi rūpintis visais žmonių reikalais. Tokia priedermė būtų nepakeliama našta. Dar pasakysiu, jog yra tokių naudingų visuomeninių pareigų, kurias nesusituokus galima lengviau ir tobuliau eiti, pvz., kunigystė. Taigi pati visuomeninė gerovė kartais pageidauja atsisakyti teisės tuoktis.

Tuoktis atskiriems asmenims įsakyta tegali būti atsitiktinai, pvz., pavojuje nesusitūrėti, reikale legalinti vaikus, ištesėti pažadėjimą tuoktis ir t.t. Tai teisingumo ar artimo meilės įsakymai.

Kartais moterystė taip pat yra patariama. Pvz., erotinio temperamento asmeniui gal fiziškai ir dvasiškai sveikiau susituokti, nekaip gašlumu degti.

6. Moterystė turi du esminius savumus, būtent, monogamiją ir nesuardomumą. Ir tai:

1) Monogamija teleidžia tuo pačiu metu tuoktis ir gyventi moterystėje vienam vyrui su viena žmona. Tai vienos poros arba porinė moterystė.

Monogamijai prieštarauja poligamija. Jei vyras turi daug žmonų, tai poligamija vadinama poliginija arba poligamija tikrąja prasme. Jei, atbulai, viena žmona turi daug vyrų, tai poligamija vadinasi poliandrija. Be to, jei pirmajai šaliai tebesant gyvai, tuokiamasi su kitu asmeniu, tai bigamija. Jei tai daroma, tebegyvenant pirmosios ir antrosios moterystės antrosioms šalims, tai trigamija. Jei tuokiamasi, tebegyvenant trims antrosioms šalims, tai tetragamija ir t.t.

Poligamija griežtai draudžiama prigimtine teise.

Poliandrija prieštarauja pirminiams prigimtinės teisės įsakymams. Pamatas — ji labai įžeidžia, stačiai griauna vyriausią moterystės tikslą. Taip, moterys, lytiškai santykiaudamos su daugeliu vyrų, retai begimdo — kliudoma gimti naujai kartai. Be to, poliandrija visai kliudo auginti ir auklėti vaikus. Mat, tam sunkiam darbui reikia tėvo ir motinos rankų. Bet kas yra kieno tėvas, poliandrijoje nesuieškosi.

Poliandrija prigimtine teise ne tik draudžiama, bet dar yra netikra, netikri visi šios moterystės ryšiai, išėmus tik pirmąjį. Pamatas yra tas, kad kitaip prigimtinės teisės draudimas būtų bergždžias — ne visi jo tesilaikytų.

Poliginija prieštarauja antriniams prigimtinės teisės įsakymams. Pamatas — poliginija griauna antrinį moterystės tikslą, būtent, abišalę pagalbą, kur vyras neįstengs mylėti ir patenkinti visų žmonų. Kas nežino, kad poliginijoje žmonos yra laikomos ne vyro draugėmis, bet tarnaitėmis, vergėmis. Toliau, poliginija neigiamai veikia auginimą ir auklėjimą vaikų — tėvas maža begali rūpintis atskirais vaikais ir t.t. Dar toliau, nėra tarp vyro ir žmonos lygybės, kuri savaime išplaukia iš moterystės sutarties: žmona yra visa vieno vyro, o šis yra daugelio moterų, ir todėl žmona neturi visos teisės į savo vyrą, o šis į ją turi. Ir dar toliau, visame pasaulyje abiejų lyčių yra mažne tiek pat. Tai ne be tikslo. Galop, istorija sako, jog poliginines tautos labai lėtai kultūriškai težengė į priekį ir gyventojų skaičius gausėja kur kas mažiau, nekaip monogaminėse tautose.

Poliginija, kaip ir poliandrija, prigimtine teise ne tik draudžiama, bet ir netikra — naikinamos visos naujos moterystės. Išimtis, žinoma, yra pirmoji moterystė. Pamatas yra tas pats, kur ir poliandrijos.

2) Moterystė yra nesuardoma. Pamatas — ardymas moterystės prieštarauja vyriausiam moterystės tikslui — auginimui ir auklėjimui vaikų. Ir tai, mažiems vaikams padaroma skriauda auklėjimo atžvilgiu. Jei jie būtų jau paauktelėję, tai kas parūpins jiems materijalinę ateitį. Jei vaikai ir visai būtų išaugę ir išauklėti, tai jiems dažnai tektų kištis į tėvų išsiskyrimo kivirčus ir ne kartą, palaikydami vieną iš gimdytojų, užsitrauktų antrojo neapykantą ir t.t. Jei kas ir neturėtų vaikų, tai, labiausiai šiek tiek nesutariant, tyčia vengtų jų, kad paskui būtų galima lengviau išsiskirti.

Moterystės ardymas taip pat prieštarauja antriniam moterystės tikslui — abišalei pagalbai. Mat, galint suardyti moterystės ryšį, maža kas tuokdamasis galvotų ir todėl nelaimingų moterysčių būtų virtinėmis, būtų dildomas kantrumas ir savęs išsižadėjimas, be ko sunku su kitais sugyventi, žmona bebūtų menka vyro draugė ir negalėtų tinkamai mylėti ir gerbti vyro. Suardžius moterystės ryšį, taip pat moteries padėtis būtų blogesnė, nekaip vyro. Taip, vyras visados rastų sau kitą žmoną ir išgalėtų gyventi. To dalyko ne visados tegalima būtų pasakyti apie moterį, labiausiai šiek tiek senterėjusią ar išpylusią nemaža jėgų ir energijos vaikams gimdyti ir auginti.

Toliau, suardomoje moterystėje žmogus ne tik negali protingai patenkinti lytinių geidulių, bet, galima sakyti, dar daugiau įjaudinamas ir atidaromos durys svetimoteriauti.

Dar toliau, moterystės ardymas griauna visuomeninę gerovę — griauna valstybę, kurios pamatas yra moterystė, sėja nesutarimus, kelia kivirčus šalių ir jų genčių tarpe, gimdo daźnas ir dideles bylas ir t.t.

Jei moterystė būtų suardoma, tai nebebūtų jokio skirtumo tarp konkubinato ir moterystės, o konkubinatus visos tautos uja.

7. Moterystės prigimčiai ir tikslui labai prieštarauja maltuzijanizmo teorija. Ji savo vardą gavo iš anglo Malthus. Pagal šią teoriją žmonės gimstą geometrine proporcija (1, 2, 4, 8...), o mitimo produkcija tekylanti aritmetine proporcija (1, 2, 3, 4...). Todėl greit gimsiąs visuotinis paupertizmas ir konsekvenčiai žiaurios išsilaikymo kovos pavojus. Tam pavojui už akių užbėgti reikią uždrausti beturčiams tuoktis ar jokiu būdu nepadėti jiems išlaikyti vaikų ir šiaip jau negimdyti daug vaikų.

Maltuzijanizmo teorija yra neteisinga. Pamatas — neteisinga yra jos žmonių gimimo ir mitimo produkcijos proporcija. Žmonės gausėja ir produkcija kyla maždaug tokia pat proporcija. Kai kur žmonės net mažėja, o mitimo produkcija iš tiesų didėja. Mitimo produkciją kelia kultūra. Čia net sunku užmatyti galo. Be to, kalbamoji teorija prieštarauja prigimtai teisei kiekvienam tuoktis ir moterystės tikslui.

8. Visi gali tuoktis. Tik vienam kitam trūksta kurių savumų tinkamai susituokti, moterystės pareigoms eiti, priedermėms atlikti ar kas stačiai yra nevertas tuoktis. Tada jau draudžiama tuoktis.

Jei kalbamasis draudimas tiesiog liečia asmenį, tai vadinasi kliūtis. Jei tiesiog liečia ne patį asmenį, bet jungtuvių sutikimą, pvz., klaida, ar jungtuvių formą ar ką kitą, tai vadinasi trūkumas.

Prigimtinės teisės moterystės kliūtys yra šios:

1) A p ž a d a i. Tai bet kokie mergystės, tobulos skaistybės, celibato, eiti aukštųjų šventimų (subdijakonato, dijakonato, kunigystės) ir tapti vienuoliu apžadai. Mat, ką prižadėjai, turi įvykdyti. O anie prižadėtieji dalykai ar stačiai draudžia tuoktis, pvz., celibatas, ar vartoti moterystę, k. a. tobula skaistybė, ar įsako stoti į tokį luomą, kuris reikalauja laikytis tobulos skaistybės.

Apžadų kliūtis prigimtine teise draudžia tuoktis, bet jungtuvių vis dėlto neardo, jungtuvės yra tikros: ji tesudaro asmeninę priedermę ką daryti, bet paties dalyko neatiduoda į nuosavybę ir t. t.

2) N e g a l i a arba b e j ė g i š k u m a s. Ji yra tada, kai negalima lytiškai santykiauti. Moterystę teardo ta negalia, kuri yra kilusi prieš jungtuves ir yra amžina. Priešbuvė negalia savaime suprantama. Amžina negalia vadinasi tokia, kurios negalima pašalinti nedraudžiamu būdu ar be apytikrio pavojaus gyvybei ar didelės sveikatos skriaudos, pvz., eunuchai ir anorchidija. Atbulai, moterystės neardo laikinė ir po jungtuvių kilusi negalia.

Negalios kliūtis ardo moterystę dėl to, kad prieštarauja vyriausiam moterystės tikslui, t. y. kliudo gimdyti vaikus.

3) R y š y s. Ryšio kliūtis yra tai, kad niekas negali tikrai susituokti, tebeturint galią pirmesnei moterystei.

Ryšio kliūtis savo vardą yra gavusi iš paties moterystės ryšio, kuris ir kliudo eiti į naują moterystę.

Ryšys moterystę ardo dėl to, kad moterystė yra porinė, vienos poros ir nesuardoma.

4) G e n t y s t ė arba g i m i n y s t ė. Ji neleidžia tikrai susituokti kai kuriems gentims arba giminėms tarpusavyje.

Tikrai negali susituokti gentys pirmojoje tiesiosios linijos kartoje, t. y. tėvas su savo dukterimi ir motina su savo sūnumi. To padaryti negalima dėl to, kad tėvai yra prigimti vaikų vyresnieji. Moterystė reikalauja tam tikros šalių lygybės. Tai du nesutaikinami dalykai. Be to, vaikams prigimta gerbti tėvus. Tai

nesutaikinama su lytiniais santykiais. Todėl čia įžeidžiamas vyriausias moterystės tikslas — vaikų gimdymas. Galop, visos kultūringos ir laukinės tautos, dvasiškai visai nesubankrutavusios, kalbamąją moterystę laiko jokia.

Apytikriau negali tikrai susituokti taip pat kiti tiesiosios linijos gentys, pvz. senoliai su vaikų vaikais ir t. t. Tik čia tekalbama apie tas genčių kartas, kurios gyvenime yra galimos, gali atsitikti. Atbulai, praktikoje nereikia ieškoti nebūtų dalykų, pvz., seniui Matusoliui ar su vidurinių amžių kai kuriais mokslininkais (glosatoriais) Adomui žmonos šiandieninių mergaičių tarpe.

Tą dalyką, kad kalbamieji gentys negali tikrai susituokti, įrodo maždaug tas pat, kas ir pirmosios tiesiosios linijos kartos moterystės netikrumą.

Mažne tikrai žinoma, kad negali tikrai susituokti nė pirmojoje šalutinės linijos kartoje gentys, t. y. tikrieji broliai su seserimis. Pamatas yra brolio ir sesers gerbimas vienas antro. Toliau, tokių tėvų vaikai įprastai gimsta nesveiki ir todėl kliudomas vyriausias moterystės tikslas. Dar toliau, viliantis susituokti, artimas šeiminis seserų ir brolių gyvenimas pasidarytų pavojingas dorovei. Galop, broliui ir seseriai prigimta yra aversija lytiškai santykiauti su vienas antru.

Prigimtinės teisės sutikimo trūkumai:

1) Proto ir supratimo trūkumai. Negali tikrai susituokti tie, kurie neturi proto. Tai faktini laikiniai, nuolatiniai ir visiški bepročiai ir bent esminių moterystės dalykų monomanai.

Negali tikrai susituokti tie, kurie nežino ir nesupranta moterystės esminio objekto, esminių savumų (monogamijos ir nesuardomumo), vyriausio tikslo, priedermių ir t. t.

2) Klaida. Dėl jos moterystė yra netikra, kai sumaišomas asmuo, pvz., norima tuoktis su X, o susituokiama su Y. Mat, moterystės sutikimas liečia ar siekia patį asmenį, su kuriuo tuokiamasi, o čia sutikimo siekiamasis asmuo yra visai kitas. Taigi.

3) Baimė ir prievarta. Ji moterystę naikina tada, kai visai atima protą. Pamatas — tada žmogus neturi valios. O be valios nėra nė sutikimo. Atbulai, šiaipjau didelė, juo labiau maža baimė ir prievarta nenaikina moterystės, nes čia, nors va-

lia ir supančiota, bet vis dėlto jos dar pakankamai yra ir todėl moterystės sutikimas savaime yra tikras.

9. Moterystės šalys turi geroką plokštą tam tikrų teisių ir priedermių. Vienos iš jų yra bendros, kitos priklauso vyrui ar žmonai, arba, galima sakyti, yra specijalinės.

Čia pasakytina štai kas:

1) Nuo pat moterystės pradžios abi šalys turi lygią teisę ir priedermę savo moterystės lytinių santykių atžvilgiu. Kitais žodžiais kalbant, vyras ir žmona turi lygią teisę reikalauti iš vienas antro nedraudžiamai moterystėje lytiškai santykiauti ir priedermę su tuo sutikti. Atbulai, susituokę turi vengti draudžiamų dalykų, pvz., onanizmo ir t. t. Be to, griežčiausiai draudžiama lytiškai santykiauti su kitais. Tai svetimoteriavimas.

Susituokusių lytinių santykių teisė ir priedermė savaime yra amžina — turi galią iki pat moterystės galo. Tik kartais sustabdoma. Štai kai kurie tie atvejai:

a) Abi šalys gali pačios susitarti lytiškai nesantykiauti. Tik reikia žiūrėti, kad nebūtų pavojaus nesusitūrėti.

b) Visiškas ir formalinis svetimoteriavimas sustabdo teisę reikalauti lytiškai santykiauti. Prašyti ir sutikti galima. Kalbamoji teisė sustoja tada, kai antroji šalis tikrai sužino nusikaltimą. Teisė atgyjama tada, kai antroji šalis pažymėtai ar įsaistytai dovanoja nusidėjimą. Į s a i s t y t a i — nepriverstinai lytiškai santykiauja su kaltąja šalimi ar svetimoteriavo su svetimu. Paskutiniuoju atveju rekompensuojasi neteisingumas.

c) Jei teismas išskiria, tai teisė reikalauti ir priedermė sutikti lytiškai santykiauti sustoja tol, kol išskirta.

d) Jei, lytiškai santykiaujant, būtų didelė skriauda antrajai šaliai, pvz., būtų artimas pavojus užsikrėsti limpamąja kuria didesne liga ir t. t.

2) Susituokę turi drauge gyventi, išvien misti ir drauge gulėti. Tai priklauso moterystės pilnačiai, nes kitaip negalima, kaip reikiant, pasiekti vyriausią ir antrinius moterystės tikslus.

Drauge gulėti reiškia gulėti bent viename arba lengvai prieinamame kambaryje.

3) Vyras yra žmonos galva. Žmona turi jo klausyti. Tai vyro valdžia.

Į vyro valdžią įeina vyriausia šeimos tvarka ir civilinis mokymas ir auklėjimas vaikų. Atbulai, į ją neįeina antagamtinė šeimos sritis, arba moralinis auklėjimas vaikų, ir esminės mote-

rystės teisės. Tuose dalykuose abi šalys yra lygios. Bet ir vyro valdžios srityje žmona yra draugė, ne vergė ir t. t. Todėl vyras net savo valdžios srityje turi vadautis meile ir žiūrėti, kad visa būtų daroma abiejų naudai. Juo labiau vyras, fiziškai stipresnis, negali, gink Dieve, mušti žmonos.

Kadangi vyras yra žmonos galva, tai turi žmoną globoti, ginti, prideramai išlaikyti ir t. t. Štai žmonai rekompensata.

Vyro valdžią įrodo tai, kad moterystė yra tam tikra draugija. Kiekvienai draugijai reikia pirmininko. Iš dviejų pirmininkas būti tegali tas, kuris turi daugiau tam tikrų kvalifikacijų. Vyras kaip tik aukščiau stovi taip fizijologiniais ir psichologiniais kūno ir dvasios savumais, taip (ir tai svarbiausia) proto pribrendimu ir valios patvarumu, iš kurių paskutinieji du savumai kaip tik labai reikalingi kitiems valdyti. Kartais, tiesa, ir moterys turi tokių pat savumų, kaip ir vyrai, ar net ima viršų. Bet tai tėra atsitiktinai.

Valstybė ir Bažnyčia, iš esmės laikydamosios prigimtinės teisės vyro valdžios, toliau ar detaliau išrutuliuoja vyro ir žmonos santykius.

2 Šeima

1. Šeimą sudaro tėvai ir vaikai. Tai yra tam tikra natūralinė draugija. Pamatas — šeima kyla, gimsta ar susidaro pačia daiktų prigimtimi. Taip, vaikai yra tam tikras tėvų tęsinys, tam tikra jų dalytė. Be to, tėvai ir vaikai instinktiviai ar savaime myli kits kitą. Dar pridėsiu tai, kad šeima yra nuo senų senovės, senesnė, nekaip kitos sąjungos ar draugijos, pvz., valstybė. Ji buvo ir yra visose tautose.

2. Vyriausias ir betarpiškas šeimos tikslas yra auginti, mokyti ir auklėti vaikus. Antrinis ir betarpiškas jos tikslas — gimdytojų ir šeimos gerovė, kur gerai išauginti ir išauklėti vaikai suteikia tėvams garbės, paguodos, pagalbos ir t. t.

3. Šeima turi tam tikrų prigimtų teisių ir priedermių. Tai priklauso nuo šeimos tikslo.

Vienos šeimos teisės ir priedermės priklauso tėvams, kitos vaikams.

Visų pirma, tėvai turi vaikus mylėti. Bet, mano galva, šiai meilei, jos trūkumui netenka daryti priekaištų — kas nemyli savo vaikų! Todėl apie ją nėra ko ilgiau ir kalbėti.

Be to, tėvai turi didžiausią priedermę, kiek galėdami, augin-

ti ir auklėti vaikus ir net pasirūpinti materijaline jų gerove. Auginti ir auklėti vaikus reiškia progresiviai ir taisyklingai išrutuliuoti fizines ir dvasines jų galias, kad jie taptų tobulais žmonėmis. Pamatas yra tas, kad vaikai turi įvairių tam tikrų galių. Jos generiškai yra visų tokios pat. Tik žmogus turi gerų ir blogų palinkimų. Auklėjimo dalykas yra išmokyti ir įpratinti pažaboti bloguosius palinkimus, blogąsias aistras ir įstatyti žmogų į geras vėžas, o geruosius žmogaus savumus sutvirtinti, išdirbti, ir tą padėtį stabilizuoti. Tas darbas tegali palengvai ir progresiviai eiti, nes daug yra kliūčių ir tokia jau žmogaus prigimtis, kad žmogus palaipsniui tegali pasidaryti tobulas. Kad auklėjimas būtų tvarkingas, reikia auklėti visas žmogaus galias — taip kūno, taip dvasios —, visą žmogų. Jei kurią vieną iš žmogaus galių rūšį norima labiau išauklėti, tai reikia laikytis bent proporcijos, būtent, reikia žiūrėti, kad kūno kultūra nepakenktų dvasios progresui ir, atbulai, per didelė intelektualinė kultūra nepakenktų kūno sveikatai.

Auklėjimą galima skirstyti į kūno, ką galime pavadinti auginimu, ir dvasios, ką vadiname auklėjimu. Pirmasis dar skirstomas fizinis ir civilinis. Į fizinį auklėjimą įeina gyvybė, sveikata, maistas, apdaras ir kūno kultūra; į civilinį — pasauliniai mokslai, amatas, verslai ir t. t. Dvasios auklėjimas — tikrasis auklėjimas.

Prigimtine teise priedermė ir teisė auginti ir auklėti vaikus tiesiog priklauso gimdytojams. Tai įrodo štai kas:

1) Žmogus gimsta silpnutis kūno ir dvasios atžvilgiais. Jam būtinai reikia kitų pagalbos. To dalyko reikia nuolat ilgai ilgai. Kas vaikui padės? Į šį klausimą sveikas protas stačiai atsako: „Tėvai". Mat, jie pagimdė vaiką arba yra šiokie tokie netobulos būtybės kūrėjai. Darbas pradėtas, bet nebaigtas. Kas pradėjo, tas taip pat turi baigti. Darbas nebaigtas kūno atžvilgiu. Todėl tėvai vaikus augina, atsieit, saugoja jų gyvybę, maitina, apdaro ir t. t. Darbas taip pat nebaigtas dvasios atžvilgiu. Žmogaus dvasios dalykai ar reikalai yra kur kas svarbesni, nekaip kūno reikalai. Todėl tėvai juo labiau turi rūpintis vaikais dvasios atžvilgiu, būtent, turi juos mokyti ir auklėti. Be to, pati gamta lenkia tėvus auginti ir auklėti vaikus — tėvams prigimta meilė ir užuojauta vaikų, o vaikams meilė ir glaudimasis prie tėvų. Toliau, tėvams prigimtas tam tikras sugebėjimas ir galios ne tik

auginti, bet taip pat auklėti vaikus. Pamatas — auklėjimas vaikų yra labai švelnus, labai sunkus ir ilgas darbas. Jam atlikti reikia daug kantrybės, glaudžių santykių, nuolatinės ir nesuinteresuotos meilės. Reikia malonaus ir neišnykstančio autoriteto — autoriteto, kuris verčia pasitikėti ir reikalauja klausyti. Tėvai natūraliai, amžinai ir karščiausiai myli savo vaikus. Nebaisūs jiems sunkumai, pasišventimas ir aukos. Iš kitos pusės, vaikai taip pat myli savo tėvus, prie jų yra prisirišę ir natūraliai jais pasitiki. Tarp tėvų ir vaikų yra glaudžiausi santykiai. Todėl niekas kitas negali taip išstudijuoti, suprasti ir taisyti vaikų savumų ir t. t., kaip tėvai.

2) Vyriausias moterystės tikslas yra auginti, mokyti ir auklėti vaikus. Moterystė yra prigimtinės teisės kilimo. Todėl ir jos tikslas yra tos pačios srities ar prigimties.

3) Visos senovės ir šiandieninės tautos manė ir mano, kad tėvų dalykas esą auginti, mokyti ir auklėti vaikus. Todėl Hugo Grotius rašo: „Pasak senovės teisininkų, auklėjimas vaikų kyląs iš prigimtinės teisės“[1]). Kultūringų šiandieninių tautų teisių kodeksai tėvams net įsako mokyti ir auklėti vaikus. Nuo paskutiniojo dalyko neatsiliko nė Lietuvos valstybė, nes sen. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje, nr. 78, pasakyta: „Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir natūralinė pareiga“, o nauj. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje, § 79, parašyta: „Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia pareiga“.

Tėvų teisė auginti ir auklėti vaikus yra nepašalinama. Jos negali paliesti nei valstybė nei kas kitas. Nuo jos nė patys tėvai negali atsimesti. Pamatas — kalbamoji teisė yra prigimta arba stačiai prigimtinės teisės dalykas. O kas prigimta, to niekas negali atimti ir t. t.

Tėvų auginimo, mokymo ir auklėjimo teisė vis dėlto nėra absoliuti ar neribota. Pamatas — tėvai, gimdydami vaiką, neįgyja paties vaiko nuosavybės, kuria galėtų naudotis ir piktanaudoti. Ne; vaikas yra žmogus, o ne daiktas ar gyvulys. Pats žmogus ne šeimos nuosavybė. Todėl negali būti pavergiamas ar naudojamas savotiškiems kuriems tėvų tikslams, pvz., šeimos garbei kelti, giminei gerinti ir t. t. Vaikai, tiesa, kūną gavo, kaip ir iš tėvų. Bet žmogui galią gimdyti ir sielą betarpiškai davė Dievas. Dievas taip pat yra vyriausias žmogaus tiks-

[1]) Die iure belli et pacis, II 7, 4.

las, ir jam reikės atsiskaityti iš gyvenimo elgimosi. Todėl vaikas priklauso pirmų pirmiausia Dievui ir paskui pats sau. Be to, vaikas turi savo teisių. Be kitko, jis turi teisę, kad būtų išaugintas, išmokytas ir išauklėtas. Turi teisę, kad kalbamasis dalykas būtų atliktas žmoniškai, tikybiškai ir t. t. Kitais žodžiais tariant, vaikas turi teisę būti tinkamai parengtas pasauliniam ir dvasiniam gyvenimui. Galop, šeima egzistuoja vaikams padėti — padėti pasiekti tikslą. Kalbamoji priedermė taip pat yra matas tėvų teisės į vaikus.

Smulkiau kalbant, tėvų valdžia, arba teisės į vaiką, priklauso Dievo. Todėl tėvai vaikus auginti, mokyti ir auklėti turi taip, kaip reikalaujama prigimtine ir pozityvinėmis Dievo teisėmis. Be to, moralinis ir tikybinis auklėjimas vaikų priklauso ne tik tėvams, bet taip pat Bažnyčiai ir kalbamajame dalyke patys tėvai priklauso Bažnyčios. Galop, net valstybė negali visai nesiinteresuoti tuo, kaip jos valdiniai ar piliečiai yra mokomi ir auklėjami. Taip, ji turi saugoti vaikus nuo tėvų piktanaudojimo (chimeriškas atvejas) ir apsileidimo.

Tėvai turi fiziškai auginti vaikus. Todėl jie turi sergėti vaikų gyvybę ir tai nuo pat pradėjimo iki gimimo, gimus ir t. t. Čia reikia taip vaiką saugoti nuo gyvybės ir sveikatos priešų, taip jam duoti visa, ko reikia jo gyvybei ir sveikatai. Pvz., pastojus reikia sunkiai nedirbti, nešokti, negerti alkoholio ir t. t. Juo labiau negalima daryti abortų ir t. t. Vaikui gimus, negalima duoti jam tokių valgių ir gėrimų, kurie ardo sveikatą; reikia saugoti, kad nesusižeistų ir t. t.; reikia maitinti, apdaryti, duoti butą ir visa, ko reikia padoriai gyventi pagal išgales ir padėtį. To reikia, iki vaikas pats galės visa parūpinti, ir kraštutiniame ar dideliame reikale net per visą gyvenimą.

Tėvai turi pagal išgales ir savo padėtį civiliškai išauginti vaikus, nes išaugęs žmogus kitaip neturės kur dėtis.

Tėvai turi vaikus auklėti morališkai. Morališkas auklėjimas yra tada, kai auklėjama dorovės pradais. Jie rodo, kas yra gera ir bloga. Morališkai auklėtina yra dėl to, kad auklėjimas turi teisingai išauklėti žmogaus valią. O teisingumo norma eina dorovė. Be to, kiekviename auklėjime neturi būti praleistas moralinis auklėjimas. Jis visur turi eiti ir figūruoti pirmojoje vietoje. Kitaip sakant, šiaipjau auklėjimas gali turėti įvairių betarpiškų ir tarpiškų savų tikslų. Bet niekados neturi trūkti moralinio

auklėjimo. Toliau, be dorovės auklėjimas priklauso gyvuliams ir įžeidžia laisvą ir moralinę žmogaus prigimtį.

Tėvai turi vaikus auklėti tikybiškai. Vadinasi, moralinio ir morališko auklėjimo dorovės pradai yra imtini iš tikybos. Taip auklėti reikia dėl to, kad tikyba yra dorovės pamatas. Mat, tikyba moko, kurios yra priedermės Dievui, kitiems žmonėms ir pačiam sau. Ji taip pat moko, jog Dievas yra vyriausias žmogaus tikslas ir yra antagamtinė sankcija už gera ir bloga. Be to, žmogų tikybiškai auklėti reikalauja religinė jo prigimtis.

Katalikai vaikus auklėti dar turi katalikiškai. Vadinasi, reikalaujamoji auklėjimo tikyba turi būti katalikų, nes ji viena katalikui tėra teisinga.

Auklėti reikia nuo pat mažens. Pamatas — į ką jaunas įprasi, tai senas teberasi. Jei tik suaugusiam amžiui būtų atidedamas auklėjimas, tai būtų per vėlai.

Auginti, mokyti ir auklėti vaikus savaime turi patys tėvai, nes, be kitko, tėvai savo vaikus auklėti ir t. t. savaime sugeba geriau, nekaip kiti. Bet tėvai, apskritai, nėra nei tiek išsilavinę, nei tiek žino pedagogikos, nei tiek turi laiko, kad vieni patys galėtų tinkamai išmokyti ir išauklėti vaikus. Tai spragai užkimšti arba tam darbui padirbti tėvai gali naudotis kitais asmenimis, padėjėjais — mokytojais, auklėtojais. Tik ir šiuo atveju tėvai vis dėlto atsako už blogą auklėjimą vaikų. Todėl jie šimtą kartų turi apsižiūrėti, į visas šalis apsidairyti, kam duoda vaikus mokyti ir auklėti, ir paskui turi kontroliuoti savo įgaliotus mokytojus, auklėtojus ir t. t.

4. Tėvų į vaikus teisių suma sudaro tėvų valdžią. Ji nėra nuosavybės, kaip senovėje buvo klaidingai manoma. Ji yra jurisdikcijos. Tai aišku jau iš to, kad gimdytojai nieku gyvu negali savo vaikų ir jų veiksmų disponuoti savo naudai. Kitaip vaikus reikėtų laikyti tarnais ar lyg daiktais.

Tėvų valdžios ar šeimos galva ar pirmininkas yra tėvas.

Gimdytojų ar tėvų valdžia yra prigimtinės teisės. Pamatas yra tas, kad, kaip sakiau aukščiau, tėvai savaime turi auginti ir auklėti vaikus. Todėl taip pat savaime turi turėti visas priemones, reikalingas anam dalykui. Kitaip, aišku, būtų prieštaravimas. O į kalbamąsias priemones įeina tėvų valdžia, kuria tėvai gali tam tikrai tvarkyti vaikus, jiems įsakinėti ir t. t. Be to, pati šeima negali būti be valdžios. Tai pirmiausia ir priklauso tiems,

kurie sudarė šeimą — tėvams. Dar, visose tautose yra tėvų valdžia. Kartais ji net per daug išplečiama.

Pastebėjimas. — Kas pasakytina apie matrijarchatą?

Matrijarchatą galima skirstyti tikrąja prasme arba ginokratija ir netikrąja prasme.

Ginokratija yra tai, kad vyriausią moterystės ir šeimos valdžią turi ne vyras ar respektyviai tėvas, bet žmona, resp. motina.

Nėra buvę ir niekur nėra ginokratijos, nes niekur nesutikta tokios tautos, kurioje žmona visuotinai turėtų daugiau teisių, nekaip vyras. Net tose tautose, kuriose yra matrijarchatas netikrąja prasme, tikrasis valdovas yra ne motina, bet tėvas.

Matrijarchatas netikrąja prasme yra tada, kai vaikai pavadinimą ar pavardę gauna ne iš tėvo, bet iš motinos. Dažnai net įpėdinystė ir socijalinė padėtis gaunama iš motinos. Toks matrijarchatas yra buvęs ir tebėra kai kuriose nekultūringose tautose ir yra kilęs labiausiai iš poligamijos, kur žmonos dažnai gyveno ar gyvena skyrium su savo vaikais ir pagal jas skirstomi vaikai. Bet ir čia šeimos galva yra vyras ar tėvas, ne žmona ar motina[1]).

5. Vaikai tėvus amžinai turi mylėti, gerbti ir būti dėkingi. Tai savaime aišku, suprantama.

Be to, vaikai turi tėvų klausyti. Tik klausymas klausymui nelygus. Ir tai, kol vaiko protas tebėra nepribrendęs, vaikas visai turi pasiduoti tėvų auklėjamas. Todėl turi klausyti visuose dalykuose, kurie tik neprieštarauja prigimtinėms ir pozityvinėms Dievo teisėms. Kai protas jau pribrendo ir sūnus ar duktė tebegyvena pas tėvus, turi tėvų klausyti visuose tuose dalykuose, kurie liečia naminę, bendrą šeimos tvarką ir padorų elgimąsi. Kai suaugęs sūnus ar duktė palieka gimtąjį lizdelį, tėvų namus, tai nebėra priedermės klausyti tėvų.

Galop, vaikai reikale visados turi padėti tėvams. Tai savaime aišku.

---

1) Žr. V. Cathrein, Moralphilosophie,[5] II 401-404, 434.

3. Šeimyna

1. Šeimyna yra tam tikras asmenų kolektyvas. Ją sudaro ponas ir tarnai. Ji yra tam tikra šeima, šeimos paplėtimas, platesnė šeima.

2. Kur susiduria bent du asmenys, jau gimsta tam tikrų teisių į vienas kitą ir priedermių vienas kitam. Todėl ir šeimynos kolektyvas turi tam tikrų prigimtų teisių ir priedermių. Tai pono ir tarnų teisės į kits kitą ir priedermės kits kitam.

3. Ponas turi gerbti tarno asmenį ir respektuoti jo teises. Tai nepašalinamas kiekvieno asmeninis turtas.

Be to, ponas turi tarnus mylėti, neskriausti jų sveikatos, pvz., turi duoti sveiką butą.

Toliau, ponas turi laikytis sutarties su tarnais, pvz., nereikalauti dirbti nenumatytų darbų, užmokėti algą ir t. t.

Dar toliau, ponas turi tarnus prižiūrėti, rūpintis pastūmėti į priekį jų intelektualinį ir moralinį auklėjimą, jiems patarti, juos vertinti ir proteguoti, padėti.

Galop, ponas turi respektuoti tarnų sąžinę ir leisti atlikti tikybos priedermes.

Ponas, iš kitos pusės, turi teisę reikalauti, kad ir tarnai laikytųsi darbo sutarties, širdingai dirbtų darbą, jį gerbtų ir klausytų.

4. Tarnų teisės ir priedermės yra koreliatyvios su pono teisėmis ir priedermėmis tarnų atžvilgiu. Ir tai, tarnai turi atlikti savo priedermes pagal sutartį ir tam tikrai gerbti ir mylėti savo poną. Be to, tarnai turi savo gyvybės, sveikatos ir gero vardo teisę. Gali reikalauti, kad nebūtų apkraunami nepakeliamais darbais, būtų gerbiami, leidžiama jiems atlikti tikybos priedermes, būtų teisingai atsiteista už darbą ir tt.

IV. Valstybė

1. Apibrėžimas

Valstybė visiems gerai žinoma, pažįstama. Ne visi vis dėlto ją vienaip apibrėžia. Net sunku išpasakoti visus valstybės apibrėžimus.

Pasak vienų: „Valstybė yra tokia bendruomenė, kuri turi taisyklingą ir sutvarkytą priverčiamąją valdžią"[1]). Pasak kitų, valstybė esanti „žmonių masė, kuri bendrai gyvena tame pačiame žemės plote ir valdoma yra vyriausio valdovo"[2]).

Tuodu valstybės apibrėžimai yra netobuli, nes tinka net gerai organizuotai plėšikų gaujai.

Daug taip pat yra teisingų valstybės apibrėžimų[3]). Bet vals-

---

[1]) R. Ihering, Der Zweck im Recht, Leipzig 1884—1886, I² 304: „Der Staat ist die Cesellschaft als Inhaberin der geregelten und disciplinierten Zwangsgewalt".

[2]) A. Menger, Neue Staatslehre², Jena 1904, 157: „Ein Inbegriff von Menschen, die auf demselben Landesgebiet unter der Herrschaft eines höchsten Machthabers zusammenleben".

[3]) Pvz.: V. Cathrein, Moralphilosophie⁵, II 462: „Der Staat ist eine natürliche vollkommene Gesellschaft"; J. Donat, Ethica, Oeniponte 1921, II² 91: „Status est coetus stabilis familiarum sub aliquo regimine independenti perfectae vitae sufficientiae causa sociatus"; Fr. Varvello, Ethica et ius naturae, Torino 1923, II² 246: „Unio plurium familiarum ad communem temporalem felicitatem cooperantium, sub unico regimine"; G. B. Biavaschi, La moderna Concezione Filosofica dello Stato³, Milano 1923, 2: „Nella sua più lata accezione, lo Stato può quindi, fin d'ora, essere definito come l'unione stabile di molti homini sotto la guida di una comune autorità pel conseguimento ordinato di tutti quei fini, che sono proprii della vita sociale. In forma più concisa, lo Stato è una società perfetta e naturale"; prof. P. Leonas, Teisės enciklopedijos paskaitos², Kaunas 1931, 51: „Valstybė dabar taip yra nusakoma: ji yra gyvenančių tam tikroje teritorijoje ir priklausančių vienai politinei valdžiai žmonių sąjunga"; M. Römer'is, Valstybė, Kaunas 1935, II

tybę apibrėžti bene teisingiausia ir trumpiausia šiaip: Valstybė yra prigimta ir tobula draugija, kurios tikslas yra visuomeninė gerovė. Šis apibrėžimas tinka kiekvienai valstybei. Tinka kelių dešimtų ar šimtų milijonų ir tobuliausiai organizuotai valstybei. Tinka taip pat primitiviausiai valstybei, vienam kuriam savarankiškam miestui. Tinka net vienai savarankiškai šeimynai, turinčiai vyriausią lyg politinę valdžią. O apibrėždami valstybę, turime žiūrėti ne tik į šiandienines, bet taip pat senovės netobulas ir progresuojančias valstybes.

Mūsų valstybės apibrėžime pasakyta:

1) Draugija.

Draugija vadinasi moralinis arba juridinis ir patvarus žmonių susidėjimas ar susibūrimas į krūvą bendram kuriam tikslui bendromis priemonėmis pasiekti.

Esminiai draugijos elementai yra keturi, būtent: nariai, ryšys, tikslas ir priemonės. Kai kurių nuomone, draugijos valdžia einanti penktu esminiu draugijos elementu. Kitų nuomone, ji teina esminiu draugijos savumu. Tai bene teisingiausia, nes įprastai pirma įkuriama draugija ir tik paskui renkama jos valdyba arba valdžia.

Valstybė vadinasi draugija dėl to, kad turi visus esminius jos elementus. Ir tai:

a) Narius, t. y. daug žmonių. Taip, valstybę sudaro daug šeimų ir individų. Svarbiausia šeima. Tai tikrasis valstybės pagrindas. Daugelis šeimą laiko net tikruoju valstybės nariu — nariu vieninteliu, tiesioginiu, o individus į valstybę teįskaito tarpiškai, per šeimą. Todėl kai kurie šeimas deda net į valstybės apibrėžimą, kaip matėme aukščiau, išnašoje.

Tai galima pavadinti valstybės medžiaga.

b) Ryšį. Juo eina visuomeninė gerovė, valstybės teritorija ir suma bendrų dvasinių, etninių ir kitų santykių.

Visų pirma, svarbiausiu valstybės ryšiu eina visuomeninė gerovė. Ji žmones subūrė į politinę organizaciją arba valstybę ir

335: „Valstybė — ...tam tikros teritorijos žmonių jų socialinei funkcijai vykdyti (arba, kas yra tas pat: jų socialiniams tikslams siekti) sąjunga, savo suverenines valdžios konsoliduojama į neskaldomąjį funkcionalinį vienetą".

joje palaiko. Ji, kaip tuoj pasakysiu, taip pat eina valstybės tikslu.

Toliau, valstybės ryšiu eina teritorija. Tarptautine pozityvine teise valstybės teritoriją šiandien sudaro determinuotas žemės plotas, prie to žemės ploto prišlijusi oro erdvė, teritorinė jūra, arba prie valstybės krantų prišlijęs jūros plotas (apie 3 jūros mylias, t. y. 5, 556 km), laivai ir aeronefai už savo teritorijos ribų. Paskutinieji du, tiesa, tėra daiktai ir nėra teritorija tikrąja prasme, bet kai kuriais atžvilgiais net svetimoje jūroje ir kitų valstybių oro erdvėje laikomi lyg savo teritorijoje[1]).

Valstybės teritorija eina tam tikru materijaliniu valstybės ryšiu. Juk žydų naciją riša etniniai, tikybiniai ir net tam tikros valdžios ryšiai. Bet jos vis dėlto nevadiname valstybe. Tik po Didžiojo karo pradėta kurti žydų valstybę Palestinoje. Bet čia jau turime teritoriją.

Teritorija determinuoja valstybės valdžios sienas, kame valstybė gali, kame nebegali valdyti žmones, tvarkyti daiktus ir t. t. „Dabar", sako P. Leonas: „teritorija yra vienas valstybės elementas tik ta prasme, kad ji nustato valstybės valdžios ploto sienas"[2]).

Teritorija valstybę padaro skirtingą nuo šiek tiek politiniai organizuotos nomadų tautos. Bet paskutiniąsias galima laikyti net turinčiomis teritoriją. Tai vieta, kurioje iš tiesų gyvenama.

Dar toliau, valstybę riša etniniai, dvasiniai ir kiti ryšiai. Tepaimsiu tautybę.

Tautybė, tiesa, nėra sumaišytina su valstybe. Ji tepriklauso etninei žmonių individybei, su kuria ne visados iš tiesų supuola politinė valstybės individybė. Kalbamąjį skirtumą rodo, pvz., Šveicarijos valstybė, kurią sudaro kelių tautų žmonės: vokiečiai, prancūzai, italai. Bet vis dėlto negalima neigti to fakto, kad tautybė yra viena iš svarbiausių juridinių ir istorinių priežasčių ar aplinkybių, kurios žmones subūrė į krūvą ir surišo į determinuotą valstybę. Jei kurią valstybę sudaro daug tautų, tai viena iš jų dažnai užima svarbesnę vietą arba dominuoja ar viešpatauja kitų tarpe. Paskutiniaisiais laikais tautybę daugelis,

1) Žr. A. Jaščenka, Tarptautinės teisės kursas, Kaunas 1931, I 165—172; Fr. von Liszt, Das Völkerrecht[11], Berlin 1918, 73—84.

2) Teisės enciklopedijos paskaitos[2], 54.

bent teoriškai, laiko svarbiausiu konstitutyviniu valstybės pagrindu.

Kalbamąjį ryšį galima pavadinti valstybės forma.

c) Tikslą. Tai visuomeninė gerovė. Apie ją skyrium kalbėsiu žemiau.

d) Priemones. Tai įstatymų leidyba, teismas ir vykdomoji valdžia. Apie tai taip pat kalbėsiu žemiau.

Valstybė turi net esminį draugijos savumą, būtent, valdžią.

2) P r i g i m t a. Vadinasi, į valstybę dėtis prigimta arba valstybė yra prigimtinės teisės kilimo. Plačiau žr. žemiau.

3) T o b u l a.

Tobula draugija yra ta, kuri turi vyriausią atskiros prigimties tikslą ir bent de iure visas priemones jam pasiekti. Ji savo srityje nepriklauso jokios kitos draugijos. Pasakiau b e n t d e i u r e. Vadinasi, tobulai draugijai užtenka turėti teisę reikalauti to, ko reikia jos tikslui pasiekti. Ar iš tiesų reikalaujama, klausoma, gaunamos priemonės ar ne, nesvarbu. Jei tobulai draugijai bent de iure neužtektų priemonių, tai jos tobulumas būtų labai problematiškas: geresniais laikais būtų tobula, o per audras, sukūrius, pvz., anarchijos metu, nebe tobula.

Tobulos draugijos tėra dvi, būtent, Bažnyčia ir valstybė. Visos kitos draugijos yra netobulos.

Valstybė yra tobula draugija dėl to, kad turi vyriausią atskiros prigimties tikslą ir priemones jam pasiekti. Tikslu eina visuomeninė gerovė. Jis yra pasaulinės srities — valstybės siekiamoji visuomeninė gerovė yra pasaulinė. Valstybės priemonės, kaip jau minėjau aukščiau, yra įstatymų leidyba, teismas ir vykdomoji valdžia.

Valstybė savo srityje yra nepriklausoma arba suvereni. Vadinasi, savo srityje niekieno nepriklausomai gali pasirinkti tinkamas priemones, kelius savo tikslui pasiekti, dirbti savo darbą. Tik reikia gerai atkreipti akį į pasakymą „savo srityje", nes kitose srityse valstybė neturi galios, teisių, negali į jas kištis, negali būti ir net nepriklausomumo.

Valstybė yra moralinis arba juridinis asmuo. Todėl turi savų teisių ir priedermių, kurių neturi ir negali turėti atskiri fiziniai asmenys. Tuo būdu valstybė iš esmės yra skirtinga nuo tų individų, kurie ją sudaro, ir daugeliu atžvilgiu priklauso vyresnei sferai; jos pačios niekaip negalima laikyti tik piliečių sudė-

timi ir jos teisių — individų teisių suma. Ji yra sudėtinis vienetas (Gesamteinheit), o ne kažkoks sudėtinis dauglytis, daugasmeninis dalykas (Gesamtvielheit), kaip teisingai sako P. Tischleder[1]).

2. *Istorija*

Žmonių istorijoje pirma eina individas, paskui šeima ir dar paskiau valstybė. Todėl sakome, jog valstybė yra jaunesnė, nekaip individas ir šeima.

Nors valstybė yra jaunesnė, nekaip individas, bet individas ilgainiui daug nukentėjo nuo valstybės. Senovėje manyta, kad ne tiek valstybė esanti žmonėms, kiek žmonės valstybei. Todėl valstybė turėjo absoliučią valdžią į valdinius, o valdiniai neteko jokių teisių į valstybę, jiems beliko priedermės valstybei. Tai buvo Rytų valstybėse, graikuose ir romėnuose. Tik žyduose ir izraelituose valstybės valdžia buvo kur kas švelnesnė. Be to, mažose miestų valstybėse atskiri piliečiai galėjo dalyvauti valstybiniame darbe. Bet tai maža naudos tedavė pačių žmonių laisvei. Dar, romėnuose „paterfamilias" turėjo didelę valdžią savo šeimoje (familia) ir ją vartojo nepriklausomai valstybės.

Senovės valstybėse tikyba formavo viešąjį gyvenimą.

Vidurinių amžių krikščionių valstybėse valdžia dažnai buvo apribota, valdiniai ar piliečiai turėjo daug laisvės ir vadinamieji privilegijuotieji luomai (vyresnieji dvasiškiai, ponai arba „nobiles" ir miestai) buvo įgiję daug privilegijų. Paskutinysis dalykas dažnai neigiamai atsiliepė valstybės vieningumui ir pačiai valdžiai. Be to, viduriniais amžiais viešasis gyvenimas buvo persunktas krikščioniška dvasia ir pripažįstama Bažnyčios valdžia.

Moderninės valstybės veržiasi į vieningumą, organizuotumą ir aktingumą, ir kėsinasi kištis į privatinio žmonių gyvenimo sritis ir tvarkyti. Piliečiai vis dėlto dažnai turi balsą valstybiniame gyvenime. Tai parlamentai, seimai ir t.t. Tik diktatūros daug susiaurino ir net visai atėmė piliečių laisvę ir politines teises — absoliučiai valdoma. Be to, valstybiniame gyvenime nebenorima paisyti krikščioniškos tikybos pradų ir valstybės pasinėrė vidaus kovų bangose.

---

[1]) Die Staatslehre Leos XIII, M. Gladbach 1925, 61.

Jei kalbėsime apie valstybės valdymo formos istoriją, tai turime pažymėti, jog seniausia yra monarchija. Taip, seniausia Egipto, Indijos, Kinų, Babilonijos, Asirijos, Persų, Žydų ir Izraelitų istorija tekalba apie teisėjus ir karalius. Tik labai vėlai terandame respublikų. Tai aiškinama tuo, kad valstybės įprastai išsirutuliavo iš šeimynų ir patrijarchinės santvarkos, kur šeimynos galva ir patrijarchas yra vienasmeninė valdžia. Dar reikia pažymėti tai, kad nekultūringose tautose monarchas yra paprastas reiškinys.

3. Kilimas

1. Kiekvienas daiktas ir įstaiga turi pradžią. Todėl valstybė, aišku, taip pat turi turėti pradžią. Bet daug yra jos kilimo teorijų. Pirma išdėstysiu savo nuomonę o kitas teorijas žemiau.

2. Kalbant apie valstybės kilimą, reikia skirti vyriausią ir artimiausią padarančiąją priežastį arba valstybės kilimą in abstracto ir de facto.

Vyriausia padarančioji valstybės priežastis yra prigimtinė teisė arba valstybė in abstracto yra prigimtinės teisės kilimo.

Kalbamąjį dalyką įrodo štai kas:

1) Žmonės turi daug įvairių natūralinių, fizijologinių, ekonominių, intelektualinių ir dvasinių reikalų ir palinkimų. Žmogus pats vienas negali visų ar bent svarbiausių jų patenkinti. Negalima jų patenkinti nė šeimoje ir privatinėse ar šiaipjau organizacijose. Tai padaryti tegalima platesnėje ir tobulesnėje draugijoje, būtent, valstybėje. Tai žmogus jau jauste jaučia. Žmogaus prigimtis savaime linksta į tą pagalbos oazę. Žmogus prigimtimi yra lyg spiriamas, verčiamas dėtis į valstybę. Kalbamasis valstybės reikalingumas vis dėlto nėra fizinis, kaip materijalistai tvirtina. Jis tėra moralinis: žmonės turi dėtis į valstybę, bet laisvės neatimama. Kadangi žmogus turi dėtis į valstybę, tai A r i s t o t e l e s jį tiksliai pavadino prigimtimi arba natūraliai politine būtybe.

2) Žmogus turi tobulėti, progresuoti. Visi žmonės turi progresuoti. Bet to gražaus ir brangaus dalyko negali padaryti atskiri individai patys. Čia reikia kitų pagalbos. Tai daug padeda privatinės organizacijos. Bet be valstybės vis dėlto negalima sulaukti tikro progreso: reikia teises apsaugoti, reikia pagalbos didesniems reikalams, platesniems užsimojimams ir t. t.

3) Valstybės reikia žmonių teisėms tvarkyti ir saugoti. Iš tiesų, jei nebūtų valstybės, tai kas spręstų žmonių kivirčus, teistų žmones ir baustų nusikaltėlius? Tų dalykų negali padaryti žmonės patys, nes tada nebūtų galo kerštams ir muštynėms, o teisingumo nė per nago juodimą.

4) Valstybė reikalinga yra individams, šeimoms, ir šeimynoms apsaugoti ir ginti nuo užpuolikų — užpuolikų atskirų, gaujų, kitų šeimų ir šeimynų priešų.

5) Istorija ir etnografija sako, jog žmonės visados ir visur gyveno ir gyvena politiškai arba valstybiškai susiorganizavę. Nėra tautos, kuri neturėtų jokios politinės organizacijos. Tos organizacijos, tiesa, kartais tėra menkutės, primitivios, bet vis dėlto turi visa tai, ko būtinai reikia valstybei iš esmės. Juo tauta kultūringesnė, juo politinė organizacija yra tobulesnė.

Valstybė pergyvena daug vėtrų, audrų, perkūnijų. Išnyko atskiros valstybės. Bet neišnyko pati valstybė. Senųjų vietoje gimsta kitos ir tt.

Visuotinių ir amžinų dalykų padarančioji priežastis savaime turi būti taip pat visuotinė ir amžina. Mūsų klausime tokia priežastimi tegali eiti žmogaus prigimtis. Taigi.

6) Šv. tėvas Leonas XIII rašo: „Žmogui yra įgimta valstybiškai gyventi: kadangi jis pats vienas negali pasiekti visa tai, ko reikia šiaip jau gyventi, kultūrai, protui ir dvasiai ištobulinti, tai Dievo tvarka yra įgimta žmonėms dėtis į draugijas, atsieit, taip į šeimą, taip į valstybę, kur paskutinioji tegali gyvenimą padaryti pakankamai tobulą“[1]).

3. Nors valstybė prigimtinės teisės kilimo, bet be žmonių rankų prikišimo negalėjo gimti. Tai artimiausia padarančioji valstybės priežastis.

Kaip žmonės, klausydami prigimtinės teisės, de facto susidėjo į valstybę? Tai galėjo įvairiai įvykti. Čia tikslu skirti pirmutinį valstybės kilimą ir iš jau esančių valstybių kilimą.

Pirmuoju atveju valstybė galėjo kilti iš šeimynų arba patri-

---

[1]) Ep. encycl. „Immortale Dei“, 1 nov. 1885: „Insitum homini natura est ut in civili societate vivat: iis enim necessarium vitae cultum et paratum itemque ingenii atque animi perfectionem cum in solicitudine adipisci non possit, provisum divinitus est ut ad coniunctionemque hominum nasceretur tum domesticam tum etiam civilem, quae suppeditare vitae sufficientiam perfectam sola est“.

jarchinės santvarkos, patrimoninės santvarkos, prievarta ir susitarus. Vienu ar kitu būdu, o kartais maišytai. Ir tai:

1) Valstybės dažniausiai kilo iš atskirų patrijarchinių šeimynų, patrijarchinės santvarkos. Tai įvyko tada, kai šeimynos paplito ar pasidarė daug šeimynų. Paskutiniosios gyveno gal netoli, greta kita kitos. Jas valdo seniausias šeimynų narys, galva, patrijarchas. Ilgainiui jis įgyjo net šiokią tokią ir paskui tikrą politinę valdžią. Vėliau jis ima ir vadintis teisėjas, karalius. Tokią valstybių pradžią aprašo jau Plato, Aristoteles ir Cicero. Tai rodo taip pat faktas, kad iš senų senovės visur pirmieji valstybių valdovai yra teisėjai ir karaliai, o ne prezidentai ir t. t. Tą argumentą iškėlė jau Aristoteles.

2) Valstybės galėjo kilti ir kilo taip pat iš patrimoninės santvarkos, kur daug šeimynų gyveno galingo ir nepriklausomo kurio žemės savininko teritorijoje. Tarp gyventojų ir pono pirma tebuvo įvairūs privatiniai santykiai, ryšiai, pvz., tarnų ir pono. Buvo šioks toks priklausomumas. Ilgainiui tas priklausomumas virto politiniu.

Galėjo būti ir taip, jog kurioje teritorijoje, žemės plote nepriklausomai gyveno daug šeimų ir šeimynų ir įvairūs bendri reikalai jas stumte pastūmėjo į politinę kuopą, bendruomenę.

3) Dažnai net jėga, prievarta, smurtu buvo paglemžti kiti į politinę valdžią.

4) Kartais pažymėtai sueita į valstybę. Bet tai padaryti labiausiai tegalėjo šiek tiek kultūringesni žmonės. Kalbamosios sutarties pavyzdžių nedaug teturime. Juo gali eiti Kalifornijos valstybė (1849).

Antruoju atveju daugiau įvairumo ir tikrumo. Čia paminėtinos šios valstybės kilimo formos:

1) Atsidalinimas arba atskilimas. Jis yra tada, kai dalis valstybės atskila ir tampa savarankišku politiniu vienetu. Pavyzdžiu gali eiti net Lietuva, kuri atskilo nuo Rusijos.

2) Padalinimas ar suskaldymas. Čia valstybė padalinama į nepriklausomas dalis. Pvz., Romos imperija 395 m. buvo padalinta į Rytinę ir Vakarinę, Austrija — į daug dalių 1918 m.

3) Autonomija, kur dalis valstybės pasidaro savarankiška, bet šiek tiek tebepriklauso pirmesnės valstybės ir į ją įeina, pvz., Brazilijos provincijos (1889), Amerikos provincijos pertvarkytos į valstybes ir sudarytos Š. Amerikos J. Valstybės.

4) Konfederacija ir sąjungos. Čia daug valstybių susideda į krūvą ir sudaro naują politinį vienetą. Jos kartais pasilieka sudedamosios dalys, pvz., Vokietija (1870), o kartais visai suplakamos į krūvą, k. a. šiandieninė Italija.

5) Naujas įkūrimas, kur valstybės steigiamos, sudedant ar suskaldant įvairias kitas valstybes ar jų dalis, pvz., iš žlugusios Romos imperijos kilo įvairios valstybės.

4. Kitos valstybės kilimo teorijos yra šios:

1) Socijalinės sutarties teorija. Ją galima suskirstyti į dvi rūšis, būtent, vieni visai atmeta, kiti suponuoja ir net stačiai pripažįsta valstybės prigimtinės teisės kilimą. Pirmieji — T. Hobbes ir J. J. Rousseau, antrieji — Pufendorf ir scholastikai.

T. Hobbes (1588-1679), anglas, empirizmo tėvas, tvirtino, jog seniau nebuvę valstybių ir žmonės nebuvę socijalūs. Kiekvienas individas turėjęs neribotą teisę į visa. Teisių matu ėjusi atskirų asmenų nauda. Egojizmas ir prigimtas instinktas saugoti save buvę vieninteliai žmogaus veiksmų pradai. Bet kadangi žmogus esąs pilnas įvairių blogų palinkimų, tai kilusi visuotinė kova su kits kitu (bellum omnium contra omnes). Tai negerovei pašalinti žmonės suėję į valstybės sutartį. Ta sutartimi individai atsisakę savo teisių ir perdavę jas steigiamai valstybei. Valstybė tapusi individų visų teisių savininke, ir kilęs naujas savarankiškas moralinis arba juridinis asmuo su savarankiška valia, kuri esanti visos visuomenės valia. Naujasis asmuo savo valią pareikšti vis dėlto tegalįs per konkretaus asmens valią. Todėl sueita į visuotinę kitą sutartį, kuria atsiduodama vienam ar keliems fiziniams asmenims, valdovui ar valdovams. Tuo būdu valstybė buvusi baigta kurti. Tada gimusi teisingumo ir neteisingumo, teisių ir priedermių idėja: neteisinga tai, kas prieštarauja socijalinei tvarkai, ir net blogo ir gero skirtumas pareinąs nuo valstybės valdovo valios ir t. t. Valstybės vyriausybės valdžia esanti absoliutinė, neribota. Todėl valstybės suverenitetą sudaręs valstybės valdovas, bet ne žmonės, ne piliečiai[1]).

J. J. Rousseau (1712-1778), prancūzas, rašo, jog žmonės seniau labai laimingai gyvenę: visko buvę pertekę, patenkinti, naudojęsi gamtos gėriais be troškulio, pavydo ir kivirčų. Bet

[1]) Elementa philosophiae de cive, Amsterdam 1696; Levirathan sive de civitate ecclesiastica et civili, 1651.

kadangi žmogus esąs tobulesnis, nekaip kiti gyvuliai, tai ilgainiui išradęs ūkį, pradėjęs vienoje vietoje gyventi ir išgalvojęs įvairių verslų. Iš čia kilusi individų ir luomų nelygybė, turtai, skurdas, vargai ir t. t. O dar iš čia įsidegusi neapykanta, barniai, užpuolimai ir t.t. Didesnei negerovei išvengti žmonės suėję į valstybės sutartį. Tai padarę atskiri žmonės su visais kitais žmonėmis. Pagal kalbamąją sutartį kiekvienas žmogus visatai atidavęs visas savo teises ir vėl atgavęs savo teises iš visatos. Tuo būdu gimęs moralinis arba juridinis asmuo, valstybė, kuri turinti savo valią. Bendra ana valia sudaranti valstybės suverenitetą. Piliečiai turį vyriausią valstybės valdžią. Jie leidžią įstatymus per savo atstovus. Valstybės vyriausybė tik vykdanti įstatymus. Piliečiai norėdami visados galį susiaurinti valstybės vyriausybės valdžią ir net pašalinti ar pakeisti pačią vyriausybę. Priežasties nereikią[1]).

T. Hobbes'o ir J. J. Rousseau socijalinės sutarties teorijos ilgai laikėsi daug teisės mokslininkų ir kt. Tik K. L. H a l l e r pirmasis ją galutinai sukritikavo[2]).

T. Hobbes'o ir J. J. Rousseau socijalinės teorijos yra neteisingos. Tai įrodo štai kas:

a) Sutarties teorijos neturi įrodymų. „Gratis affirmatur, gratis negatur".

b) J. J. Rousseau teorija darvinizmo teoriją laiko įrodytu dalyku ir deda į savo pagrindą. O ši teorija yra neteisinga. Neteisingas pagrindas — neteisingos išvados.

c) Tvirtinama, jog žmonės suėję į valstybės sutartį. Tuo pačiu pripažįstama priedermė laikytis sutarčių. Bet taip pat tvirtinama, kad prieš valstybės sutartį nebuvę jokių priedermių. Iš kur, paklausiama, begimė dėsnis laikytis sutarties? Tai prieštaravimas.

d) Kalbamosios sutarties teorijos neatsako į klausimą, iš kur valstybės valdžia arba vyriausybė turi teisę ar gali reikalauti viso to, ko reikia visuomeninei gerovei, kartais gali reikalauti net žmogaus gyvybės ir t. t. Žmonės davę visas valstybės teises. Bet visų valstybių teisių nė patys žmonės neturi, pvz., atimti gyvybę. Ko pats neturi, to nė kitam negali duoti. Mūsų atveju žmonės negalėjo valstybei duoti visų jos teisių.

---

[1]) Su contrat social, ou principes du droit politique, Lyon 1790.

[2]) Restauration in der Staatswissenschaft, Winterthur 1820, I.

e) Tvirtinama, jog valstybė esanti individinių teisių suma, kurią žmonės sutartimi sudėję. Valstybės valia — pačių piliečių valia. Vadinasi, tie patys asmenys įsako ir klauso arba yra valdovai ir valdiniai. Aišku, jog savo įsakymai priverstinai nesaisto. Tai negalima — prieštaravimas. Jei sakytume, jog žmonės savo teisę įsakinėti davę valstybei, tai patektume į aukščiau kalbėtąjį keblumą, būtent, jog žmonės galį duoti to, ko patys neturi.

f) Jei kada būtų buvusi sudaryta tokia svarbi sutartis, valstybės sutartis, tai turėtų būti šiokių tokių pėdsakų, juos kaste iškastume, painiausius heroglifus išskaitytume. Jų kaip tik niekas neužsigriebė, niekur nėra. Praeitis tyli, kaip užburta pasakų karalaitė.

g) Suponuokime, kad senovės žmonės suėję į valstybės sutartį. Bet šiaip kalbant, jie daugiausia tegalėjo save surišti. Kaip jie galėjo mums uždėti tokius pančius? Kuria teise jie mus surišo, ta pačia teise mes galime atsirišti, atsimesti nuo sutarties ir grįžti į aną idilijos gyvenimą. Kam mums ir misti proza. Bet tai atidarytų plačius vartus anarchijai. Sakysi, jog valstybės sutarties laikytis reikią dėl visuomeninės gerovės. Bet tuo pačiu pripažinsi, jog socijalinė sutartis nėra vienintelis ir tikras valstybės ir jos valdžios šaltinis.

h) Niekados ir niekur nebuvo ir nėra tautos, kuri nebūtų bet kaip ar bent šiek tiek politiškai organizuota. Tai, kaip jau kalbėjau aukščiau, rodo, jog valstybė yra prigimtas, ne vien žmogaus reikalas.

Pasak Pufendorf'o, žmonės seniau buvę laisvi ir turėję lygias teises. Paskiau suėję į valstybę. Tai padarę dviejais paktais ir vienu dekretu. Pirmuoju paktu žmonės suėję su kits kitu (singuli cum singulis) į valstybę pačią visuomeninei gerovei. Ta valstybės sutartis tesaisčiusi tuos, kurie į ją suėję. Paskiau žmonės išleidę dekretą, kuriuo dauguma balsų nutarta valstybės valdymo forma. Ši sutartis saisčiusi visus tuos, kurie buvę suėję į pirmąjį paktą. Dar paskiau padarytas naujas paktas, pagal kurį išrenkamas vyriausias valdovas, valstybės vyriausybė, uždedama jai priedermė saugoti piliečius ir rūpintis visuomenine gerove ir valdiniai pasižadėję jos klausyti. Kai kuriais atvejais galį užtekti net vienos valstybės sutarties. Valstybės sutartis ar paktas, apskritai, būtinas dalykas. Tuo kalbamoji teorija skiriasi

nuo T. Hobbles'o ir J. J. Rousseau, kurie valstybės sutartį laikė laisvu aktu. Pasak Pufendorf'o, valstybės sutartys esančios tikroji ir betarpiška valstybės kilimo priežastis. Tuo labai skiriamasi nuo scholastinės teorijos, kuria valstybės sutartis laikoma būtina sąlyga arba aplinkybe, ne priežastimi. Pufendorf valstybės valdžią vis dėlto suveda į Dievą[1]).

Pufendorf'o sutarties teorijos ilgai laikėsi mažne visi protestantų teisių mokslininkai.

Pufendorf'o teorijai užteks prikišti tai, kad valstybės sutartis iš tiesų negalėjo būti ir nėra vienintelė valstybės kilimo priežastis ir net būdas ir iš vien sutarties negalėjo kilti legalinis teisingumas. Paskutiniojo dalyko pamatas yra tas, kad valstybės kūrimo sutartis tegalėjo pagimdyti, dar tiksliau sakant, uždėti visuomeninio teisingumo ar ištikimybės priedermes kits kitam, bet ne jų priedermes valstybei (legalinis teisingumas), kur suponuojama jau ekzistuojanti valstybė. Legalinis teisingumas galutinai kyla iš prigimtinės teisės (tas pat pasakytina apie kitus teisingumus, būtent, visuomeninį ir paskirstomąjį).

Pagal vadinamąją scholastinę teoriją vyriausia padarančioji valstybės priežastis tėra prigimtinė teisė. Bet artimiausia ir betarpiška padarančioji jos priežastis esanti sutartis, vien sutartis, pažymėta ar bent įsaistyta. Įkūrus valstybę, visa visuomenė pačia prigimtine teise gavusi valstybės valdžią. Visuomenė valstybės valdžią perleidusi valstybės vyriausybei. Sutartis vis dėlto telaikoma legalinio teisingumo ir valstybės valdžios betarpiška aplinkybe, ne priežastimi. Valstybės sutartis tesaistanti tuos, kurie gyveną valstybėje.

Kalbamosios teorijos platintojas buvo S u a r e z[2]) ir jos laikėsi daug senovės scholastikų ir vienas kitas neoscholastikas; iš čia ir vardas sudarytas.

Scholastinė valstybės sutarties teorija raišta tuo, kad visų valstybių artimiausia ir betarpiška padarančiąja priežastimi laiko socijalinę sutartį. Tikrai žinome, kad, kaip kalbėjau aukščiau, iš tiesų ir kitaip kilo valstybės.

2) P a v e r g i m o ir į p r o č i o t e o r i j a. Pagl ją senovėje žmonės gyvenę gaujomis. Vieni iš jų buvę nomadai, kiti gyvenę vienoje vietoje. Nomadai arba klajojančios gaujos užpul-

---

[1]) De iure naturae et gentium.

[2]) De legibus.

dinėdavusios ir pavergdavusios antruosius. Nugalėtojai įsakinėdavę tai, ką turį daryti pavergtieji. Paskutinieji dejuodami traukę jungą. Ilgainiui vis dėlto apsipratę ir nugalėtojų įsakymai virtę teise ir dorove, nes žmogus esąs įpročio subjektas: ką pirma daręs iš prievartos, tai paskui virstą antrąja prigimtimi. Kalbamąjį įprotį dar sutvirtinusi pastebėta valdžios nauda.

Pavergimo ir įpročio teorijos laikosi L. Gumplowicz[1]).

Pavergimo ir įpročio teorija yra neteisinga. Pamatas:

a) Kalbamoji teorija padaryta iš vieno kito įvykio. To neužtenka valstybės kilimo teorijai. Be to, mes taip pat sakėme, jog valstybė kartais iš tiesų galėjo kilti pavergimo keliu. Bet tai nėra vyriausia padarančioji valstybės priežastis. Tai tėra aplinkybė, kurioje įsikūrė prigimtine teise reikalaujama valstybė.

b) Įprotis pats negali padaryti teisės. Romos vergai ilgai vergavo. Kas gali sakyti, jog vergija tuo pačiu buvusi pasidariusi teisinga. Lietuviai ilgai ilgai vilkome lenkų ir rusų jungą. Net iki kaulų pakyrėjo. Ar čia buvo pasidariusi teisė? Ne. Ir kai tik Didysis karas sunaikino Rusiją ir išblaškė Vokietijos tendencijas, mes tuoj pasiskelbėme nepriklausomais. Mus visas pasaulis pripažino teisiais.

3) Privatinių teisių sumos teorija. Pagal ją valstybė kilusi iš žmonių privatinių priklausomumo ryšių ir privatinių sutarčių.

Jei kalbėsime apie pirmąją šios teorijos dalį, tai žmonės priklausą vienas kito: vyras natūraliai valdąs savo žmoną ir vaikus, ponas — savo tarnus, mokytojas — mokinius ir t. t. Ta žmonių ryšių grandinė arba priklausomumas pasiekiąs tokį punktą, kur nebeturima vyresnės valdžios. Tai valstybė ir jos valdžia. Tarp valstybės ir kitų žemės savininkų, pvz., ūkininkų, tesąs žemės ploto ir valdžios kiekio skirtumas. Valstybės valdovas nuo privatinių asmenų tesiskiriąs galia, turtais ir nepriklausomumu kurio kito vyresniojo.

Jei kalbėsime apie antrąją teorijos dalį, tai pasakytina, jog kalbamosios sutartys buvusios nevisuotinės, tebuvusios dalinės, būtent, sueitos su kits kitu skyrium.

Dar reikia pasakyti, jog kalbamoji teorija valstybės tikslu laiko ne visuomeninę, bet privatinę gerovę. Todėl valstybės

[1]) Allgemeines Staatsrecht[3], Innsbruch 1907.

valdovas težiūri privatinės savo gerovės, kaip ir kiti šiaipjau asmenys. Atbulai, jam nesvarbi visuomeninė gerovė.

Privatinių teisių sumos teorijos tėvai yra A. Fouillée[1]), K. L. Haller[2]) ir A. Ugolini[3]).

Privatinių teisių sumos teorija taip pat yra neteisinga. Pamatas yra šis:

a) Kalbamoji teorija neigia viešąsias valstybines teises ir legalinį ir paskirstomąjį teisingumą.

b) Neigiama valstybės įstatymų leidyba, teismas ir baudžiamoji galia. Mat, tvirtinama, jog valstybės valdžia iš esmės nesiskirianti, pvz., nuo ūkininko galių. O ūkininkas negali nei leisti įstatymų, nei teisti, nei bausti.

c) Valstybės tikslu laikoma privatinė gerovė. Todėl plačiai atidaromos durys valstybės valdžios piktanaudojimams ir tiranijai.

d) Valstybės gyventojai nėra tarnai. Jie yra piliečiai. Todėl kitos yra jų teisės ir priedermės valstybėje.

4) Evoliucijonistinė teorija. Pagal ją žmonės ir valstybė išsirutuliavę iš gyvulių. Paskutinysis dalykas įvykęs visai natūraliai, o ne moraliniu ir juridiniu procesu. Valstybė išsirutuliavusi: iš instinktivinių gyvulių sambūrių kilusios ordos (Horden, turmae) ir giminės (Stämme, tribus), o iš giminių jau valstybė. Valstybė esanti visų teisių šaltinis.

Evoliucijonistams užteks pasakyti tai, kad jie nepamatuotai ir neteisingai suponuoja niekšišką žmogaus padėtį, valstybė pati stovi ant prigimtinės teisės pagrindų, iš ten visą savo galią semia. Pasakytina ir tai, kad, be valstybės, yra dar kiti teisių šaltiniai ir kitų teisių. Tai Dievas ir Bažnyčia. Tai prigimtinė ir pozityvinės Dievo arba apreikštosios ir bažnytinės teisės.

5) Istorinė - natūralinė teorija. Ji yra panaši į mūsų aukščiau išdėstytąją valstybės kilimo teoriją. Tesiskiria tuo, kad, matyti, nepripažįsta jokios permanentinės visuomenės politinės valdžios, apie kurią dar kalbėsiu žemiau.

---

[1]) Revue des deux mondes, XXX (1879) 759: La science sociale contemporaine, Paris 1880 ir k.

[2]) Restauration in der Staatswissenschaft, I.

[3]) Catechismo controrivoluzionario politico, Fossembrone 1836; Ristretto della berrino C. de Haller, Fossembrone 1839 ir k.

4. *Tikslas*

1. Apie valstybės tikslą kalbėti tegali teleologiškas žmogus. Kas nėra tejistinės pasaulėžiūros ir nori būti konsekventiškas, turi visai vengti šio klausimo: jei visas pasaulis neturi tikslo, tai nė jo dalis, valstybė, negali turėti jokio objektyvinio tikslo.

Be to, jei valstybė tebūtų žmogaus padaras, tai valstybės tikslas būtų visai istorinis klausimas. Tada reikėtų žiūrėti, kuriuos savo tikslus turėjo žmonės, kurdami atskiras valstybes.

Kadangi valstybė yra natūralinio, t. y. prigimtinės teisės, kilimo, tai jos tikslas taip pat turi būti natūralinis, arba prigimtinės teisės, nes tikslas priklauso nuo dalyko padarančiosios priežasties.

2. Visų daiktų, sutvėrimų ir įstaigų vyriausias, pirminis tikslas yra Dievas. Todėl vyriausias valstybės tikslas taip pat yra Dievas. Tik juo kas yra tobulesnis, svarbesnis, juo labiau turi tarnauti anam tikslui. Valstybė natūralinėje srityje turi svarbiausią vietą. Todėl ji juo labiau turi tarnauti Dievui. Tai vienas objektyvinis valstybės tikslas.

Be to, artimiausias ir betarpiškas valstybės tikslas yra visuomeninė gerovė. Tai antras objektyvinis valstybės tikslas. Apie jį čia ir tekalbėsiu.

Taip, valstybės tikslas yra visuomeninė gerovė. Tik pats „visuomeninės gerovės" terminas yra labai bendras, savaime tiksliai nepasako viso valstybės tikslo, yra elastiškas.

Kalbamoji visuomeninė gerovė vadinasi visa tai, ko reikia visiems piliečiams ir privatiniai asmenys patys negali visai ar bent pakankamai pasiekti, padaryti. Kitaip tariant, visuomeninė gerovė yra suma tų dvasinių ir materijalinių sąlygų ir priemonių, kurių reikia tam, kad valstybės piliečiai galėtų aprūpinti privatinę savo gerovę ir tikrai pasiekti pasaulinę laimę. O į privatinę gerovę ir laimę įeina tos dvasinės ir materijalinės gėrybės, kurios priklauso atskiriems individams, šeimoms, šeimynoms ir privatinėms draugijoms. Taigi čion įeina tos gėrybės, kurios įgijamos sau ir turimos pačių, pvz., sveikata, maistas, drabužiai, butas, nuosavybė, laisvė, dvasinė kultūra, dorovė, tikyba ir t.t.

Privatine gerove rūpinasi atskiri asmenys. Valstybei ja betarpiškai rūpintis nereikia ir ji net neturi tokių galių. Bet kartais pi-

liečiai patys negali viso padaryti. Tai papildyti, padėti turi valstybė. Papildo, padeda, padaro tai, ko reikia piliečiams, jie patys negali pasiekti, padaryti ir kitaip būtų skriauda visuomenei.

Valstybė, betarpiškai rūpindamasi visuomenine gerove, tarpiškai padaro gera privatinei gerovei.

Valstybė vis dėlto negali kištis į privatinius piliečių reikalus, brautis į šeimos šventovę. Ji turi respektuoti privatinę inicijatyvą, teises ir laimę.

Valstybės tikslus galima padalinti į dvi dalis, būtent, saugoti visų piliečių teises (valstybės apsauga, juridinės tvarkos saugojimas) ir pozityviai padėti dirbti privatiškai nepadirbamus, nepakeliamus darbus (valstybės parama). Pirmasis dalykas šalina kliūtis. Antrasis pozityviai padeda ir duoda privatiškai neįvykdomiems darbams ar privatinei akcijai sėkmingai išplėsti sparnus.

Į valstybės apsaugą įeina, galima sakyti, trys dalykai, būtent:

1) Valstybė turi globoti ir saugoti valdinių teises, laisvę, turtus, nuosavybę. Turi ginti nuo kalbamųjų dalykų užpuolikų, įžeidėjų, spręsti piliečių kivirčus ir bausti nusikaltėlius.

2) Valstybė reikale gali savo srityje determinuoti bendrus prigimtinės teisės dalykus, pvz., išleisti paveldėjimo įstatymus ir sutarčių formą.

3) Valstybė reikale gali susiaurinti individinę laisvę tam, kad visuomenė galėtų taikiai gyventi ir bendrininkauti visuomeninėje gerovėje, būtų patvariai stabilizuota visuomenės tvarka.

Valstybės parama turi, kaip jau sakiau, siekti ten, kur piliečiai visai ar bent ne labai gali ką padaryti ir kitaip būtų skriauda visuomenei. Pavyzdžiais gali eiti viešieji kelai, geležinkeliai, tiltai, paštas, viešoji higiena ir t. t.

Valstybės tikslo visuomeninė gerovė turi būti štai kokia:

1) Išorinė ir pasaulinė. I š o r i n ė — valstybė tėra išorinė organizacija ir negali stačiai paliesti žmogaus išvidinių dalykų, pvz., sielos laimės, dorybių, Dievo malonės ir t. t. Tik geri socijaliniai išoriniai veiksmai nestačiai teigiamai atsiliepia taip pat šiems dalykams. P a s a u l i n ė — valstybė tam tikrai rūpinasi šio pasaulio reikalais.

2) Visuomeninė. Vadinasi, žiūrėtina visuomenės. Atbulai,

čion neįeina pačios valstybės gerovė ir garbė, valstybės vyriausybės gerovė. Taip pat čion stačiai neįeina privatinė gerovė.

3) Bendra. Vadinasi, visuomeninė gerovė turi siekti visų piliečių, visų valstybės valdinių, narių gerovę, visų fizinių ir juridinių asmenų gerovę. Atbulai, atskirų asmenų, sluogsnių, luomų, srovių, partijų gerovė ne visuomeninė gerovė.

4) Visiška. Vadinasi, siekiama turi būti visa visuomeninė gerovė, o ne dalis jos, ne vienas kitas dalykas. Šio dalyko pamatas yra tas, kad valstybė, tobula draugija, savaime turi visas priemones visai visuomeninei gerovei pasiekti. Kuriems galams būtų duotos tos galios, jei nebūtų vartojamos. Bet pats visiškumas vis dėlto reliatyviai suprastinas. Vadinasi, pareina nuo įvairių valstybės sąlygų ir aplinkybių, pvz., laiko, geografinės padėties, turtingumo, kultūros ir t. t. Mat, gerovę supranta vienaip prancūzas ar vokietis, kitaip indas ir kinas ir t. t. Be to, visuomeninė gerovė turi būti siekiama tiek, kiek galima. Pamatas yra tas, kad žmogaus veiksmai nėra ir negali būti absoliučiai tobuli ir jo širdis yra besotė — valstybė savaime negali absoliučiai tobulai padirbti savo darbo ir, ko švenčiausiai, ko ideališkiausiai eidama savo pareigas, nepatenkins visų žmonių.

5) Tikra. Tai tokia gerovė, kuri nekliudo ir net padeda žmogui siekti amžinąjį tikslą. Pamatas — pliki turtai, plika išorinė kultūra dar nėra tikra gerovė. Čia dar reikia tikybos ir dorovės. Kitaip nepasieksi amžinosios laimės. Kitaip net šiame pasaulyje nė trupučio nepasotinsi savo širdies. Todėl šv. tėvas Leonas XIII rašo: „Valstybių valdovai turi rūpintis ne tik savo pasauline nauda ir dalykais, bet labiausiai dvasine gerove, įstatymų išmintingumu... Pamatas yra tas, kad pasaulinė valdžia yra valdomųjų naudai: nors turi betarpiškai rūpintis pasauliniais dalykais ir pasauline gerove, vis dėlto turi ne mažinti, bet didinti ar kelti žmogaus galią pasiekti tą didžiausią ir vyriausią gerovę, kuri sudaro amžinąją žmogaus laimę, ko negalima pasiekti be tikybos“[1]). Bet tai nereiškia, kad vals-

[1]) Litt. encycl. „Libertas“, 20 iun. 1888: „Qui populo praesunt hoc omnio reipublicae debent, ut non solum commodis et rebus externis, sed maxime animi bonis, legum sapientia, consulant... Publica enim potestas propter eorum qui reguntur utilitatem constituta est: et quamquam hoc maxime spectat, deducere cives ad huius, quae in terris degitur, vitae prosperitatem, tamen non minuere, sed augere homini debet facultatem

tybė turėtų įsakinėti atskiriems asmenims laikytis tikybos ir dorovės ar verstų eiti į dangų. Ne; užtenka to, kad valstybės įstatymuose ir įstaigose nebūtų apleisti tikrosios gerovės faktoriai arba veiksniai, būtent, tikyba ir dorovė.

Tą dalyką, kad valstybės tikslas yra visuomeninė gerovė, įrodo pati daiktų prigimtis. Iš tiesų, kam sueinama į valstybę? Atsakymas trumpas: individų ir šeimų neužtektinumui papildyti, būtent, teisėms apsaugoti ir trūkumams papildyti. Tie dalykai teverčia dėtis į valstybę. Taigi.

Nuo valstybės tikslo reikia skirti valstybės valdžios tikslą. Juodu nėra identiški, bet yra glaudžiai susiję su vienas antru.

Valstybės valdžios tikslas yra daryti tai, ko reikia valstybės tikslui pasiekti. Todėl valstybės tikslas pats eina tolimesniu ir tarpišku valstybės valdžios tikslu, ir todėl jo yra norma ir pamatas.

Valstybės valdžia turi rūpintis visuomenine gerove. Be to, tam dalykui pasiekti stačiai gali ir turi rūpintis pati egzistuoti ir jam sėkmingai pasiekti turi progresuoti. Todėl valstybė gali ir turi save ginti ir, kiek reikia, stiprinti savo saugumą, organizaciją, atsparumą, galingumą ir t. t.

3. Kai kurių nuomone, valstybės tikslas tesąs saugoti teises. Dar kitų nuomone, valstybė neturinti atskiro kurio tikslo, ji esanti pati sau tikslas. Pirmoji nuomonė vadinasi individualistinė, antroji galima pavadinti statoliatrijos. Pirmoji teorija per daug susiaurina, antroji per daug išplečia valstybės tikslą. Pirmoji valstybėje temato nesuskaitomą kiekį atomų. Antroji mano, jog atskiri elementai, individai prarytini vienos substancijos — valstybės. Konsekvencijoje abi kalbamosios teorijos neigia etinę - juridinę pasaulio tvarką arba santvarką.

Pagal individualistinę teoriją vienintelis valstybės tikslas esą saugoti piliečių teises (teisių apsauga). Saugojamosios teisės yra privatinės, arba pačių valdinių. Privatinę laisvę valstybė susiaurinti tegalinti reikale apsaugoti kitų lygias teises ar laisvę.

Individualistinė teorija kilo XVIII amž. Ji gimė iš daugelio valstybių absoliutizmo ir Prancūzijoje paskelbtų vad. „žmogaus teisių". Individualistinę teoriją Kantas aprengė filosofiniu rūbu.

---

adipiscendi summum illud atque extremum bonorum, in quo felicitas hominum sempiterna consistit: quo perveniri non potest religione neglecta".

XIX amž. ją priima liberalai ir ji ilgai veikė įstatymų leidybą.

Individualistinė teorija yra neteisinga. Tai įrodo štai kas:

1) Individualistinė laisvė, tiesa, yra didelė laimė ir teisių apsauga — didelis dalykas. Bet tai tėra dalytė valstybės tikslo. Dar daug yra kitų dvasinių ir materijalinių gėrybių, kurias stačiai vadiname visuomenine gerove.

2) Kalbamoji teorija reikalauja vienodos bet kurių gerų ir blogų darbų laisvės. Todėl ji ardo viešąją arba visuomeninę dorovę.

3) Iš jos plaukia smerktinos išvados. Pvz., dorovės srityje turėtų būti toleruojama visa, net didžiausi nusikaltimai, iki paliečia kieno laisvę ar teises. Todėl negalima būtų drausti daugpatystės, blogų ir nepadorių rašinių, paveikslų ir t. t., jei jų dalyviai, klijentai su šia negerove sutiktų.

4) Jokia valstybė savaime nepasitenkina vien saugoti piliečių teises. Čia galime sakyti, jog net natūraliai jaučiama, kad jų tikslas yra platesnis.

Statoliatrijos teorija valstybė esanti pati sau tikslas (Selbstzweck). Ji skirstoma į dvi teorijas, būtent, stačiai statoliatrijos ir socijalistinę.

Pagal stačiai statoliatrijos teoriją valstybės tikslu eina savotiška visuomeninė gerovė. Čia visuomeninė gerovė neina priemone privatinei piliečių gerovei pasiekti, bet yra lyg pati sau (in se) tikslas, kuriam subordinuojamos piliečių teisės, laisvė ir laimė. Kalbamąja visuomenine gerove vieni laiko pačios valstybės išsilaikymą, progresą ir garbę, kiti tautos ar žmonių progresą ir kultūrą. Ta nuomone, valstybei priskiriama neribota galia, kur galima reikalauti iš piliečių viso to, kas valstybei atrodo naudinga pačiai sau ar progresui ir kultūrai. Tai galima esą daryti, neatsižvelgiant privatinės piliečių gerovės. Ką valstybė daranti, visa esą teisu ir teisinga.

Kalbamosios teorijos seniau laikėsi pagonys, renesansas, modernieji pantejistai, o šiandien liberalai ir, galima sakyti, fašistai. Naujaisiais laikais jai paplisti daug padėjo H e g e l, kuris valstybę vadina stačiai „absoluter unbewegter Selbstzweck... Diezer Endzweck hat das hőchste Recht gegen die einzelnen, deren hőchste Pflicht es ist, Mitglieder des Staates zu sein... Man muss den Staat wie ein Irdisch - Gőttlisches verehren und einsehen, das, wenn es schwer ist, die Natur zu begrifen, noch

unendlich herber ist, den Staat zu fassen... Der vernünftige Staat es ist unendlich in sich"[1]).

Stačiai statoliatrijos teorija yra neteisinga. Pamatas yra šis:

1) Valstybė negali būti pati sau tikslas, nes jokia draugija, daugelio sąjunga bendram tikslui pasiekti, negali eiti ir neina tikslu pati sau, bet tarnauja kitam atskiram pašaliniam tikslui.

2) Žmogus nėra valstybės, lyg kokia medžio šaka, kūno narys, kuris visas turėtų tik dirbti valstybei, lyg savo substancijai. Ne; žmogus net valstybėje yra asmuo, turi teisių. Be to, visi pasaulio daiktai yra sutverti žmogui — jie visi jam tarnauja. Tai priemonės žmogaus tikslui pasiekti. Tas pat pasakytina apie bet kurias draugijas, organizacijas ir įstaigas. Žmogus — visų dalykų valdovas, o ne kieno vergas, belaisvis. Visa tai statoliatrijos teorija pamina po kojų, sumaišo su juodais purvais, žmogų atplėšia nuo tikrojo tikslo, gerovės, ir paspiria į valstybės neribotą glėbį, visai atiduoda į jo rankas. Konsekvenčiai ji ardo visą pasaulinę ir antagamtinę tvarką ir santvarką.

3) Kalbamoji teorija žmogui rengia nepakeliamą nelaimę. Pamatas — čia žmogus visai priklauso valstybės, neturi jokių individinių teisų, laisvės; teturi priedermių naštą. Valstybė norėdama gali kištis net į jo paties ar privatinį gyvenimą, reikalus, gali jį net nugalabyti ir t.t.

4) Šia teorija galima visai pateisinti tuos, kurie sako, jog valstybė galinti neleisti gyventi dvasiškai ar fiziškai silpniems, nesveikiems ir invalidams, galinti tvarkyti bet kurią moterystę, galinti viena auklėti vaikus, jaunuomenę ir t.t.

5) Statoliatrijos padariniai yra tie, kad Romos imperatoriai savo kaprisus laikė vyriausiu įstatymu visiems piliečiams, protestantų valdovai ėmė netoleruoti ne savo tikybos piliečių (cuius regio, eius religio), monarchai galėjo savo norus identifikuoti su valstybine valia (l'état c'est moi), Robespierre drįso visiems galvas kapoti ir t.t. ir t.t.

Visa tai turint galvoje, belieka pritarti G. B. Biavaschi teisingiems žodžiams: „Iš tiesų nebebuvo galima išgalvoti brutališkesnės absoliutizmo formos, kur individas, šeima, civilinė, moralinė ir tikybinė tvarka, mokslas ir menas, vienu žodžiu, visa būtų subordinuota valstybei. Iškėlus dėsnį, kad valstybė esanti visa ir individas esąs niekis, beprasmiška yra daugiau

[1]) Grundlinien der Philosophie des Rechts, 1833, VII §§ 258, 270, 272.

kalbėti apie laisvės, nuosavybės ir pačio egzistavimo teises"[1]).

Socijalistinė teorija valstybės tikslu telaiko ekonominį valstybės gyvenimą ir valstybei leidžia kištis net į privatinį žmonių gyvenimą. Tam dalykui pasiekti atmeta privatinę nuosavybę ar bent nusavina gaminimo priemones. Individas absoliučiai priklauso valstybės ir t.t.

Apie socijalistinę teoriją pasakytina tas pat, kas pasakyta apie jos sesutę, stačiai statoliatrijos teoriją. Specijaliai bepriduriu tai, jog visai sujaugiama nuosavybės teisė.

5. Valdžia in genere

1. Valdžia yra teisė įsakinėti kurioje srityje.

Valstybės valdžia yra teisė įsakinėti valdiniams ar piliečiams visuomeninės gerovės srityje.

Pasakyta „teisė". Tuo norima išreikšti, jog valstybės valdžia yra juridinė galia. Atbulai, ji nėra kokia fizinė galia, jėga, kurią turi taip pat užpuolikai.

Kiti valstybės valdžios apibrėžimo žodžiai rodo, jog valstybės valdžia yra jurisdikcijos, ne nuosavybės ir t.t.

J. J. Rousseau ir daugelis liberalų valstybės valdžią laiko individinių, pilietinių teisių suma. Tai neteisinga. Tai aišku iš to, kad kas kita yra valdžia, kas kita valdomieji asmenys. Tas skirtumas ir skirtingumas aiškiai suponuoja kitas ir skirtingas valdančiųjų ir valdomųjų asmenų teises ir priedermes. Todėl valstybės valdžią dar galima pavadinti valdančiųjų individinių, bet ne valdomųjų individinių teisių suma. Be to, valstybės valdžia yra vyresnė, nekaip kitos pasaulinės valdžios. Pamatas yra tas, kad pati valstybė yra kur kas vyresnė, nekaip kitos pasaulinės draugijos. Paskutiniąsias ir individus ji turi tvarkyti. Todėl turi turėti teisių, vyresnių, nekaip privatinės teisės.

2. Valdžią galima nagrinėti objektyviai ir subjektyviai. Pirmuoju atžvilgiu valdžia yra tvarkąs principas, kuris draugijos narius laiko krūvoje ir veda į tam tikrą tikslą. Antruoju atžvil-

---

[1]) La Moderna Concezione Filosofica dello Statto[3], 176: „Non si poteva, invero, concepire una forma di assolutizmo piu brutale di quella in cui l'individuo, la famiglia, l'ordine civile, morale e religioso, la scienza e l'arte, tuto, in una parola, fosse subordinato allo Stato. Ora, posto il principio che lo Stato è tutto e che l'individuo è nulla, è vano parlare ancora di un diritto alla libertà, si beni fortuna ed alla stessa esistenza".

giu valdžia yra aktyvus valdžios subjektas, valdžios vykdytojai.

Aktyviu valdžios subjektu negali eiti visi draugijos nariai, kurie lyg visi lygiai turėtų valdžios, nes tada nebūtų vienodumo: vienas vienaip, kitas kitaip norėtų ir t.t.

Aktyvus valdžios subjektas turi būti determinuotas. Be to, jis iš esmės turi būti tam tikru būdu vienas arba vientisas. Tik daug gali būti laipsnių. Pasakiau „tam tikru būdu vienas arba vientisas" — yra tokių valdžių, kur nevienas fizinis asmuo tevaldo. Pvz., demokratinėje valdžioje daug asmenų dalyvauja. Kalbamojo dalyko pamatas yra tas, kad kitaip vienas įsakys viena, kitas kita ir t.t. O tada draugijos nariai nežinos, kur stoti, kame sėstis, kur eiti, ką dirbti, ir todėl nebebūtų galima sėkmingai siekti draugijos tikslą. Net fiziniuose daiktuose veikia vienas vyriausias, visa koordinuojąs pradas.

Kas čia pasakyta apie šiaipjau valdžią, tas pat pasakytina apie valstybės valdžią.

3. Kaip pati valstybė, taip pat jos valdžia turi pradžią.

Kalbant apie valstybės valdžios kilimą, reikia skirti dalyką in abstracto ir de facto. Taip pat skirstėme valstybės kilimo klausimą.

Valstybės valdžia in abstracto yra prigimtinės teisės kilimo. Tai rodo:

1) Žmonės, verčiami savo prigimties, susidėjo į valstybę. Susidėjo į ją visuomeninei gerovei siekti. Bet ne visi gerai supranta valstybės tikslą: visuomeninė gerovė, kaip jau kalbėjau, yra labai bendras terminas, gilus indas, platus ežeras. Tai reikia autoritetyviai pasakyti, paaiškinti, parodyti. Tai padarys valstybės valdžia.

2) Visuomeninei gerovei, valstybės tikslui, pasiekti reikia tam tikrų priemonių. Kas jas parodys, parinks, determinuos, įsakys? Be to, kolektyvaus gyvenimo priemonės turi būti vienodos. Kas jas suvienodins? Visa tai padarys valstybės valdžia.

3) Valstybinis gyvenimas yra komplikuotas. Čia reikia įvairių jėgų ir gabumų. Kas tiksliai paskirstys pareigas? Kas įsakys visiems lygias ir teisingas priedermes? Tai savaime arba prigimtine teise nedeterminuota, nepasakyta, nepadaryta. Todėl reikia autoriteto, arba valdžios.

4) Žmogus, anot Schopenhauer'io, yra tokia „bestija", kuri

būtinai turinti būti uždaryta teisių narve (Kőfig). Iš tiesų, žmogaus širdyje guli daug blogų palinkimų. Jiems pergalėti taip pat daug reikia jėgų — reikia save valdyti ir nugalėti. Bet praktika rodo, kad daugelis žmonių taip yra silpnos valios, jog negali nė pradėti save valdyti. Todėl tik jėga ir prievarta begalima juos priversti laikytis tvarkos. Tai atliks valstybės valdžia.

5) Valstybei valdžios reikia net tam, kad ji sėkmingai galėtų gintis nuo išvidinių ir išorinių priešų — reikia vado. Tai valdžios reiškinys.

6) Visos valstybės turėjo ir turi valdžią. Visuotiniai ir amžini dalykai yra prigimti, prigimtinės teisės dalykai.

7) Šv. tėvo L e o n o XIII žodžiais dar pasakysiu: „Kadangi jokia draugija negali būti be pirmininko, kuris sėkmingai vestų visus į bendrą tikslą, tai valstybei reikia valdžios; ji, kaip ir valstybė, kilimo yra prigimtinės teisės ir todėl jos autorius yra Dievas“[1]).

4. Kurio valstybės valdžia yra kilimo de facto? Čia reikia skirti, kas turi teisę ar galią skirti ar rinkti valstybės valdžią arba vyriausybę ir kaip tai iš tiesų būta ir yra.

Tikrieji arba teisūs valstybės valdžios arba vyriausybės skyrėjai arba rinkėjai yra valstybės valdiniai, piliečiai. Plačiau kalbant, pasakysiu štai ką: Valstybė kuriama ar jau įkurta. Ją sukurti ar į ją dėtis verčia žmogaus prigimtis. Dabar ta pati žmogaus prigimtis verčia valstybę turėti savo valdžią arba vyriausybę. Paskutiniąją sudaro fizinis ar moralinis asmuo, t. y. vienas žmogus ar ištisa kolegija. Pasakiau „verčia“. Vadinasi, žmogaus prigimtis reikalauja, kad būtų valstybės valdžia, bet nepasako valstybės valdymo formos ir nepaskiria pačios vyriausybės. Kas tai gali padaryti? Kas padarys? Patys valdiniai, piliečiai. Piliečiai nutaria valstybės valdymo formą. Piliečiai išrenka valstybės vyriausybę arba vyriausią aktyvų valstybės valdžios subjektą. Kaip tai padaro, nesvarbu, atsieit, tai įvairiausiai galima padaryti. Tai padaryta. Tada prigimtine teise dauodama anam asmeniui valstybės valdžia. Taigi valstybės

---

[1]) Ep. encycl. „Immortale Dei“, 1 nov. 1885: „Quoniam vero non potest societas ulla cunsistere, nisi si aliquis omnibus praesit, efficaci similique movens singulos ad commune propositum impulsione, efficitur, civili hominum communitati necessariam esse auctoritatem qua regatur: quae, non secus ac societas, a natura proptereaque a Deo ipso oriatur auctore“.

valdžią ne žmonės duoda. Tai gerai pažymėtina. Bet valstybės piliečiai ir toliau eina tam tikrais valstybės valdžios arba vyriausybės kontrolieriais — valstybės vyriausybė atsako savo piliečiams, valdiniams už savo pareigų darbus, veiksmus. Be to, valstybės piliečiai dėl teisingos priežasties visados gali pakeisti valstybės valdymo formą, pašalinti, pakeisti ir už nusikaltimus net nubausti valstybės vyriausybę. Kalbamasis jų balsas yra tikras, kai nutaria absoliutine dauguma pilnamečių piliečių.

Kalbamąjį dalyką paremiu šiais įrodymais:

1) Atskiras žmogus yra laisvas. Žmonių suma taip pat yra laisva. Kėsinimasis ant atskirų asmenų laisvės — neteisingumas. Kas paglemžia, uždeda pančius ar bent susiaurina žmonių sumos, valstybės piliečių laisvę — dar didesnis neteisingumas. Valdžia — tam tikri žmonių laisvės pančiai. Kas galėtų mūsų atveju susiaurinti žmonių laisvę? Tai padaryti galėtų pati žmogaus prigimtis, kuri davė laisvę. Bet ji žmonių gerovei tereikalauja to, kad būtų valstybė ir ji turėtų valdžią, vyriausybę. Kas toliau, tai paties žmogaus dalykas. Taigi, valstybės piliečių laisvę, brangiausią ir neįkainojamą turtą, susiaurinti begali patys žmonės. Jie dalį savo laisvės atiduoda valstybės valdžiai.

2) Piliečiams išsirinkti vyriausybę net pritinka. Pamatas — valstybės valdžia, kaip minėjau, yra tam tikri valdinių, piliečių pančiai. Ji valdinius, piliečius valdo — valdiniai, piliečiai yra valstybės valdžios objektas. Taigi, ar neverta, kad valdiniai, piliečiai patys rinktų savo gerovės korifėjus. Kaip atrodytų tai, jei man, išsikėlusiam keliauti į tolimus kraštus, kas užmestų vadą ar pats juo užsimestų. Šalin! Aš pats pasirinksiu vadą.

3) Paimsiu kitas draugijas. Jų vadus arba pirmininkus įprastai renka draugijos nariai. Jei kas pats apsišauktų draugijos pirmininku, tai būtų savivaliavimas. Jei jį kas kitas paskirtų, tai savaime būtų piktanaudojimas. Tas pat yra valstybės vyriausybės skyrimo ar rinkimo dalyke.

4) Valstybės vyriausybė turi būti kam nors atsakinga. Kito nieko nerasime, kaip pačius valstybės piliečius.

Kitas dalykas yra valstybės vyriausybės ar valdžios skyrimas ar rinkimas de facto. Tai seniau galėjo įvykti natūraliai, galėjo iš šalies gauti inpulsų ir vingioti. Tai pareina nuo aplinkybių, įvykių. Tai istorinis klausimas.

Aukščiau kalbėjau, jog valstybės labiausiai išsirutuliavo iš šeimynų ir patrijarchinės santvarkos. Patrijarchas — seniausias šeimų galva, prityrusiausias, išmintingiausias asmuo.

Kilo kurie nesusipratimai tarp šeimų ar jų narių, pvz., įžeidžiama kieno garbė, paliečiama nuosavybė ir tt. Kilo reikalas surasti teisingumą. Kur kreiptis? Žinomai, į patrijarchą. Mat, jis, kaip ką tik minėjau, visų prityrusiausias ir išmintingiausias asmuo. Į jį žiūrima, lyg į tėvų tėvą. Patrijarchas pats mato, kad visi jį gerbia ir jo klauso. Tai jau turime patrijarchą teisėją. Tai viena valstybės valdžios funkcija. Kiti šeimų ir šeimynų reikalai pagimdė kitas valstybines pareigas ir tt.

Reikia gintis nuo priešų. Tam galui susideda į krūvą kelios šeimos ar šeimynos. Išsirenka karo vadą. Po karo vadas dažniausiai pasilieka taip pat valdovas — valdovas nugalėtųjų šeimynų, tautų ir t.t.

Žmonės numeta nuo sosto karalių. Išsirenka prezidentą. Šis vis dėlto bus žmoniškesnis, prieinamesnis, sukalbamas. Prezidentą nuverčia diktatorius. Jis valdo, iki žmonės apsižiūrės, susipras, susiorganizuos ir vytinai išvys net iš krašto ir t.t.

Kiek žmonės iš tiesų dalyvavo valstybės vyriausybės rinkimuose?

Jau patrijarchus, politinius valdovus, žmonės bent įsaistytai rinkdavo, atsieit, juos savyje ir iš tiesų pradėjo laikyti savo politiniais valdovais. Kartais žmonės net pažymėtai arba tikrai rinko valdovus, pvz., karo vadus, teisėjus ir net karalius.

Jei seniau valstybės vyriausybę arba valdovus ne visados skyrė ar rinko žmonės, valstybės valdiniai, piliečiai patys, tai reikia atsiminti, kad valstybė ir jos valdžia turi savo istoriją. Jųdviejų tikroji sąvoka, idėja ne iš karto gimė, bet rutuliavosi ir tobulėjo evoliucijos dėsniais. Net šiandien, vad. kultūringais laikais, dar negalima pasakyti, jog valstybė ir jos valdžia esanti tobuliausia ir čia žmonės nieko naujo, nieko geresnio nebesugalvosią. Taigi, žmonės, valstybės piliečiai, seniau gerai nesuprato valstybės valdžios idėjos, nežinojo savo teisių, nebuvo politiškai susipratę, pribrendę. Dažnai buvo net piktanaudojimų, „samozvancų". O apie pavergtąsias tautas nėra ko bekalbėti — vergų, belaisvių niekas neklausia ir neklauso. Bet visa tai anormalija — į taisyklę negalima dėti.

Šiandien valstybės valdžios aktyvūs subjektai arba vyriau-

sybė, vyriausia valstybės galva taip pat įvairiai pažymima. Čia reikia skirti pirmutinius ir nepirmutinius būdus.

Pirmutinis valstybės valdžios aktyvaus subjekto pažymėjimo būdas vadinasi tas, kur kalbamasis dalykas įvyksta pirmąjį kartą, naujai valstybei įsikūrus. Čia pasakytina tas pat, ką pasakiau apie senovę anksčiau.

Nepirmutinis valstybės valdžios aktyvaus subjekto pažymėjimo būdas vadinasi tas, kur politinė valdžia įgyjama ne pirmąjį kartą, bet po kitų valdžių. Tai įpėdinystė, rinkimai, sutartis, nugalėjimas ir užsigyvenimas arba įsisenėjimas. Smulkiau kalbant:

1) Valstybės vyriausias valdžios pareigas įgyti galima įpėdinystės teise. Tik pati įpėdinystė turi būti teisi, atsieit, teisiai išleista ar įpročio keliu įsigyvenusi, ir įpėdiniystės teisė teisiai pavartojama.

2) Valstybės vyriausias pareigas galima įgyti taip pat rinkimų keliu, kai vyriausybę išrenka kurie rinkėjai, pvz., seimas, parlamentas ar visi piliečiai. Tik rinkėjai turi turėti teisę rinkti ir teisiai rinkti. Pvz., neteisūs rinkimai, kur priverstinai ar aiškiai netinkamas asmuo išrenkamas.

3) Sutartimi įgyjamos valstybės vyriausios valdžios pareigos tada, kai jos kam paliekamos testamentu, perleidžiant ir t. t. Tik tokią sutartį pagal konstitucines valstybės teises turi būti galima daryti, neturi įžeisti kitų teisių ir tinkamas turi būti pareigų kandidatas.

4) Nugalėjimo teisė čia turi reikšmės tada, kai viena valstybė nugali kitą ir nugalėtojas valdovas paima antrosios valstybės valdžios pareigas. Nugalima turi būti, teisingai kariaujant (teisingas karas, jei toks šiandien gali būti), nes iš neteisingumo negali kilti teisių. Be to, kalbamąją operaciją daryti tegalima tada, kai nebėra kito išėjimo didelėms skriaudoms atlyginti ar naujoms neteisybėms užbėgti už akių, kaip priverstinis pavergimas nugalėtos tautos. Kitaip nebūtų proporcijos tarp nusikaltimo ir bausmės ir todėl būtų didelė piktadarybė.

5) Įsisenėjimas ar užsigyvenimas. Taip, kartais net valstybės valdžios uzurpatorius gali teisiai užsigyventi. Tai yra tada, kai paskiau teisiai pataisoma uzurpacija, pvz., uzurpatorius teisiai perrenkamas. Be to, uzurpatorius ilgainiui gali stačiai užsigyventi. To dalyko neigti nėra rimto pamato. Teigiamu argumentu

gali eiti šiaipjau arba kitų dalykų užsigyvenimas — jei privatiniai asmenys gali užsigyventi ar privatinius daiktus, dalykus ir teises galima užsigyvenimo ar įsisenėjimo keliu įgyti, tai turi būti galima padaryti taip pat viešuosiuose dalykuose.

Kai žmonės išrenka valstybės valdovą, tai, kaip sakiau aukščiau, prigimtine teise gaunama valdžia. Tas pat pasakytina apie kitus valstybės vyriausybės subjekto paskyrimus, pažymėjimus. Valdovo skyrėjas neduoda valdžios. Diktatorius nepasiima valstybės valdžios ir t. t. Pirmasis tik pažymi valdžios aktyvų subjektą. Antrasis pats pasišauna, užsimeta tokiu asmeniu ir t. t. Kai tik bet kokiu būdu, bet kieno, net įvykio ir aplinkybių pakankamai yra pažymėtas aktyvus valstybės valdžios subjektas, prigimtine teise gauna valstybės valdžią.

Pridėsiu dar tai, jog valstybės valdovai, vyriausybė vis dėlto tėra, galima sakyti, „iuris humani", žmonių, ne prigimtinės ir pozityvinių Dievo teisių. Pamatas yra tas, kad valstybės valdovų ir vyriausybės nepažymima prigimtine teise ir pažymėtai neskiria Dievas[1]). Juos renka žmonės ir pažymi įvairios aplinkybės.

5. Valstybės valdžios, žinomai, galima nustoti. Tai įvairiai gali įvykti.

Paprastasis būdas nustoti valstybės valdžios yra vyriausybės aktyvaus subjekto mirimas ir valdžios kadencija. Apie tai nėra ko plačiau kalbėti — savaime aiškūs dalykai.

Nepaprastasis būdas nustoti valstybės valdžios yra atsisakymas, pašalinimas ir piktanaudojimas arba tiranija. In specie:

1) Kiekvienas valstybės valdovas gali atsisakyti savo valdžios vietos. Taip pat galima atsisakyti nepilnamečių paveldėjimo teisės. Tai daroma tėvų valdžia. Tik tai draudžiama, jei pagal konstitucines teises negalima už kitą atsisakyti ar atsisakymas padarytų didelę skriaudą.

2) Valdovą galima pašalinti dėl teisingos priežasties. Tai padaryti, kaip kalbėjau, gali visi valstybės pilnamečiai piliečiai ar jų įgaliotiniai, atstovai dauguma balsų.

3) Tiranija yra tada, kai valstybės valdovas neteisingai elgiasi ar piktanaudoja savo valdžia. Tai daroma ne vieną kitą kartą, bet nuolat.

Tiranija skirstoma platesne ir tikrąja prasme. Pirmoji dar vadinasi uzurpacija. Ji yra tada, kai kas neteisingu būdu paima vy-

[1]) Dievas tepaskyrė karalius Saulių ir Dovydą.

riausią valstybės valdžią. Antroji yra tada, kai iš tiesų nuolat neteisingai elgiamasi ar piktanaudojama valdžia. Ji vadinasi administracine arba valdymo tiranija.

Administracinė tiranija skirstoma į toleruojamą ir netoleruojamą — pagal didumą tos negerovės, kuri slėgia valstybę. Šis padalinimas svarbus klausime, ar reikia klausyti valdovo tironies, apie ką kalbėsiu žemiau.

Valdovas, piktanaudodamas savo valdžia, nustoja savo valdžios tada, kai suardo, sunaikina visą savo valdymo titulą, kuriuo buvo paremtas jo valdymas, pvz., sulaužo savo išrinkimo paktą ar esmines sąlygas. Tai vienas atvejas. Jis savaime suprantamas. Antrasis atvejas — jei valdovas savo valdžią paverčia tiranija tikrąja prasme.

6. Prigimtine teise nėra įsakytos jokios valstybės valdymo formos. Ją nutarti yra piliečių dalykas. Iš tiesų valstybės valdymo formos įvairiai yra kilusios.

Valstybės valdymo formos yra įvairios. Skirstant jas į rūšis, reikėtų žiūrėti į visas valdžios dalytes. Bet iš tiesų čia težiūrima į vyriausią valdžios galvą arba organą, nes jis atstovauja valdžiai.

Valstybės valdymo formos skirstomos šiaip:

1) Monarchija ir poliarchija. Pirmosios vyriausia valdžia priklauso vienam fiziniam asmeniui, antrosios — daugeliui asmenų.

2) Absoliutinė ir neabsoliutinė monarchija — pagal tai, ar monarchui priklauso neribota ar ribota valdžia. Pirmoji dar vadinasi autokratija.

3) Parlamentarinė ir visai konstitucinė monarchija . Tai neabsoliutinės monarchijos padalinimas. Jųdviejų svarbiausias skirtumas yra tas, kad pirmosios monarchas, skirdamas ministerių kabinetą, turi atsiklausti piliečių atstovybės rūmų daugumą. Antrosios monarchas vienas pats skiria ir atleidžia ministerių kabinetą.

4) Demokratija, aristokratija ir plutokratija. Tai poliarchijos skirstymas. Pirmoji yra tada, kai piliečiai dalyvauja valstybės vyriausybėje. Antroji — kai vyriausybėje dalyvauti tegali aristokratai. Trečioji — kai vyriausybė yra šiaipjau turtingesnių luomų rankose. Šiandien plutokratiją pakeitė vad. buržuazija.

5) Diktatūra. Ji yra tada, kai vienas fizinis asmuo ar

kolektyvas pasiskelbia valstybės galva. Čion taip pat įeina vad. proletarų diktatūra.

6) Oligarchija. Ji yra tada, kai vyriausia valdžia priklauso kuriai mažumai, kur težiūrima savo naudos ir skriaudžiami kiti.

7) Mišri. Tai įvairių valstybės. valdymo formų mišinys. Viena kuri forma vis dėlto dominuoja. Mišrios valstybės valdymo formos pavyzdžiu gali eiti Britanijos imperija, kurios vyriausia valdžia priklauso karaliui ir parlamentui. Paskutinįjį sudaro lordų rūmai — aristokratiškas elementas, ir atstovų rūmai — demokratiškas elementas.

8) Korporacinė, autoritetyvinė ir toteliarinė. Tai naujausios valstybės valdymo formos.

Pirmoji yra tokia valstybės santvarka, kur ekonominiai, profesiniai krašto reikalai atstovaujami ne politinių, bet atskirų ūkio šakų, profesijų atstovų specijalistų ir kalbamosios ekonominių, profesinių reikalų atstovybės yra ne šiaipjau organizacijų atstovybės, su kuriomis valstybė tik tiek ir tada tesiskaito, kiek ir kada valstybės vairininkams patinka. Tai yra lyg maži tam tikri seimai, kurių balsai turi juridinę vertę valstybėje. Valstybė tik koordinuoja, harmonizuoja ir vienija anų atstovybių veikimą visuomeninei gerovei.

Korporacinė valstybės santvarka yra demokratinės valstybės santvarkos rūšis ir apie ją šiandien labai plačiai kalbama.

Antroji yra ne kas kita, kaip absoliutinis valstybės valdymas. Tai tėra sinonimai. Tai fašistų giesmės aidas.

Trečioji — kai ne valstybė piliečiams, bet piliečiai valstybei visai tarnauja. Tai Italijos fašistų šūkis ir yra didžiausia piliečių vergovė.

Prigimtine teise kiekviena valstybės valdymo forma savaime yra gera. Tik ji turi būti teisiai ir teisingai padaryta ir turi siekti visuomeninę gerovę. Todėl reikia visai atmesti, pvz., oligarchiją ir proletarų diktatūrą — jiedvi neteisingos.

Prigimtine teise taip pat nepasakyta, kuri valstybės valdymo forma yra geresnė. Tai priklauso nuo vietos, laiko, įvairių valstybės reikalų, aplinkybių, tautos kultūros laipsnio ir t. t. Šiandien kultūringiems kraštams, mano galva, geriausia ir tobuliausia valstybės valdymo forma yra demokratija. Ji taip pat sutinka su valstybės ir jos valdžios kilimu, šalina valdžios piktanaudojimus ir t. t.

7. Valstybės valdžia iš savo valdinių ar piliečių gali reika-

lauti viso to, ko reikia jos tikslui pasiekti. Pamatas — valstybė yra tobula draugija. Tobulos draugijos turi visas priemones, reikalingas savo tikslui pasiekti. Be to, valstybė gali determinuoti prigimtine teise nedeterminuotas savo priemones ir jas įsakyti piliečiams.

Kai kurių nuomone, valstybė galinti įsakyti net tai, kas yra naudinga jos tikslui pasiekti. Čia, mano galva, reikia skirti naudą netikrąja ir tikrąja prasme. Pirmasis atvejas yra tada, kai be kurios naudingos priemonės ar dalyko tik iš dalies tegalima pasiekti tikslą. Tai tas pat, kas morališkas reikalingumas, morališkai reikalinga. Pav., X valstybei kariuomenės tereikia apsisaugoti nuo išvidinių priešų — išorinio priešo nė už kalnų nematyti, nė balso negirdėti. Antrasis atvejas — paprasta nauda. Pirmuoju atveju valstybė gali įsakyti, nes tai įeina į būtinas priemones. Antruoju atveju negali įsakyti, nes tai savaime nepakeliama, būtų sunku pakelti ir būtų atviri vartai piktanaudojimams.

Vienas Dievas teturi neribotą valdžią. Todėl ir valstybės valdžia negali būti neribota.

Svarbiausios valstybės valdžios ribos yra šios:

1) Valstybė negali reikalauti to, ko nereikia jos tikslui pasiekti, kas neina priemone visuomeninei gerovei pasiekti, nes valstybės teisė įsakyti pareina nuo jos tikslo. Juo labiau valstybė negali įsakyti tų dalykų, kurie prieštarauja ar kenkia visuomeninei gerovei. Tai būtų visai jokie įsakymai, įstatymai. Tai jau savaime aišku.

2) Valstybė negali įsakyti to, kas prieštarauja prigimtinei ir pozityvinėms Dievo teisėms. Pamatas yra tas, kad kalbamosios teisės saisto taip atskirus žmones, taip jų kolektyvus — valstybes. Be to, valstybė ir jos valdžia yra prigimtinės teisės kilimo ir todėl tos teisės autoriaus — Dievo padaras. Todėl Dievas yra valstybės valdžios vyriausia norma, tikrasis matas ir neperžengiama siena, riba. Kitaip sakant, kiekviena šiaipjau ir politinė valdžia iš dalies dalyvauja Dievo valdyme pasaulio. Valstybė įgaliota ir turi įvykdyti tam tikrą dalį Dievo valdymo pasaulio. Įvykdyti turi ne savivališkai, bet kaip Dievas nori, pagal Dievo planą. Dievo tvarka turi būti respektuojama visur. Jos niekur negalima įžeisti. Prigimtinės ir pozityvinės Dievo teisės yra Dievo noro ar valios pareiškimas, pasaulio tvarkos nurodymas. Taigi. Todėl šv. tėvas Leonas XIII rašo: „Jei valstybės įstatymai aiškiai nesutinka:

su Dievo teisėmis ar bet kaip įžeidžia Bažnyčią, prieštarauja tikybos dalykams, priedermėms ar įžeidžia J. Kristaus duotą šv. tėvo valdžią, tai reikia pasipriešinti ir klausyti būtų nusikaltimas"[1]).

Kalbamajam mokslui prieštarauja vad. machiavelizmas, kuris valstybės valdžią emancipuoja iš prigimtinės ir pozityvinių Dievo teisių.

Machiavelizmo tėvas yra Machiavelli. Jis senovės pagonių paveikslu valstybės tikslu laiko valstybę pačią sau ir valdovams leidžia vartoti visas geras ir blogas priemones savo tikslui pasiekti. Politika visai atpalaiduojama nuo tikybos ir dorovės. Čia nereikią laikytis jokios dorovės, jos principų. Todėl galima esą meluoti, apgaudinėti, net užmušinėti ir t. t.[2])

Kiek vėliau gimė kitos formos machiavelizmas, būtent, imta skirti privatinę ir viešąją dorovę. Privatiniame gyvenime valstybės valdovai turį laikytis tikybos ir dorovės dėsnių. Atbulai, viešajame ir valstybės gyvenime nereikią laikytis nei tikėjimo nei dorovės. Todėl čia galima esą daryti visa, ko tik norima.

Visa tai savaime arba pačia prigimtimi nedora, bloga. O nedorų ar blogų dalykų niekados negalima daryti, visados draudžiama. Be to, tikėjimas ir dorovė saisto visus ir vienaip: ponus ir tarnus, valdovus, valdininkus, valdinius ir t. t.

3) Valstybė negali leisti įstatymų ir duoti įsakymų tų dalykų, kurie priklauso vien Bažnyčiai, nes tai svetima sritis.

4) Valstybė negali dirbti to, ką privatiniai asmenys patys, nepadedami valstybės, gali padirbti, gali atlikti, padaryti. Tai valstybė turi leisti dirbti privatiniams asmenims. Privatinė inicijatyva, akcija, darbas visados turi turėti pirmenybę. Jei privatinė akcija negali kurio bendro reikalo atlikti, padaryti ir iš to dalyko būtų skriaudos visuomenei, tada tik į sceną išeina valstybė. Jei privatiniams asmenims čia šiek tiek tetrūksta jėgų, tai valstybė padeda. Todėl šv. tėvas L e o n a s XIII rašo: „Neteisinga valstybei paglemžti pilietį..., šeimą, nes teisinga yra leisti jiemdiem laisvai

---

[1]) Litt. encycl. „Sapientiae", 10 ian. 1890: „Verum si reipublicae leges aperte discrepent cum iure divino, si quam Ecclesiae imponant iniuriam, aut iis, quae sunt de religione, officiis contradicant, vel auctoritatem Jesu Christi in pontifice maximo violent, tum vero resistere officium est, parere scelus".

[2]) Il principe, 1532.

dirbti darbą, kiek tai galima daryti, neįžeidžiant visuomeninės gerovės ir jokio teisingumo"[1]).

5) Valstybės vyriausybė negali nieko daryti prieš piliečių teisiai pareikštus postuliatus, pvz., jų išleistą konstituciją ir t. t., nes žmonės įkūrė valstybę, išrinko vyriausybę, piliečiai gali kištis į valstybės gyvenimą ir t. t., kaip aukščiau kalbėjau.

8. Valstybė ir jos valdžia ne tik naudinga, bet taip pat reikalinga. Tai iškalbingai rodo jos tikslas. Tepabando kas išardyti visas valstybes ir išgalabyti jų valdžios atstovus, panaikinti valdžią. Tada žmonės kits kitą, tur būt, išsmaugytų, iškarstytų, sustotų kultūra, progresas ir t. t. Tai net savaime aišku.

Evoliucijonistai valstybės valdžią vis dėlto drįsta laikyti nenaudinga, nereikalinga ir net neteisinga. Tos nuomonės yra, pvz.: Erb. Spencer, Alfr. Fouillée, Proudhon, Bakunin, Kropotchin, Reclus, Malato ir Stirner. Net L. Tolstojus politinę anarchiją arba valstybę be valdžios laiko paskutiniu Evangelijos laimėjimu. Na, aiškus absurdas.

9. Valstybės valdžia skirstoma į įstatymų leidybą, teismą ir vykdomąją arba, pasak kitų, valdomąją valdžią[2]). Tas padalinimas padarytas, atsižvelgiant į valstybės valdžios objektą, atskirų valdžios funkcijų tikslus ir iš dalies į aktyvų valstybės valdžios subjektą.

Trilypis valstybės valdžios padalinimas yra labai senas. Jau Aristoteles savo „Politikos" skiria tris valstybės valdžios elementus arba funkcijas, būtent, sprendžiamąją, valdomąją ir teisiamąją. Senovėje net praktikoje valstybės valdžia buvo dalinama į tris dalis. Tai buvo daroma net valstybės valdžios aktyvaus subjekto atžvilgiu. Pvz., trilypė valstybės valdžia buvo Graikuose, labiausiai Atėnuose.

Montesquieu dar precizyviau kalba apie trilypę valstybės valdžią. Pasak jo, kiekvienas anų valdžių aktyvus subjektas turįs būti tikrai atskiras. Iškirtieji aktyvūs valdžios subjektai turį būti nepriklausomi vienas kito ir lygūs[3]). Tai nauja — Montes-

[1]) Litt. encycl. „Rerum novarum", 15 maii 1891: „Non civem..., non familiam absorberi a republica rectum est: nam utrique facultatem agendi cum libertate permittere aequum est, quantum incolumi bono communi et sine eiusque iniuria potest".

[2]) Pav., prof. P. Leonas, Teisės enciklopedijos paskaitos[2], 65.

[3]) L'esprit des lois, XI 6.

quieu pirmasis taip griežtai reikalauja kalbamojo dalyko. Tik klausimas, ar tai galima visai padaryti. Aš manau, kad ne.

Šiandien visi, apskritai, mokslininkai valstybės valdžią dalina į tris dalis. Tik tai daro ne visi vienaip. Pasakiau „apskritai". Mat, vienas kitas valstybės valdžią teskirsto į dvi dalis. Pvz., L o c k e ją skirsto į įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją arba administratyvinę[1]). Kai kurie, dalindami valstybės valdžią į įstatymų leidybą ir vykdomąją arba administratyvinę, paskutiniąsias dar skirsto į teismo ir vykdomąją ar respektyviai administratyvinę. Dar kiti, pvz., T r e n d e l e m b e r, valstybės valdžią skirsto į keturias dalis: į tris paprastąsias, kur ir mes skirstome, ir į ketvirtąją, būtent, karinę valdžią[2]).

Mūsų valstybės valdžios padalinimas bene yra geriausias ir tiksliausias. Pamatas yra tas, kad yra tinkamas. Čia ir kelias rodomas — įstatymai, ir abejojimai sprendžiami — teismas, ir neklaužados suvaldomi — vykdomoji valdžia. Be to, kalbamasis padalinimas yra pakankamas — visa patenkinama. Kitų pridedamąsias valstybės valdžios dalytes jau randame savo padalinime. Tai labiausiai pasakytina apie vykdomąją valdžią, į kurią savaime įeina valdomoji, administratyvinė ir verčiamoji valdžia, kaip pamatysime žemiau.

6. *Valdžia in specie*

1. Aukščiau sakiau, jog valstybė turi įstatymų leidybą, teismą ir vykdomąją valdžią. Čia apie tas galias kalbėsiu plačiau ir skyrium.

2. Įstatymų leidyba yra teisė patvariai įsakinėti tai, ko reikia tobulos draugijos tikslui pasiekti.

Valstybės įstatymų leidyba gali įsakyti tai, ko reikia valstybės tikslui, arba visuomeninei gerovei, pasiekti. Gali paskelbti labiau tinkamas savo priemones, įsakyti prigimtine teise nedeterminuotų priemonių. Gali spręsti, kiek ir kurių priemonių reikia valstybės tikslui pasiekti. Gali determinuoti būdą ir laipsnį, kaip piliečiai turi vartoti valstybės priemones. Tai daroma įstatymo keliu — leidžiami įstatymai. Bet tai galima padaryti taip pat įsakymo keliu — duoti įsakymus. Įstatymus leisti ir tegali tas, kas

[1]) Two treatises on governement, X, XII.

[2]) Das Naturrecht, § 177.

turi įstatymų leidybą. Įsakymus gali duoti taip pat vykdomoji valdžia ir retkarčiais teismas.

Valstybė turi įstatymų leidybą. Tai įrodo:

1) Privatiniai asmenys ne visados tegali tiksliai suprasti valstybės priemones, reikalingas visuomeninei gerovei pasiekti. Todėl gali praleisti net prigimtine teise determinuotų valstybės priemonių.

2) Nemaža yra prigimtine teise nedeterminuotų valstybės priemonių. Kas jas determinuos? Tai padaryti patiems piliečiams sunku — ir visi nesupras dalyko, ir neišrinks vienodų priemonių. Tada kiltų chaosas. Todėl kalbamąsias priemones turi parinkti ir įsakyti kas kitas. Tam dalykui tetinka valstybės įstatymų leidybos valdžia.

Įstatymai turi būti leidžiami visuomeninei gerovei. Vadinasi, įstatymus tegalima leisti visiems valstybės piliečiams ar bent kurios kategorijos asmenims, pvz., ūkininkams, darbininkams ir t.t. Atbulai, įstatymų negalima leisti vienam asmeniui, atskiriems individams ir t.t. Be to, įstatymus tegalima leisti pačiai visuomeninei gerovei, atsieit, tegalima įsakyti ar uždrausti tai, ko reikia valstybės tikslui pasiekti. Įstatymo objektu gali eiti ir tai, be ko iš dalies tegalima pasiekti valstybės tikslą. Tai aukščiau pavadinta morališkai reikalingu. Atbulai, įstatymų objektu negali eiti privatinė gerovė ir paprastai naudingi dalykai.

Valstybės įstatymai turi būti protingi, dori ir teisingi. Protinga tai, kas sutinka su sveiku protu ir žmogaus prigimtimi. Dora tai, kas sutinka su prigimtine ir pozityvinėmis Dievo teisėmis. Kas su šiomis teisėmis nesutinka, tai nedora, bloga. Teisinga tai, kas sutinka su teisingumo dėsniais, atsieit yra visiems lygu, pakeliama ir t.t. Nelygus tas įstatymas, kuris vienus slėgia, kitus privilegijuoja, iš vienų reikalauja daugiau, iš kitų mažiau, tetarnauja atskiriems luomams, srovėms, partijoms ir t.t. Be kitko, neteisingas tas įstatymas, kurio fiziškai ar morališkai negalima įvykdyti. Pirmasis dalykas savaime aiškus. Antrasis yra tada, kai įsakomi labai sunkiai įvykdomi dalykai. Paskutiniojo dalyko pamatas yra tas, kad įstatymai leidžiami žmonėms. Todėl turi būti suderinti su bendra žmonių prigimtimi, jėgomis, galiomis. O bendros žmonių jėgos yra žmogiškos ir todėl ne labai stiprios. Leidžiant įstatymus, dar reikia kreipti akį į krašto įpročius, vie-

tos ir laiko sąlygas ar aplinkybes ir t.t., nes tai taip pat yra susiję su bendra žmonių prigimtimi.

Kadangi negalima įsakyti nepakeliamų dalykų, tai įstatymų objektu negali eiti herojiniai veiksmai, nes jų visi nepakels. Išimtis tėra tada, kai kurio herojinio veiksmo reikia visuomeninei gerovei, pvz., kariuomenės kraštui apsaugoti, apginti nuo priešo užpuolimo.

3. Teismas arba galia teisti yra teisė autoritetyviai nutarti ir išspręsti, ar kurie ginčijami valstybės piliečių veiksmai sutinka ar ne, su teisėmis, ir įvertinti juridinius jų padarinius.

Į teismą įeina trys dalykai, būtent, tikrosios įstatymo prasmės autoritetyvus sprendimas, įvykio prigimties sprendimas, įvykio ir įstatymo santykio sprendimas. Tai visai teorinis, visai empirinis ir mišrus arba teorinis - empirinis teisimas.

Teismo objektu gali eiti įvairios ginčijamos teisės, pvz., nuosavybės palietimas, gero vardo įžeidimas, nesilaikymas sutarties ir t. t. Tai civilinis teismas. Be to, teismo objektu eina įvykis, kuris suardė viešąją arba visuomeninę tvarką. Tai nusikaltimas. Tokie teismai vadinasi kriminaliniai.

Valstybė gali teisti. Tai įrodo:

1) Svarbu, kad valstybės priemonės būtų tiksliai vartojamos. Jei abejojama jų tikslumu, tai kas nors turi teisingai ir objektyviai išspręsti dalyką. To nepadarys privatiniai asmenys patys, nes yra suinteresuoti ir dažnai gali būti blogos valios. Todėl reikia kito asmens ir autoriteto. Tai padaro valdžia arba tam tikra jos įstaiga, t. y. teismas.

2) Žinome, jog kieno dalykas yra leisti įstatymus, to paties dalykas yra žiūrėti, ar piliečių veiksmai sutinka ar ne su išleistu įstatymu, arba tais įstatymais teisti. Tai net tikslu. Paskutinysis dalykas aiškus jau iš to, kad teismas praktiškai aiškina įstatymo prasmę abejojamais atvejais. Kas tai gali geriau suprasti, nekaip įstatymo leidėjas ar jo atstovas? Be to, jei įstatymo leidėjui nepriklausytų teisti, tai ir įstatymų leidyba būtų bergždžia, nenaudinga.

3) Kyla kivirčai ir abejojimai atskirais atvejais. Sako, jog ir bitis su bitimi susipyksta. Bet kuo tai pasibaigtų, jei nebūtų valdžios tiems dalykams likviduoti — už vieną dantį būtų išimi-nėjama po du, tris ir penkis dantis.

4. Vykdomoji valdžia vadinasi teisė versti ką daryti ar ko nedaryti ir nubausti neklaužadas ir nusikaltėlius.

Vykdomoji valdžia galima skirstyti į valdomąją, administratyvinę ir verčiamąją. Pirmoji tvarko asmenis įstatymais. Antroji tvarko turtus įstatymais. Trečioji fiziškai verčia neklaužadas siekti valstybės tikslą ir reikale juos baudžia.

Kalbamųjų galių generinis terminas „vykdomoji valdžia" vartojamas netikrąja prasme. Mat, čia ne tik vykdoma, bet dažnai tvarkoma, sprendžiami abejojimai, įsakoma. Tai labiausiai atsitinka vadinamajai valdomajai ir administratyvinei valdžiai. Todėl kalbamąją valdžią kai kurie vadina stačiai administratyvine. Bet tada šis terminas įgyja tam tikrą prasmę — prasmę kitą, nekaip mes čia suprantame.

Valstybė turi vykdomąją valdžią. Pamatas yra šis:

1) Valstybė gali leisti įstatymus ir teisti. Tiedvi galios kaip tik reikalauja trečiosios galios, būtent, vykdomosios. Kitaip jiedvi nepasiektų savo tikslo ir todėl būtų nenaudingos. Taigi.

2) Jei nebūtų vykdomosios valdžios, tai žmonės net tyčia galėtų nesilaikyti įstatymų ir teismo sprendimų. Taip daryti gal kam į galvą ateitų kurstyti net kitus. Pasaulyje visokių atsiranda pramuštgalvių. Tada valstybė nebegalėtų gyventi.

Vykdomoji valdžia taip turi dirbti savo darbą, kad valstybė lengviau pasiektų savo tikslą ir jos piliečiams būtų gera gyventi. Čion įeina trys dalykai, būtent, narių gausumas, jų taikus ir harmoningas sugyvenimas ir teisių laikymasis, ir visų individų sėkmingas siekimas visuomenės tikslo.

Iš tikrųjų, juo kuri draugija yra gausingesnė ir jos narių santykiai yra harmoningesni ir t.t., juo gali sėkmingiau pasiekti savo tikslą, nes tuo būdu pagausėja draugijos priemonės arba socijalinės jėgos ir gerovė. Pvz., kokia kariuomenė — keli kareiviai ir kokie kareiviai be drausmės, narsumo, ištvermės ir t. t.

Valstybei labiausiai svarbu turėti daug ir tinkamų, gerų piliečių. Todėl ji turi rūpintis jų pagausėjimu ir fiziniu gyvenimu.

Administratyvinei valstybės valdžiai stačiai priklauso visuomenės materijalinės priemonės, arba turtai. Jų vienų, tiesa, neužtenka. Visam valstybės tobulumui pasiekti dar reikia dvasinių ir intelektualinių dalykų. Bet valstybė, sudaryta iš žmonių ir išoriniu būdu dirbdama savo darbą, taip pat turi turėti materijalinių priemonių. Kitaip nepasieks savo tikslo. Todėl kiekviena valsty-

bė gali įgyti ir vartoti turtus. Gali uždėti tiesioginius ir nietiesioginius mokesčius. Tik kažin, ar reikia priminti, jog valstybės mokesčiai turi būti reikalingi, pakeliami arba ne per dideli ir visiems lygūs.

Kalbu ne apie privatinius turtus. Kalbu labiausiai apie tuos turtus, kurie priklauso valstybei pačiai jos reikalams. Taip, valstybė žiūri visuomeninės gerovės ir todėl jai stačiai rūpi valstybiniai turtai. Bet kadangi visuomeninei gerovei daug reiškia atskirų asmenų materijalinė gerovė, tai valstybei nestačiai svarbūs taip pat privatiniai turtai ir todėl jie taip pat įeina į valstybės administratyvinės valdžios sritį.

Verčiamoji valdžia skirstoma į galią versti, suvaldyti ir drausti. Pirmoji vadinasi ta valdžia, kur užbėgama už akių sulaužyti teises. Čia žmonės verčiami atlikti savo priedermes, respektuoti kitų teises ir t.t. Antroji — kur sulaikomas faktinas ardymas visuomeninės tvarkos. Tai apsisaugojimas ir represijos prieš užpuolikus. Tretysis — kai atitaisoma suardyta visuomeninė tvarka, arba baudžiami nusikaltėliai.

Valstybė gali bausti už nusikaltimus, pvz., vogimą, užmušimą ir t.t. Pamatas yra tas, kad kitaip ji negalėtų pasiekti savo tikslą: kitaip negalima priversti laikytis įstatymų, teismo sprendimų, visuomeninės tvarkos ir t.t.

Baudimo pagrindas, arba principalinė priežastis, kodėl valstybė gali bausti kurį nusikaltėlį, yra to nusikaltėlio kaltė. Pamatas — niekas negali bausti nenusikaltusio. Taip pat negalima bausti nekaltai sulaužusio baudžiamąjį įstatymą. Tik kai tikrai nusikalstama, tada valstybės valdžia, baudžiamieji jos organai įgyja visą teisę pavartoti savo galią nusikaltėliui nubausti. Iki tol galia bausti teturima „in potentia".

Daug yra bausmių tikslo nuomonių. Jas galima sutraukti į tris klases. Tai absoliutinė, reliatyvinė ir mišri teorijos.

Absoliutinė teorija bausmę laiko būtinu nusikaltimo padariniu ir visai nekreipiama akies į visuomeninę gerovę ar tikslą. Tai esminė tos teorijos žymė.

Absoliutinei teorijai priklauso šios nuomonės:

1) Pasak K a n t o, nusikaltėlis esąs baustinas vien tam, kad nusikaltęs (weil er verbrochen hat). Baudžiamasis įstatymas esąs kategorinis imperatyvas. Bausmių būdo ir laipsnio pradas esąs toks pat atlyginimas (Wiedervergeltung) ar tolygus dalykas

(Gleichheit). Todėl nužudytojas žmogaus turįs būti nubaustas mirti; kitų įžeidėjas esąs baustinas ne pinigine bauda, bet turįs išreikšti pagarbą įžeistajam — atsiprašyti ar pabučiuoti į ranką; už vogimą — nelaisvė. Tik už nužudymą neteisių vaikų nesą baustina, nes jie esą gimę ne pagal įstatymus — įstatymų nesaugojami[1]).

2) Fr. Hegel bausmę laiko logiška funkcija, negacijos negacija, teisės atitaisymu (Wiederherstellung des Rechts) ir t. t.[2])

3) Pasak J. F. Herbart'o, baustina esą tam, kad neatsiteisti veiksmai nepatinką (Missfallen am Streit). [3])

Absoliutinė teorija yra neteisinga, nes bausti savaime yra bloga, o bloga daryti vien dėl jo paties negalima.

Reliatyvinė teorija bausmių pagrindu ir tikslu laiko reikalą pasiekti visuomeninę ir paties nusikaltėlio gerovę.

Šioje teorijoje reikia skirti dvi nuomones, būtent, vieni neigia tikrą nusikaltimą ir sako, jog nusikaltėlis esąs baustinas ne už nusikaltimą, bet tam, kad kitą kartą nebelaužytų įstatymų; kiti pripažįsta nusikaltimą.

Pirmajai kategorijai priklauso kriminalinė - autropologinė ir kriminalinė - socijologinė mokykla. Jiedvi galima pavadinti vienu vardu, būtent, kitiems nusikaltimams už akių užbėgimo arba apsaugos teorija(Vorbeugunstheorie).

Kriminalinė - antropologinė mokykla pastatyta ant materijalistinio išsirutuliavimo mokslo. Žmogus esąs tobuliausias gyvulys, o nusikaltimas — lyg ligos rūšis ar būtinas fizinės sudėties trūkumo padarinys. Nusikaltėlis esąs fizijologinio ar bijologinio rutuliavimosi atsilikėlis ar atkritėlis į pirmuosius rutuliavimosi laipsnius. Tokie žmonės savo kūno ir dvasios savumais esą prigimti nusikaltėliai (geborene Verbrecher).

Kriminalinė - socijologinė mokykla nusikaltimą išveda iš psichologinių žmogaus savumų ir labiausiai iš socijalinių veikiančiojo asmens sąlygų ar aplinkybių. pvz., auklėjimo ir t.t. Abiem kalbamosioms mokykloms žmogus yra neatsakingas už savo nusikaltimus. Todėl jis ir esąs baudžiamas ne už nusikaltimą, bet

---

[1]) Rechtslehre, § 49.

[2]) Grundlinien der Philosophie des Reehts, § 97.

[3]) Allgemeine praktische Philosophie, I 589; Analytische Beleuchtung des Naturrechts, VIII 315.

tam, kad kitą kartą to dalyko nebedarytų ar kiti juo nesektų, neužsikrėstų jo paveikslu.

Tas dalykas, kad reliatyvinė teorija yra neteisinga, savaime aišku: pagrindas netikras — konsekvencijos neteisingos.

Antrajai reliatyvinės teorijos kategorijai priklauso:

1) Pataisymo teorija. Pagal ją bausmių tikslas esą pataisyti nusikaltėlį.

Su pataisymo teorija negalima sutikti. Pamatas — bausmės kartais visai nepataiso nusikaltėlio. Baudžiama net tada, kai nusikaltėlio visai negalima pataisyti. Tai kuriems galams jis bebausti? Paleisk ir tedaro savo. Nesąmonė!

2) Pabaidymo teorija. Ji sako, jog baudžiama tam, kad būtų pabaidyta nenusikalsti.

Bet tai iš dalies tėra teisinga, nes bausmės turi dar kitų ir net svarbesnių tikslų.

3) Atgailos teorija. Ji bausmių tikslu laiko atgailą. Nusikaltimas suardąs juridinę tvarką. Todėl reikią reakcijos žaizdoms užgydyti arba juridinei tvarkai atitaisyti.

Čia užteks pastebėti, jog nežinoma, ką reiškia kalbamoji atgaila. Juk atgaila dažniausiai daroma už nuodėmes. Tai sąžinės sritis. O mes esame išorinėje srityje. Taigi.

4) Reikalo teorija (Notwendigkeitstheorie), kuri tvirtina, jog bausmių tikslas esą atitaisyti visuomenės ramybę ir tvarką.

Ši teorija yra vienašališka, kaip ir pataisymo teorija.

Mišri teorija sako, jog bausmių tikslas yra pataisyti nusikaltėlį ir nubausti už nusikaltimą. Ji yra teisinga.

Taip, pirminis išvidinis ir esminis bet kurios bausmės tikslas yra nubausti nusikaltėlį už nusikaltimą. Tai atitaiso ir apsaugoja visuomeninę tvarką. Pirminis išorinis bausmių tikslas yra pataisyti nusikaltėlį. Bausmės dar turi antrinių, privatinių ir visuomeninių tikslų, pvz., pabaidyti kitus nenusikalsti ir t.t. Taip pirminis išorinis, taip antriniai bausmių tikslai gali būti artimesni ir tolimesni pagal tai, ko pirmiausia ir stačiai norima arba siekiama. Pvz., bažnytinių vad. medicinalinių bausmių arba cenzūrų artimiausias tikslas yra pataisyti nusikaltėlį.

Tas dalykas, kad pirminis išvidinis bet kurios bausmės tikslas yra nubausti už nusikaltimą, arba atitaisyti ir apsaugoti visuomeninę tvarką, matyti iš pačios valstybės valdžios sąvokos. Iš tiesų, visų valstybės valdžios galių pamatas yra visuomeninė

gerovė. Tai gerovei pasiekti leidžiami įstatymai. O paskutiniųjų apsauga yra bausmės. Leidžiant įstatymus, akys visados turi būti įsmeigtos į visuomeninę gerovę. To paties turi žiūrėti taip pat baudžiamoji galia. Kitaip sakant, jei valstybės valdžia pačią baudžiamąją galią turi visuomenės naudai, tai bausdama niekados negali užmiršti, pro pirštus praleisti visuomeninės gerovės. Bet visuomeninė gerovė priklauso labiausiai nuo visuomenės tvarkos. Todėl taip pat baudžiamoji galia turi žiūrėti visuomeninės tvarkos. Toliau, jau gamtos dėsniais kiekvienas gyvulys nesąmoningai, instinktiviai ginasi nuo savo užpuolikų. Nuo to dalyko neatsilieka nė žmogus ir jau nejusčiomis, „primo primi" puola ant savo gyvybės užpuoliko, ginasi. Juridinė tvarka yra visuomeninio gyvenimo pradas ir pagrindas. Kas ją užpuola, tas paliečia pačios visuomenės egzistenciją. Visuomenė nenoromis turi kelti kardą prieš savo gyvybės priešą. Bet visuomenė yra lyg mažametė — pati negali veikti ar ką daryti. Jai atstovauja valdžia. Taigi valdžia (mūsų atveju valstybės) turi ginti visuomenę nuo užpuolikų — bausti. Dar toliau, nusikaltimas sudrumsčia visuomenės ramybę, kur bijomasi, kad šiandieninis nusikaltimas rytoj neatsikartotų, tam pačiam asmeniui ar kitiems nepadarytų bloga. Todėl visuomenei nuraminti reikia visai pravyti jos užpuolikus.

Valstybės valdžia bausdama gali turėti ir turi dar kitų bausmės tikslų, atsieit, pirminį išorinį, arba pataisyti nusikaltėlį, ir antrinių. Juk jai turi rūpėti tai, kad visuomenė ne tik egzistuotų, bet net tobulėtų[1]).

Valstybė tegali bausti už didesnius dalykus, atsieit, už tuos, kurie labai ardo visuomeninę tvarką ir įžeidžia visuomeninę gerovę. Kitaip gyvenimas būtų visai nepakeliamas ir bausmės nustotų savo vertės. Toliau, valstybės bausmės turi būti proporcingos nusikalstamajam darbui. Už didelius dalykus galima paskirti didelę bausmę, bet už mažus tegalima skirti mažas bausmes. Už visai niekus negalima nė bausti. Keista, pvz., atrodytų, kad už šunies paleidimą kaime būtų baudžiama po kokią 100 lt., už menką straipsnelį po 5.000 lt. Dar toliau, baudžiant reikia atsižvelgti į žmogaus atsakingumą. Todėl, jei žmogus kuriuo atveju visai nekaltas, pvz., absoliučiai priverstas ar netyčia padarė nusikalstamąjį darbą, tai visai negalima bausti. Jei jis pusiau kaltas, pvz.,

[1]) Plg. P. Malakauskis, Baudžiamosios teisės[2], Kaunas 1934, nr. 39.

būdamas nepakankamai atsargus ką padarę, tai puse bausmės tebaustinas. Bet jei kas tyčia nusikalsta, tai skaudžiau baustinas.

Valstybės vykdomajai valdžiai padeda policija ir kariuomenė. Pirmoji padeda gintis nuo išvidinių, antroji — labiausiai nuo išorinių ir iš dalies išvidinių priešų.

7. Valstybė ir kai kurie dalykai

1. Yra tokių dalykų, su kuriais valstybė, galima sakyti, kasdien susitinka. Tai ekonomija, draugijos, mokyklos, tikyba.

2. Ekonomija vadinasi tie dalykai ar veiksmai, kurie padeda siekti materijalinę gerovę.

Ekonomija skirstoma į privatinę ir viešąją arba visuomeninę. Tai priklauso nuo to, ar ja rūpinasi privatiniai asmenys privatinei gerovei ar neprivatiniai asmenys viešajai gerovei.

Be to, viešoji ekonomija skirstoma į nacijonalinę, politinę ir socijalinę. Pirmoji yra ta, kuri rūpinasi visos tautos materijaliniais turtais. Antroji — kur valstybės valdžia ja rūpinasi valstybės iždo naudai. Trečioji — kur rūpinamasi įvairių piliečių klasių materijaline gerove.

Kiekvienas dalykas turi būti tam tikru būdu tvarkomas. Kitaip negalima tinkamai pasiekti tikslą. Nuo to dėsnio negali atsipalaiduoti nė ekonomija. Jos tvarkymo normos yra šios:

1) Ekonomija negali būti be tikslo. Ji negali būti pati sau tikslas. Ekonomijos tikslas — žmonių gerovė.

2) Visa materijalinė viešoji gerovė turi eiti priemone privatinei piliečių gerovei pasiekti, nes pati valstybė yra piliečiams, o ne atbulai.

3) Valstybė ekonomijos srityje vienaip turi saugoti visus piliečius ir vienaip jiems visiems padėti — negalima skirti luomų, politinių srovių ir t. t., nes visi piliečiai yra lygūs, visiems jiems įkurta valstybė.

4) Žiūrėtina, kad vieni nebūtų per daug apsikrovę turtais, kaip sakoma, taukuose mirktų, o kiti kęstų skurdą, badą.

5) Materijalinė gerovė dar nesudaro visos visuomeninės gerovės. Dar reikia kreipti akį į dvasinius ir intelektualinius žmogaus turtus ir su jais sutaikinti materijalinius dalykus.

Niekas neabejoja, kad valstybė turi rūpintis politine ekonomija, pvz., imti mokesčius, įgyti įvairių turtų ir t.t. Klausimas, ar valstybės valdžia taip pat turi rūpintis socijaline ekonomija. Čia

yra trys nuomonės, būtent, liberalinė, socijalistinė ir socijalinių krikščionių.

Liberalai, ekonominio individualizmo ir valstybės tikslo apsaugos teorijos sekėjai, tvirtina, jog valstybė teturinti saugoti piliečių ekonomines teises. Visa kita čia paliekama laisvai piliečių nuožiūrai ir konkurencijai.

Socijalistų nuomone, valstybė esanti visų ar bent produkcijos priemonių savininkė. Todėl ji viena tegalinti tvarkyti visus turtus valstybėje, išskirstyti piliečiams jų vaisius.

Socijalinių krikščionių doktrina valstybė socijalinėje ekonomijoje, kaip ir kituose dalykuose, turinti dvi pareigas, būtent, principalinę — saugoti juridinę tvarką, ir antrinę — padėti privatinei inicijatyvai, arba papildyti privatinę inicijatyvą, neužtektinumą ir tuo pačiu padėti socijalinei ekonomijai. S a u g o t i j u r i d i n ę t v a r k ą — pvz., valstybė turi ginti privatinę nuosavybę nuo vagių ir plėšikų, uždrausti didelius procentus ir juos determinuoti pagal vietos ir laiko aplinkybes, saugoti darbininkų gyvenimą ir sveikatą, uždrausti moterims ir vaikams dirbti per sunkius darbus ir jiems netinkamose sąlygose ir t. t. P a d ė t i p r i v a t i n e i i n i c i j a t y v a i — pvz., šelpti piliečius nederliaus metu. Dar reikia priminti tai, kad valstybė, apskritai, pati stačiai nedirba tų darbų, neatlikinėja tų dalykų, kurių savaime tereikia privatiniams asmenims, pvz., nestato fabrikų, nesiverčia prekyba ir pramone, neišdirbinėja laukų arba nesiverčia žemės ūkiu ir t. t. Pamatas yra tas, kad tuo būdu kliudytų privatinę inicijatyvą ir nejučiomis grįstų kelią socijalizmui.

Socijalinių krikščionių doktrinos laikosi, galima sakyti, visi katalikai ir ji sutinka su šv. tėvo Leono XII litt. encycl. „Rerum novarum", 15 maii 1891, ir Šv. Tėvo Pijaus XI litt. encycl. „Quadragesimo anno", 15 maii 1931.

3. Valstybė negali drausti kurti draugijų. Pamatas yra tas, kad dėtis į draugijas leidžiama, be kitko, prigimtine ir pozityvinėmis Dievo teisėmis. O kas prigimta ar leidžiama pozityvinėmis Dievo teisėmis, to valstybė nieku gyvu negali atimti. Todėl šv. tėvas L e o n a s XIII sako: „Nors privatinės draugijos yra valstybėje, yra lyg jos dalys, valstybė vis dėlto, apskritai, ir savaime negali jų uždrausti. Pamatas — dėtis į privatines draugijas žmogui leidžiama prigimtine teise: valstybė įkurta yra prigimtinei teisei saugoti, ne laužyti. Todėl jei ji (valstybė) už-

draustų piliečiams dėtis į kulto draugijas, tai pati sau visai prieštarautų: taip ji pati, taip privatinės draugijos yra to paties kilimo — žmonės savo prigimtimi yra socijalūs"[1]).

Valstybė negali kliudyti draugijoms veikti. Tai aišku jau iš to, kad jei dėtis į draugijas yra prigimta ir leidžiama pozityvinėmis Dievo teisėmis, tai draugijų veikimas taip pat yra prigimtinės ir pozityvinių Dievo teisių dalykas. O kas prigimta ar priklauso pozityvinėms Dievo teisėms, to, kaip ką tik sakiau, valstybė negali paliesti.

Valstybė savaime negali uždaryti draugijų. Pamatas yra tas pat, būtent, valstybė negali atšaukti prigimtinės ir pozityvinių Dievo teisių.

Valstybė turi globoti ir padėti kurti draugijas ir joms veikti. Mat, valstybė tam tikrai turi globoti piliečių prigimtines teises, remti privatinę inicijatyvą ir rūpintis bendrąją visuomenės gerove. „Tai", sako šv. tėvas Leonas XIII: „reiškia, kad... sąlygos būtų padarytos palankesnės įvairioms profesijoms, tam tikrai padedant organizacijoms"[2]).

Valstybė turi su visomis draugijomis lygiai elgtis. Taip, turi lygiai šelpti ar bent traktuoti visas teisias ekonomines, kultūrines ir politines draugijas. Čia negali būti: valdančioji partija — favoritas, o opozicija — vergai, vienos pasaulėžiūros ar vad. indiferentiškos kultūros ar ekonomijos draugijos — sūnūs, o kitos pasaulėžiūros — podukros ir t. t. Juk visi piliečiai, organizuoti ir neorganizuoti valstybės valdiniai, turi būti lygūs. Kitaip nusidedama, sulaužomas ar po kojų paminamas teisingumas.

Valstybė tam tikrais atvejais tegali susiaurinti, sustabdyti, neleisti kurti ar uždaryti kurias draugijas. Tai daryti gali dėl visuomeninės gerovės ar kurių kitų svarbesnių motyvų. Smulkiau kalbant, valstybė tai daryti gali: 1) kai draugijos turi blogą tikslą, pvz., įžeidžia viešąją dorovę, gresia piliečių saugumui,

---

[1]) Litt. encycl. „Rerum novarum", 15 maii 1891: „Nunc vero quamquam societates privatae existunt in civitate, eiusque sunt velut partes totidem, tamen universe et per se non est in potestate reipublicae ne existant prohibere. Privatas enim societates inire concessum est homini iure naturae: est autem ad praesidium iuris naturalis instituta civitas, non ad interitum: eaque si civium cultus sociari vetuerit, plane secum pugnatia agat, propterea quod tam ipsa quam coetus privati uno hoc e principio nascuntur, quod homines sunt natura congregabiles".

[2]) Litt. ep. „Permoti Nos", 10 iul. 1895.

ardo visuomenės ramybę ir t. t., nes tai ardo pačią visuomenę, o valstybės dalykas yra saugoti visuomenės egzistenciją ir gerovę; 2) kai draugijos priemonės yra blogos, pvz., fizinė prievarta, teroras ir t. t., nes niekados negalima pateisinti machiaveliško dėsnio, kur tikslas pateisintų priemones, ir 3) kai draugijos įstatai susikerta su kitais vyresniais įstatymais ir teisėmis, pvz., prigimtine teise, visuomenine gerove ir t. t. — čia vyresnis dalykas ima viršų menkesnio dalyko atžvilgiu (paprasčiausias dėsnis).

4. Valstybė neturi tiesioginės teisės ir priedermės auginti, mokyti ir auklėti vaikų. Be to, valstybė negali kištis į tėvų teisę auginti, mokyti ir auklėti vaikus. Juo labiau ji negali atimti iš tėvų anos teisės.

Kalbamųjų dalykų pamatas yra šis:

1) Vaikų auginimo, mokymo ir auklėjimo teisė ir priedermė pačia prigimtimi priklauso tėvams. Tai juridinė teisių sritis. Fizinėje srityje negalima eiti prieš gamtos dėsnius. Taip pat juridinėje srityje valstybė negali atimti tų teisių, kurios yra prigimtos.

2) Šeima yra senesnė, nekaip valstybė. Todėl šeimos teisės yra šventesnės, nekaip valstybės, — jos mokymo ir auklėjimo teisės turi būti respektuojamos.

3) Jaunuomenę auklėti reikia morališkai ir tikybiškai. O valstybė nėra tikybos ir dorovės mokytoja. Be to, valstybė neturi nė savo pasaulėžiūros. O mokykla negali būti be pasaulėžiūros.

4) Valstybės tikslas yra visuomeninė gerovė. Čia, kaip jau kalbėjau aukščiau, valstybė turi saugoti atskirų asmenų arba individines teises (valstybės apsauga) ir aktyviai remti, padėti ir papildyti privatinę inicijatyvą (valstybės parama). Atbulai, ne valstybės tikslas tiesiog siekti atskirų asmenų ar šeimų arba privatinę piliečių gerovę. Todėl valstybė negali dirbti to, ką padirbti gali ir dirba privatiniai asmenys patys. O mokymas ir auklėjimas jaunuomenės tiesiog nori padaryti tinkamą ir gerą žmogų. Tas darbas savo prigimtimi priklauso šeimai. Paskutinioji niekados nėra išsižadėjusi ir negali išsižadėti kalbamojo dalyko arba teisių niekieno naudai — nė valstybės naudai. Auginimas, mokymas ir auklėjimas jaunuomenės valstybei tegali būti svarbūs ir rūpėti tada, kai žmogų norima padaryti gerą pilietį ir naudingą narį. Bet ir čia valstybė negali kištis tada, kai

privatinė inicijatyva arba stačiai prigimtieji vaikų mokymo ir auklėjimo organai, būtent, šeimos, dirba ir tinkamai sugeba padirbti savo darbą ir tuo būdu tarpiškai aprūpina aną visuomeninį reikalą.

5) Jei šeima ir valstybė drauge galėtų mokyti ir auklėti jaunuomenę, tai negalima būtų išlaikyti vienodumo. Tai negera, nepedagogiška.

6) Ne valstybė pagimdė vaikus. Todėl ne jos dalykas turi būti tą darbą toliau dirbti arba baigti, atsieit, mokyti ir auklėti vaikus.

7) Jei mokymas ir auklėjimas vaikų priklausytų valstybei, tai ji taip pat turėtų vaikus auginti, pvz., maitinti, apdaryti, duoti butą ir t. t. O šios funkcijos neįeina į valstybės sritį ir pasisavinimas tokių individinių teisių ir priedermių būtų nesąmonė.

Valstybei tik visuomeninės gerovės atžvilgiu tepriklauso tam tikra netiesioginė ir lyg hipotetinė arba devoliutyvinė teisė mokyti ir auklėti jaunuomenę. Taip, ji gali priminti tėvams apsileidėliams priedermę auginti, mokyti ir auklėti vaikus, gali net priversti, kad tinkamai eitų savo pareigas šioje srityje. Paskutinysis dalykas yra pasakytinas bent tada, kai tėvai yra per daug apsileidę. Jei nė prievarta nieko nepadeda, tada tik valstybė gali vartoti tėvų teisę ir atlikti jų priedermes, nes visai tamsūs ir neišauklėti piliečiai valstybei yra našta ir nuodai. Tik ir kalbamuoju atveju jaunuomenę reikia auklėti morališkai, tikybiškai ir, kiek galint, tėvų tikyboje, nes vaikus auklėti yra tėvų teisė, o valstybė čia teina jų pareigas.

Valstybė gali kurti savo mokyklas. Tik čia reikia skirti šiaipjau ir vad. kai kurių valdininkų parengiamąsias mokyklas, pvz., karo ir policijos.

Pirmuoju atveju valstybė gali kurti mokyklas tada, kai patys tėvai pakankamai nesirūpina savo mokyklomis arba nėra privatinės inicijatyvos, nes tada būtų visuomenės skriauda.

Kalbamosios mokyklos t e g a l i m o s t o l e r u o t i greta privatinių mokyklų, nes tik paskutiniosios tėra n o r m a l i m o k y k l a.

Toliau, valstybinės mokyklos neturi jokiu būdu būti privilegijuotesnės, nekaip privatinės mokyklos. Lygybė turi būti materijalinė ir politinė. M a t e r i j a l i n ė — privatinės mokyklos turi būti išlaikomos taip pat, kaip ir valstybinės mokyklos, duo-

damas mokyklos namas, apmokama administracija, mokamos mokytojų algos ir pensijos ir t. t. Pilietinės — kai lygiu būdu pripažįstami privatinių ir valstybinių mokyklų diplomai, mokslo laipsniai ir t. t. Kitaip yra mokyklos monopolizacija. O tai bloga, kaip tuoj kalbėsiu.

Dar toliau, valstybinė mokykla turi respektuoti tėvų ir Bažnyčios teises ir reikalavimus, nes jų teisės yra paprastosios ir nepašalinamos.

Antruoju atveju valstybė visai gali kurti savo mokyklas, nes jos yra specijaliausios, savotiškos. Tik čia taip pat turi būti respektuojamos šeimos ir Bažnyčios teisės.

Valstybė gali įsakyti, kad jos piliečiai išeitų mokslo minimumą. Kitaip daugelis gali apsileisti, o be bendro išsilavinimo sunku krašto kultūrai plėstis ir tuo būdu tormozuojamas yra visuomeninės gerovės tarpimas, progresas. Įsakyti tegalima pradinį mokslą, nes jo užtenka kalbamajam reikalui. Kelerių metų pradinis mokslas turi būti, tai pareina nuo krašto kultūros, reikalų, aplinkybių ir t. t. Tik valstybė vis dėlto negali įsakyti, kad įsakomasis mokslas būtų išeinamas valstybinėse mokyklose. Tai būtų mokymo ar mokyklos monopolis. O šis yra blogas dalykas.

Valstybė turi padėti tėvams ir Bažnyčiai mokyti ir auklėti jaunuomonę. Čia priminsiu tai, ką tuo reikalu yra parašęs Šv. Tėvas Pijus XI Lietuvai, būtent: „Kadangi nuo tikybos priklauso respublikos padėtis ir visuomeninė gerovė, tai ne tik šeima, bet taip pat valstybė turi padėti Bažnyčiai teisingai mokyti ir auklėti jaunuomenę, nes Ji yra tikėjimo sargas ir dorovės mokytoja. Tuo būdu jaunuomenė, vedama Bažnyčios, reikia laukti, taps gerai išsilavinusiais piliečiais, kurie, sąžiningai laikydamiesi įstatymų ir tinkamai eidami savo pareigas, labai padės klestėti tėvynei ir jos gerovei“[1]).

Valstybė negali drausti kurti ir laikyti privatinių mokyklų. Privatinių mokyklų valstybė negali drausti stačiai ir nesta-

[1]) Ep. ad episcopos Lithuaniae, 24 iun 1928: „Quoniam vero pendet a religione qua Deus colitur, reipublicae status; multaque inter hunc et illam cognitio et familiaritas intercedit, sequitur non modo a familia sed etiam a civitate ipsa iuvandam esse Ecclesiam in recta iuvenum institutione, utpote quae et fidei custos sit et bonorum morum magistra. Ea igitur duce, illi expectandi sunt cives lectissimi qui, conscientia quidem legibus optemperantes, in suorum perfunctione munerum ad patriae decus prosperitatemque plurimum conferent“.

čiai. Paskutinysis dalykas yra tada, kai valstybė bet kuriuo būdu apsunkina, kliudo, spaudžia privatines mokyklas. Taip, valstybė negali privatinei mokyklai kurti reikalauti leidimo. Užtenka apie įkurtą mokyklą pranešti valstybei. To reikalauja policijos ir statistikos dalykai. Toliau, valstybė negali privatinės mokyklos mokiniams įsakyti atskirus valstybinius egzaminus, nes kas yra egzaminų ponas, tas taip pat yra mokyklos ponas. Bet valstybė gali atsiųsti savo atstovą į privatinės mokyklos egzaminus. Tai tik informacijai ir vienas egzaminatorius, nors šališkiausias, daug blogo nepadarys. Dar toliau, valstybė negali per daug kontroliuoti privatinių mokyklų administravimo, mokslo dėstymo ir metodų, vadovėlių ir t. t. — nebepakeliama našta ir nereikalingas balastas. Galop, valstybė privatinėms mokykloms negali nepripažinti tų pačių padarinių, kuriuos pripažįsta savo mokykloms, pvz., diplomų, mokslo laipsnių ir t. t.

Kalbamasis valstybės kišimasis į privatinę mokyklą vadinasi mokyklos valstybės monopolis.

Jei valstybė viena pati tekuria mokyklas, neleidžia kurti privatinių mokyklų, tai yra mokyklos monopolis suglaustąja prasme. Jei valstybė privatinėms mokykloms kurti reikalauja leidimo ar kišasi į jų gyvenimą, kaip ką tik kalbėjau, tai yra mokyklos monopolis plačiąja prasme.

Mokyklos monopolio net suglaustąja prasme reikalauja labiausiai socijalistai ir liberalai. Pirmųjų taktika suprantama, nes jie visa nori monopolizuoti. Antrieji patys sau prieštarauja, nes kituose dalykuose, bent teoriškai, pripažįsta individinę laisvę, o čia ne. Be to, mokyklos valstybės monopolio reikalauja tos valstybės ir politinės partijos, srovės, kurios yra užsibrėžusios siaurą tikslą ir jį be atodairos siekia. Šiuo pavyzdžiu gali eiti prieškarinė Rusija, kuriai rūpėjo surusinti kitas tautas, išlaikyti „samoderžavije".

Abu mokyklos valstybės monopoliai yra blogas dalykas. Pamatas yra šis:

1) Mokyklos monopolis suglaustąja prasme įžeidžia prigimtą tėvų teisę mokyti ir auklėti vaikus. Be to, jis dažnai įžeidžia katalikų sąžinę, atsieit, tėvai vaikus turi leisti į antikatalikiškas ar bent nekatalikiškas mokyklas, nes valstybinės mokyklos dažniausiai yra tokios.

2) Mokyklos monopolis plačiąja prasme yra ne kas kita, kaip neteisingas kišimasis į šeimos dalykus, šeimos teisių siaurinimas ir t. t.

3) Valstybės dalykas yra tvarkyti visuomeninės gerovės veikalus. O čia individiniai dalykai.

4) Valstybė yra ne mokslo, bet socijalinės tvarkos įstaiga. Todėl jos mokslo darbas negali būti ideologiškas. O mokykla negali būti be ideologijos.

5) Jau bet kurį šiaipjau pasaulinį mokslą dėstant, susiduriama su pasaulėžiūra. Juo labiau be pasaulėžiūros negalima auklėti. Todėl mokyklas steigti ir tvarkyti tegali tie, kurie turi savo pasaulėžiūrą. O valstybė nėra ideologinio pobūdžio ir todėl negali spręsti pasaulėžiūros klausimų.

6) Privatinės mokyklos kuriamos ir tvarkomos ideologiniais ar pasaulėžiūros dėsniais. Tai padeda teisingai mokyti ir auklėti jaunuomenę.

7) Privatinėje mokykloje negalima laikytis to pedagogikos reikalavimo, kad mokykloje būtų vienodumas tarp šeimos ir mokyklos, tarp mokytojų ir mokinių ir t.t. — jie turi būti vienodos pasaulėžiūros.

8) Privatinės mokyklos, kaip rodo viso pasaulio praktika, yra, apskritai, geresnės, nekaip valstybinės mokyklos, nes daugiau išmoko ir geriau išauklėja jaunuomenę. Taip yra dėl to, kad nuoširdžiau, daugiau ir tinkamiau atsidedama šiam darbui.

9) Jei mokykla yra monopolizuota, tai nėra mokyklos įvairumo, progreso, maža inicijatyvos ir t.t. Ar garsiosios Pestalozzi'o Frőbel'io, Ziller'io ir Stoys'o mokyklos ne privatinės?

10) Mokyklos valstybės monopolis yra dvasios nelaisvė, kur verčiama mokyti ir auklėti arba būti išmokytam ir auklėjamam taip, kaip nori valstybės valdininkai.

11) Valstybės mokyklos nėra laisvos nuo politikos ar jos prievartos. Sakysiu stačiai: valstybės mokyklos yra politiškai pramieštos, praskiestos. O nuo kalbamojo dalyko mokykla būtinai turi būti visai laisva, nes politika kaitaliodamasi destruktiviai veikia mokslą ir mokykla yra susijusi su pasaulėžiūra, o ši nieku būdu nepakenčia išorinės prievartos.

Valstybė privatinėse mokyklose tegali daryti štai ką:

1) Gali įsakyti minimumą mokslo programos. Pamatas —

čia kartais gali būti piktanaudojimų. Tai liečia visuomeninę gerovę. Bet kalbamasis dalykas neturi būti didesnis, nekaip tokių pat valstybinių mokyklų. Kitaip būtų mokyklos monopolis plačiąja prasme.

2) Gali uždrausti mokyti tiems, kurie yra žinomai visai netikę mokytojo darbui dirbti, pavojingi visuomenės tvarkai ar įtariami asmenys, nes valstybė turi saugoti viešąją tvarką ir dorovę.

3) Gali reikalauti mokytojų cenzo, mokslo laipsnio, kultūros, didaktikos ir pedagogikos pažymio ir t.t. Pamatas — jei kitose srityse reikia tam tikrų profesijos savumų ar sugebėjimo, tai juo labiau reikia mokytojui. Reikia dėl to, kad mokytojas reikalą turi su gyvu ir protingu organizmu, su tautos ir valstybės ateitimi ir t.t. Kitaip gali būti piktanaudojimų. Tik čia valstybė turi žiūrėti, kad neįsakytų neįvykdomų ar bent labai sunkiai teįvykdomų dalykų. Tai savaime bloga. Be to, čia valstybei turi rūpėti mokyklos gerovė ir kultūros progresas. Bet kalbamasis reikalas valstybei vis dėlto neduoda mokytojo cenzo davimo monopolio. Jai užtenka pasiinformuoti tose įstaigose, kurios ex professo davinėja mokytojų cenzą. Mat, valstybė yra ne mokslo, bet socijalinės tvarkos įstaiga.

4) Gali kištis į mokyklos gyvenimą higienos, viešosios tvarkos ir viešosios dorovės atžvilgiais, nes tie dalykai įeina į valstybės darbo sritį. Todėl valstybė gali įsakyti higienos taisykles, gali kištis į mokyklos skandalus, piktanaudojimus, saugoti vaikus nuo pavojaus sugesti. Gali ir turi neleisti skleisti neteisingų mokslų, prieštautinių ir priešvalstybinių idėjų ir t.t. Tik su tautos ir valstybės idėja nereikia stačiai ar nestačiai identifikuoti atskiros politinės srovės ir partijos idėjų, reikalų ir siekimų. Kitaip mokyklos gyvenimas negali būti normalus ir patvarus: politika nuolat kaitaliojasi ir todėl destruktiviai ir demoralizuojančiai atsiliepia mokyklai.

Valstybė turi finansuoti arba stačiai išlaikyti privatines mokyklas, pvz., mokėti mokytojams algas, duoti mokyklai butą, kūrą ir t.t. Tai daryti įsakyta net paskirstamuoju t e n s i n g u m u (iustitia distributiva). Kalbamasis dalykas yra itin svarbus ir todėl atsimintinas ir kitiems į galvas įkaltinas.

Tą dalyką, kad valstybė teisingumu turi išlaikyti privatines mokyklas, įrodo štai kas:

1) Šiandien mokyklos taip pabrango, jog privatiniai asme-

nys nieku gyvu nebegali patys jų išlaikyti. Todėl kitaip vėjais nueitų tėvų teisė mokyti ir auklėti vaikus ir kurti savo mokyklas. O mokytų žmonių reikia. Tai visuomeninis reikalas. Valstybė turi patenkinti visus visuomeninius reikalus.

2) Žmonės valstybei moka švietimo mokesčius. Valstybės dalykas tėra kalbamuosius mokesčius surinkti ir teisingai paskirstyti piliečių mokykloms — mokykloms privatinėms, valstybinėms ir t.t. Todėl valstybės išlaikymo privatinių mokyklų niekaip niegalima laikyti malone ar pašalpa. Ne; čia valstybė turi sugrąžinti mokesčius tiems, iš kurių paėmė. Turi suvartoti tam dalykui, kuriam paėmė — tinkamoms pačių švietimo mokesčio mokėtojų mokykloms. Tokių dalykų ir reikalauja teisingumas. Valstybė privatinių mokyklų neišlaikyti gal galėtų ar bent galėtų teisintis tada, kai iš piliečių neimtų švietimo mokesčių. Todėl kard. M. von Faulhaber Bavarijos katalikų mokyklos draugijų susirinkime (Landesverband der katholischen Aeltervereinigungen Bayers) Mūnchene 1929 m. sausio m. 12-13 d. labai teisingai ir atvirai pasakė: „Mūsų dabartinė mokykla yra valstybinė. Mes esame taip linkę garbinti valstybę, jog visų mokyklų suvalstybinimo šūkį ramiai priimame... Žymus teisių mokslo dėstytojas Mūncheno universitete pareiškė, jog mokyklų suvalstybinimas yra persenusi valstybės absoliutizmo liekana — liekana buvusių laikų, kai dėl Hegelio filosofijos valstybė buvo tapusi dievaičiu, absoliutiniu valdžios šaltiniu. Ar neateis tokia diena, kai piliečiai susipras ir iš valstybės mokyklos absoliutizmo pareikalaus sau laisvės, nes jei valstybė mums nori užmesti mokyklas, kurios nesutinka su mūsų sąžine, ir mūsų vaikus nori atiduoti tokiam mokytojui, kuris sugriauna visa tai, ką tėvai buvo pastatę namie, tai mes kuriame savo katalikiškas mokyklas. Tik mes nedarysime taip, kaip Prancūzijos katalikai, kurie moka dvejus mokesčius, būtent, vienus valstybinėms, antrus privatinėms mokykloms išlaikyti, nes jie kadaise nebuvo susiorganizavę. Mes laikysimės Olandijos katalikų, kurie iš valstybės išreikalavo laisvos mokyklos, nemokėdami dvejų mokesčių“[1]). Šv. Tėvas Pijus XI rašo: „Valstybė labiausiai turi, kaip reikalauja visuomeninė gerovė, įvairiais būdais padėti auk-

[1]) Žr. Per la concordia tra la casa e la scuola, tra sacerdote e il maestro: „Osservatore Romano“, (1929); Katholische Schulorganisation in Bayern: „Germania“, 29 (1929).

lėti ir mokyti jaunuomenę. Visų pirma ir savaime turi būti prielanki ir materijaliai padėti Bažnyčiai ir šeimai. To dalyko didelę naudą įrodo istorija ir gyvenimas... Bet niekas tenepriki̇ša, jog visai negalima esą padaryti to, kad valstybė, sudėta iš įvairių tikybų, vaikus mokytų ne vad. neutralinėse ir mišriose mokyklose. Atbulai, valstybė išmintingiau turėtų ir lengviau galėtų išauklėti piliečius, jei Bažnyčiai ir šeimai leistų laisvai dirbti jų sumanytą ir dirbamą darbą, jiemdviem būtų palanki ir prideramai padėtų. Kad tai padaryti galima šeimų auklėjimo ir santaikos didelei naudai, aiškiai įrodo net įvairių tikybų tautos, kuriose laikomų mokyklų sutvarkymas ir suskirstymas nieku gyvu neįžeidžia tėvų teisių ne tik mokslo atžvilgiu (labiausiai, kad katalikams yra katalikiškos mokyklos), bet taip pat teisingo išlaidų atlyginimo atžvilgiu, kur valstybė duoda šeimų tiesingai reikalaujamoms mokykloms. Bet kitose taip pat mišrios tikybos tautose visai kitaip yra didelei skriaudai katalikų, kurie, prižiūrimi ir vedami vyskupų ir padedami visų pasaulinių ir vienuolių kunigų, vien savo pinigais išlaiko mokyklas savo vaikams teisingai išmokyti — atsimindami didžiausią savo priedermę — ir girtinu duosnumu ir ištverme vykdo savo sumanymą, tai laikydami svarbiausiu savo veikimu, būtent, aprūpina katalikų jaunimo katalikišką auklėjimą katalikiškose mokyklose. Valstybė, nors šio dalyko neparemia, ko reikalautų teisingumas, vis dėlto negali jo visai kliudyti ar drausti. Kitaip būtų ne kas kita, kaip mindžiojimas šventų šeimos teisių ir ardymas tikrosios laisvės nervo"[1]).

---

[1] Litt. encycl. „Divini illius Magistri", 31 dec. 1929: „Praecipue vero civitatis est, ut commune bonum postulat, educationem ipsam iuventutis atque eruditionem pluribus modis promovere. Primum acperae, operae ab Ecclesia familiisque susceptae fovendo atque opitulando, quae quam si efficax historia usuque rerum comprobatur... Nemo tamen obiiciat fieri omnino non posse, ut ea republica, quae homines diversa quod ad religionem sentientes complectitur, puerorum institutioni aliter consulat quam per scholas quae neutrae ac mixtae vocantur, cum, contra ipsa respublica civium eruditioni prospicere et prudentius debeat et facilius queat, si Ecclesiae familiarumque hac in re coepta operamque libere perfici atque adhiberi sinat, aequis praterea alteram alteramque fovendo muniendoque subsidiis. Ibi autem magno cum familiarum gaudio itemque profectu publicae sive eruditionis sive tranquilitatis, effici posse, ea plane demonstrant, quae videmus usu evenire apud nationes, in quibus, et si alii aliam religionem sectamve sequuntur, ordo dispertitioque scholarum nullo pacto iura fami-

3) Net Lietuvos Valstybės Konstitucijoje (sen. n. 82, nauj. § 83) pasakyta: „Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui".

Teisingiausias yra proporcingas mokyklų išlaikymas. Pagal šią sistemą valstybė išlaiko taip savo, taip privatines mokyklas. Tai įvykdyti galima dvejaip, būtent, kiekvienai mokyklai duodama proporcingai jos mokinių skaičiui ar kiekvienas mokesčių davėjas savo švietimo mokestį paskiria pažymėtai mokyklai arba kurios pasaulėžiūros mokykloms. Be proporcingos mokyklų sistemos skriaudžiamas yra daugelis piliečių, nes į valstybines mokyklas leisti vaikus dažnai draudžia jų sąžinė, o švietimo mokestį turi mokėti valstybei ir skyrium turi išlaikyti privatinę mokyklą ir t.t., kas, aišku, neteisinga.

Proporcinga mokyklų sistema visai ar bent iš dalies jau yra išleista kai kuriose kultūringose valstybėse. Pvz., Anglijoje valstybė išlaiko privatines ir savo pradines mokyklas. Išimtis — mokyklos žemė ir trobesiai. Be to, Anglijos valstybė daugiau ar mažiau šelpia privatines vidurines ir aukštąsias mokyklas. Danijos, Švedijos ir Norvegijos valstybės subsidijuoja privatines mokyklas. Proporcinga sistema iš dalies yra Belgijos pradinėse mokyklose. Ji taip pat 1920 m. birž. mėn. 20 dien. išleista visiška pradinėms ir mažne visa išplėsta vidurinėms ir aukštosioms mokykloms Olandijoje. Kanadoje, Kebeko (Quèbec) provincijoje, nė viena mokykla nepriklauso valstybei. Vi-

---

liarum offendunt, non solum quod pertinet ad doctrinas (praesertim cum illic catholici ludi catholicis adolescentibus praesto sint), sed etiam quod spectat ad aequam rectamque iure suo postulant. — At vero in aliis, mixtae item religionis, nationibus res se longe aliter habent, haud exiguo cum catholicorum hominum detrimento; qui, auspicibus ducibusque Episcopis et sacerdotibus omnibus utriusque cleri opem ferentibus, pecunia dumtaxat sua scholas sustertant ad filios suos recte instituendos — memores ut sunt gravissimi quo obstriguntur officii — et, laudabili liberalitate ac constantia, in suo perstant proposito, illud tamquam insigne suae actionis praeferentes ut scilicet omni catholicae iuventuti catholicam educationem in scholis catholicis omnino provideant. Quod quidem coeptum etsi sumptu publico minime fulcitur, ut lex iustitiae postularet, tamen a magistratibus praepediri ac vetari, nullo modo potest, nisi si velint sacra familiae iura conculcare et germanae libertatis nervos infrigere".

sos mokyklos suskirstytos pasaulėžiūromis. Mokyklų sistema proporcinga, kur kiekvienas mokesčio davėjas švietimo mokestį skiria kurios nors arba pažymėtos pasaulėžiūros mokyklai. Š. Amerikos J. Valstybių Massachussetts'o štate viešąsias mokyklas išlaiko valstybė, o privatines — tėvai patys. Tik paskutinieji, mokindami savo vaikus privatinėse mokyklose ar net namie, valstybei nemoka švietimo mokesčio[1]). Proporcinga mokyklų sistema teorijoje yra net Lietuvoje, nes Lietuvos Valstybės Konstitucijoje (sen n. 82, nauj. § 83), kaip jau sakiau, parašyta: „Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atatinka oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos pieliečių ir mokinių skaičiui". Tai bereikia įgyvendinti.

Proporcinga mokyklų sistema yra fiksuota mažumų naudai kai kuriose tarptautinėse sutartyse, pvz., Versalės pakte (1919 m.).

5. Tikyba pačia prigimtine teise yra valstybės pamatas. Taip manė visos tautos: seniausios, vad. barbarų ir kultūringosios.

Apreikštoji tikyba dar labiau kelia visuomenę ir valstybę, nes jos įsakymai yra tobulesni, nekaip natūralinės tikybos, ir turi daug antagamtinių priemonių jiems įvykdyti. Tai apskritai.

In specie, Bažnyčia yra legalinio teisingumo saugotoja ir globėja, ir visų dorybių šaltinis ir pagalba.

Dėl pirmojo dalyko — be tikybos nekalbėk apie legalinį teisingumą. Mat:

1) Jei žmonės nemato turį antagamtinę priedermę atlikti savo darbą, laikytis valstybinių įstatymų ir respektuoti kitų teisių, tai ne labai galima juos suvaldyti. Vienos pasaulinės sankcios neužtenks. Juk paskutinioji težiūri svarbiųjų dalykų. O mažesnių dalykų nepastebima. Tuo tarpu mažesnių dalykų gyvenime yra kur kas daugiau. Jų esama, galima sakyti, gyvos galybės ir nuolat vis nauji gimsta. Mažesni dalykai vis dėlto rengia žmogaus dvasią didesniems dalykams įvykdyti. Be to, pasaulinė sankcija teliečia išorinius ir viešus dalykus. Galop,

---

1) K. Pakštas, Kultūrinės autonomijos problema: „Židinys", 6-7 (1926) 453-455.

pasaulinės sankcijos lengva išvengti, pvz., pasislepiant, paperkant liudytojus, teisėjus, apgaunant kitus ir t.t.

2) Kas klauso valstybės valdžios dėl Dievo, tas net mažuose ir nematomuose dalykuose rūpinasi gerai elgtis. Jis žino, kad Dievas visa mato. Žino, kad Dievas, teisingas teisėjas, visa atlygins. Žino, kad „Nėra valdžios, kaip tik iš Dievo"[1]). Žino, kad teisios valdžios teisių įsakymų reikia klausyti ir t. t.

Dėl antrojo dalyko — tikyba gerai, aiškiai ir išmintingai determinuoja atskirų asmenų priedermes ir antagamtinėmis priemonėmis padeda jas įvykdyti. Taip, tikyba teisingai tvarko susituokusių gyvenimą, tėvų ir vaikų santykius, piliečių santykius su kits kitu ir t.t. Paskutiniųjų santykiams ir priedermėms reguliuoti siūlo meilę, gailestingumą ir duosnumą.

Kai kurie, nekreipdami akies į tikybos svarbumą valstybės gyvenimui, Dievo teises teskiria privatiniam žmogaus gyvenimui — privatiniai asmenys norėdami galį jų laikytis, galį pasirinkti bet kurią tikybą. Tuo būdu tikyba pakelsianti viešąją dorovę. Atbulai, valstybė visai negalvojanti apie apreiškštąją tikybą, visus dalykus tvarkanti be tikybos, lyg jos nebutų, ar bent neskirdama jokios teisingos ir neteisingos tikybos nuo viena kitos. Tai valstybinis atejizmas, natūralizmas ir indiferentizmas.

Taip, valstybinis atejizmas sako, jog valstybei nereikią jokios tikybos. Tik valdiniai galį laikytis bet kurios tikybos ir tuo pačiu būsianti pasiekta tikybos nauda valstybei.

Valstybiniam atejizmui prieštarauja štai kas:

1) Sveikas protas. Tą dalyką šv. tėvas L e o n a s XIII šiaip nupasakoja: „Prigimtis ir protas, kurie atskiriems asmenims įsako šventai ir pamaldžiai garbinti Dievą, savo Valdovą, Kūrėją ir Tikslą, tą pat įsako valstybei. Pamatas yra tas, kad žmonės, susidėję į bendrą draugiją, Dievo valdomi yra nemažiau už atskirus asmenis ir valstybė nemažiau už atskirus asmenis yra gavusi malonių iš Dievo, kuris maitina, saugoja ir gausiausiai apipylė gėrybėmis. — Todėl kaip nekas negali apleisti savo priedermių Dievui ir labai turi širdimi ir veiksmais laikytis tikybos. . ., taip pat valstybės nenusikalsdamos negali taip elgtis, lyg visai nebūtų Dievo, arba nesirūpinti tikyba, lyg ji būtų sve-

[1]) Rom 13, 1.

tima ir nenaudinga, arba pasirinkti kurią sau tinkamą tikybą: visai turi taip garbinti Dievą, kaip Dievas pats pareiškė norįs"[1]).

2) Valstybės nauda. Vadinasi, valstybė šiuo atveju negauna tos naudos, kurią šiaip jau duoda tikyba. Nieko nepadės nė tas dalykas, kur teoriškai sakoma, jog piliečiai galį laikytis savo tikybos ir t.t., nes atejistiški įstatymai varžo tikybos laisvę ir patys žmonės po truputį atvėsta ir pameta tikybą ir dorovę.

3) Valstybės tikslas, visuomeninė gerovė, turi sutikti su žmogaus prigimtimi ir antagamtiniu paskyrimu. Todėl reikia padėti piliečiams atlikti tikybos priedermes ir įvykdyti dvasinius įsakymus ar įstatymus.

4) Šv. tėvas Leonas XIII, be ką tik kalbėtos enciklikos „Immortale Dei", rašo: „Neteisingos laisvės vardu reikalaujama to, kad valstybė nesilaikytų ar nenorėtų viešai laikytis jokio Dievo kulto: jokio kulto nelaikyti pirmoje vietoje ir visos tikybos vienodai traktuoti, net nežiūrint daugumos piliečių katalikų. Jei tai būtų teisinga, tai taip pat turėtų būti teisinga tai, kad valstybė neturinti jokių priedermių Dievui ar nekaltai galinti nuo jų atsimesti. Abu tuodu dalykai tikrai yra neteisingi... Taigi draudžia teisingumas, draudžia protas valstybei būti atejistiškai arba (tai būtų tas pat, kas įkristi į atejizmą) tokiomis pat akimis žiūrėti į įvairias, kaip sako, tikybas ir pripažinti joms vienodas teises"[2]).

[1]) Ep. encycl. „Immortale Dei", 1 nov. 1885: „Natura et ratio quae iubet singulos sancte religioseque Deum colere quod in eius protestate sumus, et quod ab eo profecti ad eundem reverti debemus, eadem lege adstringit communitatem. Homines enim communi societate coniucti, nihilo sunt minus in Dei potestate quam singuli; necque minorem quam singuli gratiam Deo societas debet, quo auctore coaluit, cuius nutu conservatur, cuius beneficio innumerabilem bonorum quibus affluit copiam accepit. — Quapropter sicut nemini licet sua adversus Deum officia negligere, officiumque est maximum amplecti et animo et moribus religionem... eodem modo civitates non possunt citra scelus gerere se tamquam si Deus omnino non esset, aut curam religionis velut alienam nihilque profuturam abiicere, aut adsciscere de pluribus indifferenter quod libeat: omninoque debent cum in colendo numine, morem usurpare modumque, quo colere Deus ipse demonstravit velle".

[2]) Litt. encycl. „Libertas", 20 iun. 1888:„ Eadem libertas si consideretur in civitatibus, hoc sane vult, nihil esse quod illum Deo cultum civitas adhibeat aut adhiberi publice velit: nullum antiferri alteri, sed aequo iure omnes haberi oportere, nec habita ratione populi, si populus catholicum profiteatur nomen. Quae ut recta essent, verum esse oporteret, civilis hominum communitatis officia adversus Deum aut nulla esse, aut impune solvi posse: quod est utrumque, aperte falsum... Vetat igitur

Valstybinis natūralizmas tesilaiko natūralinės tikybos, kurią žmogus sužinąs protu ar kiekvienas sau įsivaizduojąs. Tada, pasak racijonalistų, valstybė patenkinanti natūralinį žmogaus tikybinį instinktą ir tikyba vis dėlto padaranti savo naudą valstybei.

Prieš valstybinį natūralizmą kalba štai kas:

1) Taip individai, taip valstybė turi lakytis ne bet kurios ar ne vien visai natūralinės, bet Dievo apreikštosios tikybos. Kalbamoji tikyba turi būti tikra.

2) Natūralinė kalbamoji tikyba negali duoti tiek naudos, kiek duoda apreikštoji tikyba. Be kitko, ji labai siaura ir silpnutė. Todėl jos neužtenka plačiam žmogaus gyvenimui. O apreikštoji tikyba yra pilna ir visai pakankama žmogui, turi pilnas saujas, rieškutes priemonių savo tikslui pasiekti ir t. t.

3) Įsivaizduota tikyba — tikybos karikatūra. Todėl apie jos naudingumą negalima nė kalbėti.

Valstybinis indiferentizmas praktikoje leidžia, kaip kas nori, galvoti apie Dievą, Jį išpažinti ir garbinti. Valstybė nesilaiko jokios atskiros apreikštos tikybos. Ji į visas tikybas vienaip žiūri, visas vienaip proteguoja ir tuo būdu dedasi pasieksianti visuomenės santaiką ir gausianti dorovės naudą.

Valstybinio arba politinio indiferentizmo argumentas yra tas, kad negalima esą atskirti tikrosios tikybos.

Politinis indiferentizmas yra neteisingas. Tai rodo štai kas:

1) Neteisingas pamatas — tikrąją tikybą lengva sužinoti, atskirti nuo netikrųjų. Tai labiausiai pasakytina katalikų kraštuose. „Pamatas", rašo šv. tėvas Leonas XIII: „yra tas, kad labai daug aiškių įrodymų, būtent, dažni stebuklai, greičiausias tikėjimo paplitimas net priešų tarpe ir labiausiai kliudant, kankinių liudijimas ir kiti į tai panašūs, aiškiai rodo, jog teisinga tėra ta tikyba, kurią pats J. Kristus paskelbė ir savo Bažnyčiai įsakė saugoti ir skelbti"[1]).

---

iustitia, vetat ratio atheam esse, vel, quod in atheismum recideret, erga varias, ut loquuntur, religiones pari modo affectam civitatem, eademque singulis iura promiscue largiri".

[1]) Ep. encycl. „Immortale Dei", 1 nov. 1885: „Argumentis enim permultis atque illustribus, veritate nimirum vaticinorum, prodigiorum frequentia, celerrima fidei vel per medios hostes ac maxima impedimenta propagatione, martyrum testimonio, aliisque similibus, liquet eam esse

2) Reikia laikytis tikrosios tikybos, kuri viena tėra ir tegali būti teisinga. „Kadangi," sako šv. tėvas Leonas XIII: „valstybė būtinai turi išpažinti kurią tikybą, tai turi išpažinti tik teisingą. Ji, labiausiai katalikų valstybėse, lengvai sužinoma, nes joje matyti aiškios tiesos žymės. Taigi jos turi laikytis tie, kurie valdo valstybę. Ją tesaugoja. Taip tedaro, jei nori protingai ir naudingai, kaip turi būti, rūpintis piliečių bendruomene"[1]).

3) Tikrajai tikybai neleidžiama naudingai kelti valstybės, visuomenės.

4) Politinis indiferentizmas prieštarauja sveikam protui ir teisingumui. „Draudžia teisingumas," rašo šv. tėvas Leonas XIII: „draudžia protas valstybei būti atejistiškai arba (tai būtų tas pat, kas įkristi į atejizmą) tokiomis pat akimis žiūrėti į įvairias, kaip sako, tikybas ir pripažinti joms vienodas teises"[2]). Prieštarauja sveikam protui — spekuliatyviai lygiomis laiko tiesą ir netiesą ir praktikoje lygiai sektina dora ir nedora. Prieštarauja teisingumui — skriaudžia visuomenę, nes valstybė, laikydamasi visų tikybų, taigi ir netikrųjų, leidžia skleisti netiesą ir kartais net nedorą ir tuo būdu stato visuomenę į pavojų sugesti, supūti, prapulti.

5) Politinis indiferentizmas yra tas pat, kas ir politinis atejizmas. „Neskirti", sako šv. tėvas Leonas XIII: „skirtingų ir priešingų formų tikybų yra tas pat, kas jokios nepriimti teorijoje ir praktikoje. Taigi tai, jei vardu kiek ir skiriasi, iš tiesų nė trupučiuko nesiskiria nuo atejizmo"[3]).

---

unice veram, quam Iesus Christus et instituit ipsemet, et Ecclesiae suae tuendam propagandamque demandavit".

[1]) Litt. encycl. „Libertas", 20 iun. 1888: „Cum igitur sit unius religionis necessaria in civitate professio, profiteri eam oportet quae unice vera est, quaeque non difficulter, praesentim in civitatibus catholicis, agnoscitur, cum in ea tamquam insignitae notae veritatis appareant. Itaque hanc, qui rempublicam gerunt, conservent, hanc tueantur, si volunt prudenter atque utiliter, ut debent, civium communitati consulere".

[2]) Litt. encycl. „Libertas", 20 iun. 1888: „Vetat igitur iustitia, vetat ratio atheam esse, vel quod in atheismum recideret, erga varias, ut loquuntur, religiones pari modo affectam civitatem, eademque singulis iura promiscue largiri".

[3]) Ep. encycl. „Immortale Dei", 1 nov. 1885: „De religione autem putare, nihil inter formas dispares et contrarias interesse, hunc plane habet exitum, nolle ullam probare iudicio, nolle usu. Atque istud ab atheismo, si nomine aliquid, re nihil differt".

1. Valstybės piliečiai turi klausyti valstybės valdžios. Tik paskutinioji turi būti teisi ir turi teisiai įsakyti. Tai savaime aišku.

2. Ar reikia klausyti valstybės valdžios uzurpatoriaus? Į tą klausimą galima trumpai atsakyti, jog savaime nėra įsakyta klausyti paties uzurpatoriaus. Net dar neįvykus uzurpacijai ir apytikriai viliantis ją sukliudyti, reikia kariauti su uzurpatoriumi. Uzurpacijai įvykus, uzurpatoriui iš tiesų paėmus valstybės valdžią, tereikia faktinos valdžios klausyti viešosios tvarkos dalykuose. Pamatas—visuomenės tvarka yra absoliučiai reikalinga visuomeninei gerovei, pačiai visuomenei išsilaikyti. O po uzurpacijos jau de facto sudarius valdžią, nebėra kitos valdžios, kuri galėtų leisti įstatymus, duoti įsakymus ir reikalauti jų laikytis visuomenės tvarkai išlaikyti ir todėl visuomeninei gerovei ir valstybei pačiai išsilaikyti. Tada belieka pastatyti ant kortos ar visai pastumti į šalį visuomenės tvarką, visuomeninę gerovę ir pačios valstybės egzistenciją, ar tai negerovei pašalinti reikia klausyti faktinos valdžios išleistų įstatymų ir duotų įsakymų. Pirmasis dalykas savaime pražūtingas ir draudžiamas. Todėl belieka antroji alternatyva.

Faktinai uzurpatoriaus valdžiai padėti išsilaikyti ir sutvirtėti vis dėlto nėra jokios priedermės ir net negalima. Mat, kalbamoji valdžia yra neteisinga ir neteisingai nori įsistiprinti. O neteisingumui padėti nėra priedermės ir net draudžiama.

3. Kas pasakytina apie valdžios piktanaudojimą, priespaudą ar tiraniją?

Pirma pastebėsiu, jog kiekvienas piktanaudojimas ir priespauda sukelia pasipriešinimą: akcija padaro reakciją.

Priešinimasis skirstomas trejopas, būtent: 1) pasyvus — kai neklausoma tironies įstatymų ir įsakymų; 2) neginkluotas arba ramus — kai su tironiu kariaunama spauda, žodžiu, prašymais ir tt.; 3) ginkluotas aktyvus — kai prieš tironį sukylama, ginklu ir jėga ginamos teisės.

Meilės ir išmintingumo dėsniais reikia iš tiesų toleruoti toleruotiną tironį. Jam tegalima pasyviai ir neginkluotai aktyviai priešintis. Pamatas yra tas, kad kitaip valstybės piliečiams yra pavojus atsidurti didesnėje civilinio karo bėdoje, šluostyti kruvinas ašaras.

Netoleruotino tironies galima neklausyti ir ginkluotai aktyviai priešintis, nes toks valdovas, kaip kalbėjau aukščiau, savaime nustoja, nebeturi tikros valdžios, o neteisiems valdovams galima priešintis. Be to, šiaipjau asmuo gali teisiai gintis nuo neteisingo užpuoliko. O netoleruotinas tironis yra tikras neteisingas užpuolikas ant juridinio visuomeninio asmens — valstybės. Ar paskutinioji negali gintis nuo neteisingo užpuoliko?

Nuo toleruotino tironies ginkluotai gintis sąlygos vis dėlto yra dvi. Pirma, tegalima gintis tada, kai nebėra kitų priemonių apsiginti. Tas pat yra, privačiai ginantis nuo užpuoliko. Antra, reikia bent šiek tiek viltis nugalėti tironį. Mat, teisė priešintis valdovui ar sukilti prieš jį teduodama didelei visuomenės negerovei pašalinti ir gerovei pasiekti. Jei nėra jokio laimėjimo vilties spindulėlio, tai be pakankamos priežasties išsistatoma į pavojų dar daugiau įsiutinti tironį ar net sukurti anarchiją. Pragaras!

V. Tarptautinės teisės

1. Apibrėžimas ir padalinimas

1. Tarptautinės teisės vadinasi tos teisės, kuriomis tvarkomi tarptautiniai santykiai — santykiai, kurie išeina iš atskirų valstybių ribų, siekia už valstybės sienų ir tt.

Tarptautinėmis teisėmis tvarkomas bendras žmonių, organizuoto valdžios vieneto, gyvenimas, tautų ir valstybių santykiai su viena kita, valstybių santykiai su nepriklausomomis sąjungomis, įstaigomis, su nepriklausomais fiziniais ir juridiniais asmenimis, fizinių ir juridinių asmenų santykiai su kits kitu anapus valstybės normų, ribų ir t. t.

Tarptautinių pozityvinių teisių aktyviais subjektais eina tarptautinė visų žmonių sąjunga, valstybės (nepriklausomos, priklausomos, atskirų federacijų nariai, savarankiškos dominijos, protektoratai ir t. t.), katalikų Bažnyčia, įvairūs juridiniai asmenys, pvz., tarptautinės komisijos, administratyvinės unijos, tautos ir t. t., ir net atskiri individai ar jų kuri suma. Atbulai, neteisingai kalba tie, kurie tvirtina, jog tarptautinių teisių aktyviais subjektais tegalinčios eiti suverenios valstybės[1]), nes praktika kitką rodo ir jau baigia įsivyrauti priešinga tarptautinių teisių doktrina[2]).

2. Tarptautinės teisės šiaip skirstomos:

1) P r i g i m t i n ė s ir p o z i t y v i n ė s. Pirmosios vadinasi tos, kurios yra ne žmonių išleistos ar sutartos, ne įpročio keliu įsigyvenusios, bet glūdi pačioje daiktų prigimtyje ir jas diktuoja sveikas protas, pvz., reikia laikytis sutarčių, valstybės negali už-

---

[1]) Pvz., Fr. L i s z t, Das Völkerecht[11], 1, tarptautinėmis teisėmis vadina: „Den Inbegriff der Rechtsregeln, durch welche Rechte und Pflichten der zur internationalen Staatengemeinschaft (Völkerrechtsgemeinschaft) gehörenden Staaten untereinander, und zwar in Bezug auf die Ausübung der staatlichen Hoheitsrechte, bestimmt werden".

[2]) Plg. A. J a š č e n k a, Tarptautinės teisės kursas, I 29-36.

puldinėti viena kitos, negali kištis į viena kitos visai išvidinius dalykus ir t. t. Antrosios yra tos, kurios yra stačiai išleistos, susitariant ar sueinant į paktus, sutartis, ar įsigyvenusios įpročio keliu. Paskutiniųjų pavyzdžiais gali eiti valstybių atstovų eksteritorijalumas, taptautinių sutarčių forma ir t. t.

2) Rašytinės ir nerašytinės. Paskutiniosios — prigimtinės teisės, įpročio teisės ir t. t.

3) Visuotinės ir dalinės. Pirmosios yra tos, kurių turi laikytis ar laikosi visas pasaulis ar bent kultūringos tautos. Tai tarptautinės prigimtinės, mažne visos įpročio ir kai kurios kitos teisės. Antrosios tesaisto vieną kitą valstybę, tautą ir t. t.

4) Viešosios ir privatinės. Tai prikalauso nuo to, ar plačiai siekia ar tereguliuoja individų padėtį ir teises tarptautiniuose santykiuose.

5) Karinės, administratyvinės, procesinės, ekonominės ir t.t.

2. Prigimtinės teisės

1. Tarptautinės teisės nėra tik pazityvinės. Jų taip pat yra prigimtų arba yra tarptautinių prigimtinių teisių. Tai aišku štai iš ko:

1) Prigimtinė teisė yra visuotinė. Ji saisto visus individus, visas atskiras žmonių grupes, visas tautas, valstybes, visus žmones. Saisto — įsako tam tikras priedermes ir duoda koreliatyvinių teisių.

Prigimtinė teisė saisto atskirus individus dėl to, kad jie yra žmonės. Saisto bet kurį žmonių kolektyvą taip pat dėl to, kad jį sudaro žmonės. Prigimtinė teisė galėtų nebesaistyti to žmogaus, kuris būtų paliovęs buvęs žmogus. Galėtų nebesaistyti tų žmonių kolektyvų, kurių nebūtų galima pavadinti žmonių kolektyvu. O tokių atvejų nėra ir todėl jokio žmogaus, jokios žmonių grupės, jokios tautos, jokios valstybės ir jokio žmonių kolektyvo nieku gyvu negalima išimti, išmesti iš prigimtinės teisės valdžios. Taigi.

2) Valstybė yra prigimtinės teisės kilimo. Valstybės daug turi natūralinių reikalų su viena kita. Be kitko, jos savaime turi geruoju gyventi ir santykiauti su viena kita. Kiekvienas dalykas tvarkomas su savo prigimtimi sutinkamais dėsniais. Tautų ir valstybių santykiai nėra tik paprastas, bet yra taip pat natūrali-

nis reikalas. Todėl jie turi būti tvarkomi ne tik pozityvinių, bet taip pat prigimtinės teisių normomis. Taigi.

3) Iš tiesų daug yra tokių tarptautinių dėsnių ir teisių, kurios visai nepriklauso pozityvinėms, t. y. sutarčių ir įpročio, tarptautinėms teisėms, iš jų nekyla, savarankiškai egzistuoja. Pavyzdžiui čia užteks priminti tautų laisvę. Žemiau specijaliai įvardysių daug tarptautinių prigimtinių teisių.

4) Jei nebūtų tarptautinės prigimtinės teisės, tai negalėtų būti nė tikrų tarptautinių pozityvinių teisių. Pamatas yra tas, kad be prigimtinės teisės nebūtų priedermės laikytis tarptautinių pozityvinių teisių. Kas iš tiesų tada galėtų įsakyti priedermę? Gal pačios valstybės ar kiti aktyvūs tarptautinių teisių subjektai patys sau? To padaryti negali: pats sau įsakyti priedermės negalima. Čia reikia vyresniojo ir šiokio tokio valdinio. Gal priedermę įsakyti galėtų valstybės kita kitai? Ne; to dalyko taip pat negalima padaryti: valstybės nėra kita kitos valdinės, savaime nėra net subordinuotos, tėra koordinuotos su viena kita. Pridėsiu dar tai: jei valstybės ar kiti aktyvūs tarptautinių pozityvinių teisių subjektai būtų kalbamųjų teisių priedermės formalinis pamatas, tai visados galėtų pačios atsimesti nuo savo dėsnių, visados norėdamos galėtų jų nesilaikyti. O taip nėra ir negali būti. Tarptautinių teisių reikia laikytis. Reikia laikytis dėl to, kad tai įsakyta prigimtine teise, griežtu dėsniu: „Laikytis sutarties". Net nesvarbu, kokios yra tarptautinės sutartys, būtent, formalinės — tikros sutartys, ar tolygios arba įsaistytos — tarptautinės įpročio teisės.

5) Tarptautinės teisės yra ir buvo visose tautose.

Šiandieninis tarptautinių teisių buvimas — evidencija. Bet tarptautinės teisės buvo net žiliausioje senovėje.

Iš tiesų, senovės kinai siųsdavo ir priiminėdavo pasiuntinius. Pasiuntiniai savo pareigų srityje buvo neliečiami. Kinai eidavo į sutartis su kitomis tautomis, pvz., išduoti nusikaltėlius. Sutartys būdavo tvirtinamos savotiška priesaika, kur šalys įleisdavo savo kraujo į vieną taurę ir iškeikdavo sutarties laužytoją. Sutarčių dokumentai buvo saugojami šventose vietose.

Persai darydavo tarptautines sutartis ir jų laikydavosi.

Senovės indai siųsdavo pasiuntinius pas kitas tautas. Manu įstatymuose buvo daug diplomatinių santykių taisyklių. Indijos kareiviams buvo draudžiama vartoti užnuodytus šovinius,

užmušti, pasigailėti prašančius priešus ir belaisvius, naikinti išdirbtus laukus ir t. t.

Egypte buvo pasiuntiniai ir buvo daromos tarptautinės sutartys. Pvz., faraonas Ramzesas II sudarė traktatą su kunigaikščių Chet (1872 m. pr. Kr.).

Tarptautinės teisės buvo žyduose. Be kitko, žydai ir izraelitai darydavo tarptautines sutartis. Pavyzdys — Saliamono sutartis su Finikija.

Graikuose buvo daug tarptautinių teisių: siuntinėjami ir priiminėjami pasiuntiniai (jie buvo neliečiami), daromos tarptautinės sutartys, valstybės savo kivirčus spręsti dažnai atiduodavo arbitražui ir t. t.

Tarptautines teises gerai žinojo romėnai. Jie siuntinėdavo ir priiminėdavo pasiuntinius, kurie buvo neliečiami (sancti). Charakteringas šis įvykis: kai kar. Tolumnijus užmušo Romos pasiuntinius, romėnai paskelbė jam karą; romėnų kariuomenės vadas, pamatęs Tolumnijų, šoko ant jo, šaukdamas, ar tai jis esąs laužytojas žmonių sutarčių, niekintojas tarptautinių sutarčių: jį užmušiąs ir paaukosiąs užmuštųjų vėlėms.

Romėnai dažnai eidavo į tarptautines sutartis. Jas tvirtindavo priesaika ir labai ištikimai jų laikydavosi. Kadangi kretiečiai ne taip labai griežtai tesilakydavo sutarčių, tai romėnai jų neapkęsdavo ir juos vadindavo neištikimais, stačiai melagiais.

Romėnai laikydavosi net karinių dėsnių. Be kitko, karas turėdavo būti teisiai paskelbtas. Jį skelbdavo dvasiškis „fetialis" (dvasiškių rūšis). Paskutinysis, atvykęs pas priešo sieną, mesdavo kardą į priešo žemę[1]). Net per patį karą buvo laikomasi tam tikrų normų.

Tarptautinės teisės buvo net nekultūringose tautose. Pvz., Australijos negrai siuntinėdavo pasiuntinius pas kitas tautas. Kitų tautų pasiuntinius priimdavo su pagarba ir laikydavo šventais arba neliečiamais. Net karo metu pasiuntiniai nenustodavo savo privilegijų, teisių. Tas pat pasakytina apie fidžiečius (Fidži arba Viti gyventojai) ir labiausiai okeaniečius (Ramiojo

---

[1]) Vėlesniais laikais, dažniau kariaujant romėnams, bebuvo laikomasi fikcijos, kur supildavo iš priešo krašto žemių krūvą prie Bellonos šventyklos (netoli Romos) ir per ją, lyg per priešo sieną, mesdavo kardą.

okeano salų gyventojai). Illinoisai (Mississippi paupių gyventojai) sutartis laikė nesulaužomomis ir t. t.[1])

Kas buvo ir yra visose tautose, laikytina prigimta — tarptautinių teisių yra prigimtų.

2. Privatinės tarptautinės prigimtinės teisės yra tos pačios, kur ir šiaipjau prigimtinės teisės. Todėl apie jas čia nebekalbėsiu.

Viešosios tarptautinės prigimtinės teisės yra savotiškos. Bet ir jų tepaimsiu pamatines ir mažne vien valstybių ir tautų santykių.

Taip, kiekviena valstybė savaime turi teisę egzistuoti, nes yra prigimtinės teisės kilimo.

Kiekviena valstybė savaime yra suvereni ir lygi su viena kita, arba turi tokias pat teises į vieną kitą ir priedermes viena kitai. Tik jų įgytosios teisės gali būti skirtingos. Tai priklauso nuo pačios valstybės kilimo de facto, turtingumo, kultūros, istorijos įvykių ir t. t.

Kiekviena valstybė turi negatyvinę priedermę nekliudyti viena kitai siekti objektyvinį savo tikslą. Pamatas — kiekviena valstybė turi teisę egzistuoti. O teisės yra respektuotinos. Be to, kiekvienai valstybei, tobulai draugijai, užtenka savo priemonių. Todėl kuriems galams besiskverbti į svetimą plotą?!

Kiekviena valstybė reikale turi padėti viena kitai. Tai meilės priedermė. Vadinasi, jei viena valstybė atsiduria didelėje bėdoje, ją ištinka didelė nelaimė, suspaudžia vargai, tai kaimyninės valstybės, labiausiai prašomos ir be didelės savo skriaudos galėdamos, turi jai padėti. Pamatas yra tas, kad meilės priedermės saisto visus, atsieit, ne tik fizinius, bet taip pat juridinius asmenis. Pasakysiu dar tai, kad ana meilės priedermė valstybes saisto dar labiau, daugiau už individus. Mat, juo asmuo yra svarbesnis, juo labiau jį saisto kiekviena priedermė. O valstybė yra viena iš svarbiausių juridinių asmenų. Be to, pats humaniškumas reikalauja reikale padėti.

Kalbamasis dėsnis griauna kalbą, jog valstybių santykiai tereguliuotini teisingumu. Be kitko, griauna šūkį „non interventus", „Non interventus" yra „intervento" opozicija. Todėl gal geriau pirma mesti akį į „interventus".

---

[1]) Žr. V. Cathrein, Die Einheit des sittlichen Bewusstseins des Menschheit, II 544, III 253.

„Interventus" yra vienos valstybės kišimasis į kitos valstybės išvidinius reikalus.

„Interventus" skirstomas dalinių savo teisių gynimo, kitų arba lyg bendrų teisių gynimo iš humaniškumo ir bičiuliškas. Paskutinysis yra tada, kai viena valstybė bičiuliškai siūlosi tarpininkauti susikivirčijusioms valstybėms sutaikinti ir t. t.

Teisūs yra visi šie trys „interventus". Tik svarbesnis yra antrasis ir dar gražesnis — tretysis arba bičiuliškas „interventus".

„Non interventus" vadinasi negalėjimas kištis į kitų valstybių išvidinius reikalus. Jis gimė iš Šv. Sąjungos. Paskutinioji dėjosi ginanti ir grąžinsianti Europos taiką, sudrumstą prancūzų revoliucijos ir Napaleono II. Tam galui pasiekti atstatinėjo į vietas dinastijas ir gynė Europos valstybių valdymo formas. Tai daugeliui nepatiko ir pradėjo skelbti, jog negalima esą kištis į kitų valstybių išvidinį gyvenimą. Šūkis paimtas iš Amerikos Monroë doktrinos formulių.

Pats „non interventus" ilgainiui taip išplėstas, jog iš tiesų dažnai virto ir virsta kruvinu neutralumu, nes jo negalima taikinti, laikytis tada, kai nieko nedėtas žmonių kraujas upėmis teka ir šaukte šaukia atkreipti akį į kai kurių valstybių begėdiškus ir nežmoniškus darbus, elgesį. Pvz., ar nereikėjo pasaulio valdovams įsikišti į Meksikos persekiojimą katalikų? Ar seniai nereikia pavartoti „interventus" SSSR? Taip, reikėjo ir reikia įsikišti. Meilės dėsniai liepia pakišti ranką skęstančiam. Be to, dažnai net kitų valstybių reikalai paliečiami. Pavyzdžiu gali eiti bolševikų Rusija, kuri, visiems žinoma, galanda mirties dalgį visam pasauliui.

Kitais atvejais valstybės iš tiesų negali kištis į kita kitos išvidinius dalykus, nes jos yra suverenios ir niekuo negalima pateisinti. Todėl negalima kurstyti svetimų valdinių ar piliečių sukilti, nuversti esančią vyriausybę. Negalima trukdyti kitos valstybės kultūros, progreso. Negalima kištis į finansus, kelybą ir t. t.

Jokia valstybė negali užpuldinėti, užkariauti, aneksuoti viena kitos.

Net nekultūringų tautų negalima užpuldinėti, pavergti. To dalyko daryti negalima jokia priedanga. To dalyko daryti negalima net toms tautoms apšviesti, sukultūrinti. Šviesk, kultū-

rink jas kitu teisingu būdu. Čia daug neteisiai ir neteisingai pasielgta. Tai iškalbingai sako kolonijų istorija[1]).

Bėda, tiesa, gali būti su tomis nekultūringomis tautomis, kurios pačios užpuldinėja kitus kraštus, grobsto žmones į nelaisvę, atnašauja dievams žmonių aukas. Tada, žinomai, reikia užsistoti nelaimingus ir nekaltus žmones. Bet kaip? Pirma reikia įspėti. Nepaklausius tegalima įsikišti į jų išvidinį gyvenimą, kaip nors nubausti ir, galutinai, nebegalint rasti kito išėjimo, galima prikergti prie kurios valstybės.

Kiekviena valstybė turi teisę gintis nuo išorinių priešų ir užpuolikų. Tam reikalui kiekviena valstybė gali saugoti savo sienas, reikalauti užsieninių pasų. Kiekviena valstybė taip pat turi teisę neįsileisti į savo teritoriją tų asmenų, kurie yra ar gali būti pavojingi išvidinei ar išorinei jos tvarkai, ramybei. Čion, pvz., įeina įvairūs nusikaltėliai, kurstytojai, asmenys be jokių dokumentų, nieko neturį ir negalį uždirbti, sergą užkrečiamosiomis ligomis ir t. t. Turi teisę — vis dėlto nėra priedermės jų įsileisti, galima juos įsileisti (ius asyli) ir galima jų neįsileisti. Tik nekalbama apie tą atveją, kai įžeidžiamos kitų kraštų teisės, pvz., esant tam tikrai sutarčiai.

Kiekviena valstybė turi teisę uždrausti į savo teritoriją įvežti kenksmingus daiktus, pvz., alkoholį, nuodus, klaidingus ir nemorališkus rašinius, nepadorius paveikslus, proklamacijas ir t. t. Reikalaujant krašto egzistavimui ar visuomeninei gerovei, galima uždrausti net įvežti šiaipjau daiktus, už juos paskirti muitą. Tik, žinomai, su visais kraštais reikia vienodai elgtis.

Valstybės gali teisiai ir teisingai įgyti naujų teritorijų. Tai kraštų pirkimas, mainymas, sienų išlyginimas, niekam dar nepriklausomų žemių užėmimas.

Kiekviena valstybė turi teisę turėti gerą vardą. Niekas negali įžeisti, niekinti, teršti gero jos vardo. Niekas negali užgaulioti ar įžeisti valstybių pasiuntinių, vėliavos ir kitų ženklų. Kas laikoma įžeidžiamu, tai priklauso nuo aplinkybių ir įpročių. Kiekviena valstybė gali ginti savo vardą nuo užpuolikų.

Kiekviena valstybė turi teisę laisvai kaimyninkauti su kitomis valstybėmis. Jos gali sueiti į kelybos, ekonomines, mokslo, dailės ir kitas tarptautines sutartis. Pamatas yra tas, kad šiandien

---

[1]) Plg. Schutzbar - Milchlin, Kolonialpolitik und Kriesgziele, Berlin 1917.

vienas pats nedaug tepatenkinsi savo reikalų. Tautos, nesantykiaudamos su viena kita, negali žmoniškai egzistuoti ir progresuoti. Kinai gyveno užsidarę. Ir kas? Atsiliko kitų užpakalyje ir jų kultūra suakmenėjo.

Kiekviena valstybė turi teisę siųsti, laikyti įgaliotinius, pasiuntinius, konsulus, komisarus pas viena kitą. Juk kiekvienoje, galima sakyti, valstybėje gyvena kitų valstybių piliečių. Iškyla kurie jų nesusipratimai, reikalai. Kas gins jų interesus? Valstybių įgaliotiniai. Viena valstybė nori pirkliauti su kita, nori eksportuoti ir importuoti. Valstybių įgaliotiniai visa vietoje sutvarkys, visa padarys. Gimsta politiniai klausimai ir reikalai ir t. t. Vėl reikia valstybių įgaliotinių[1]).

3. Valstybės gali sueiti į tarptautines sutartis. Pamatas yra tas, kad be tarptautinių sutarčių valstybėms būtų sunku ar net negalima gyventi. Be kitko, tarptautinėmis sutartimis galima determinuoti tarptautines prigimtines teises, užkaišioti jų spragas, išspręsti įvairius valstybių ir kitų kivirčus ir t. t.

Į tarptautines sutartis eina vyriausi valstybių valdovai ir t. t. Tarptautinių sutarčių turi laikytis pačios šalys ir jų valdiniai, piliečiai, nariai.

Tarptautinių sutarčių objektu tegali eiti tai, kas gera, teisin-

---

[1]) Valstybių įgaliotiniai skirstomi yra į nuolatinius ir nenuolatinius. Nuolatiniai valstybių įgaliotiniai — pasiuntiniai ir konsulai.

Pasiuntiniai atstovauja valstybei visuose dalykuose ir yra diplomatinio charakterio. Jie vadinasi:

[1]) Ambasadorius. Tai toks pasiuntinys, kuris ne tik politikoje atstovauja valstybei, bet dar reprezentuoja pačią valstybę. Todėl ambasadoriams reiškiama didesnė pagarba. Ambasadorių kategorijai priklauso taip pat šv. tėvo legatai ir nuncijai.

2) Šiaipjau pasiuntiniai. Jie dar vadinasi ekstraordinariniai pasiuntiniai ir pilnateisiai ministrai (envogés extraordinaires et ministres plènipotentiaires). Čion įeina taip pat šv. tėvo internuncijai.

3) Ministeris rezidentas.

4) Reikalų vedėjas (chargés d'affaires). Tai užsienio reikalų ministerio pasiuntinys pas kitos valstybės užsienio reikalų ministerį.

Konsulai tik tam tikruose dalykuose atstovauja valstybei. Jie dažniausiai rūpinasi ekonominiais reikalais.

Nenuolatiniai pasiuntiniai yra šie:

1) Diplomatinio charakterio pasiuntiniai atskirais atvejais, pvz., vestuvėms, laidotuvėms ir t. t.

2) Komisarai. Jie įgaliojami atskiriems reikalams, pvz., geležinkelio klausimams spręsti, ir nėra diplomatinio charakterio.

ga, naudinga, Atbulai, juo negali eiti bloga, nedora, neteisinga. Kitaip pati sutartis būtų jokia, netikra. Tokios sutartys yra, pvz., ką užpulti, atimti svetimus kraštus, nereikale ir neteisingai boikotuoti kitas valstybes ir t. t.

Į tarptautines sutartis turi būti laisvai sueinama. Jei į tarptautinę sutartį būtų iš absoliučiai didelės fizinės ar moralinės baimės ar prievartos sueita, tai sutartis būtų jokia. Pamatas — čia nėra žmogiško veiksmo, nesąmoningai daroma. Todėl nėra atsakingumo — nėra priedermės. Atbulai, šiaipjau didelė baimė ir prievarta nenaikina tarptautinių sutarčių tikrumo, nes čia, nors nenoromis daroma, bet vis dėlto dar yra valios, dar pakankamai laisvai susitariama.

Jei tarptautinė sutartis padaryta iš didelės ir neteisingos baimės ar prievartos, tai galima reikalauti reviduoti ar panaikinti, nes iš neteisingumo niekas neturi gauti naudos, neteisingumas atitaisytinas.

Tarptautinės sutartys baigiasi, praslinkus metui, įvykus ar neįvykus esminei sąlygai, atšaukus ar atsimetus abiem šalims ir t. t. Be to, karui prasidėjus, savaime išnyksta tos nekarinės sutartys, į kurias buvo suėjusios kariaujančios valstybės su viena kita. Jei į nekarinę sutartį suėjo dar kitos arba nekariaujančios valstybės, tai šioms sutartis vis dėlto tebeturi galią. Atbulai, nuo tarptautinės sutarties negalima vienai šaliai atsimesti. Tarptautinės sutartys taip pat nenustoja galios tada, kai miršta ar nebėra senoje vietoje aktyvių jų subjektų, pvz., jau kitas prezidentas valdo valstybę. Jos nesibaigia nė tada, kai pakeičiama valstybės valdymo forma, pvz., pirma buvo monarchija, o dabar respublika ar diktatūra. Karinės sutartys (techninės) neišnyksta, užsidegus karo gaisrui, nes jos ir sueitos karui reguliuoti, specijaliai pritaikintos anai žmonijos nelaimei, prarajai.

4. Į tarptautines sutartis įeina taip pat ir konkordatas. Kadangi konkordatai šiandien aktualus dalykas ir kartais apie juos neteisingai manoma, tai apie juos skyrium pakalbėtina.

Konkordatas yra Bažnyčios ir valstybės sutartis, kuria tvarkomi jųdviejų santykiai.

Konkordatai vadinasi:

1) F o r m a l i n i s ir t o l y g u s — pagal tai, ar į konkordatą sueita įprasta ar neįprasta forma.

2) Dalinis, kai tenagrinėjamas vienas kitas klausimas ar dalykas, ir bendras, į kurį įeina įvairūs klausimai.

3) Laikinis ir neterminuotas.

Pirmuoju konkordatu galima laikyti šv. tėvo Stepono III ir imp. Pipino 754 m. sutartį „Pactum Carisiacum (Cheirsy). Pirmasis taikos konkordatas yra 1107 m. Londono.

1847 m. rugp. mėn. 3 dien. sueita į Rusijos konkordatą. 1882 m. gruod. mėn. 24 dien. padaryti kai kurie Šv. Sosto ir Rusijos susitarimai, kurie vadinasi „Accordi stipulati".

1907 m. liep. mėn. 22 dien. sudaryta seminarijų konvencija su Rusija.

1927 m. rugs. mėn. 27 dien. sueita į Lietuvos konkordatą, kuris juridinę galią įgijo 1927 m. gruod. mėn. 10 dien.

Į konkordatą eina Bažnyčia ir valstybė. Pirmajai atstovauja šv. tėvas, Bažnyčios galva. Antrajai atstovauja tie asmenys, kurie gali eiti į kitas tarptautines sutartis.

Konkordatų objektu gali eiti pasauliniai, dvasiniai ir mišrieji dalykai. Tik jie bet kaip turi liesti taip Bažnyčią, taip valstybę, nors visai kitais atžvilgiais. Todėl visai dvasiniai, pvz., sakramentai, ir visai pasauliniai dalykai, k. a. valstybės finansai ir kelyba, neina konkordatų objektų.

Į konkordatus einant, įprastai laikomasi tarptautinių sutarčių formos.

Sudarius konkordatą, dar reikia abiejų šalių patvirtinimo, vad. ratifikavimo, po kurio paskui pasikeičiama ratifikavimo dokumentais ir paskelbiamas pats konkordatas.

Konkordatų turi laikytis abi šalys ir jų valdiniai, atsieit, Bažnyčios nariai ir valstybės piliečiai.

Konkordatai yra tikros biliateralinės sutartys. Jie ir Bažnyčią ir valstybę saisto teisingumu. Jie abi šalis taip laiko, jog viena be antros negali nei nedraudžiamai nei tikrai atsisakyti, atsimesti, atšaukti ar pakeisti konkordato. Pamatas yra paprasčiausias: pačia prigimtine teise įsakyta laikytis sutarčių.

Konkordatą oficijališkai aiškinti gali abi šalys drauge. Tai dažnai konkordatuose net pažymima. Jei dėl konkordato kurio punkto nebūtų galima draugiškai susitarti, tai vienas bėra išėjimas, būtent, paskutinis žodis duotinas tai šaliai, kuri yra vyresnės prigimties ir turi vyresnį tikslą. Tai Bažnyčia. Kito išėjimo nėra.

Konkordatai baigiasi, galima sakyti, taip pat, kaip ir kitos tarptautinės sutartys: praslinkus terminui, įvykus ar neįvykus esminei sąlygai, geruoju atsimetus šalims, atsitiktinai ir visai dingus sukalbėtajam daiktui, nebesant konkordato valstybės ir t. t. [1])

5. Karas. Kokia baisi šmėkla! Geriau būtų apie jį nekalbėti. Bet karas braunasi į tarptautines teises, grūdasi į jų eiles. Todėl ir apie jį reikia tarti keletą žodžių.

Ar karas draudžiamas ar ne? Čia reikia skirti senovę ir mūsų laikus.

Senovėje gal ir būvo galima pateisinti karą. Tada žmonės tebesinardė tamsybių rūkuose. Jų protas žeme tebeslankiojo. Todėl net privatiniams kivirčiams spręsti buvo vartojama kumštis. Juo labiau valstybėms sunku ir gal net iš tiesų negalima buvo nieko padaryti be fizinės jėgos, be karo dievaičio Marso. Senovėje patys karai, palyginamai, buvo niekis. Bet patekėjus teisybės ir teisingumo saulutei, krikščionių eroje ne visi karai bebuvo laikomi teisiais. Ne; teisiais tebuvo laikomi tie karai, kurie turėjo šias sąlygas: karą turėjo paskelbti tam tikra valdžia, turėjo būti didžiausia priežastis ir turėjo būti kariaujama pagal tam tikras normas. Pirmoji sąlyga savaime aiški. Antroji sąlyga draudžia užpuolimo karus ir gintis teleidžia, nebesant kito išėjimo, kaip žūti ar būti. Todėl pirma reikėjo tartis, pavartoti kitas lengvesnes priemones, pvz., represijas, represalijas, blokadą. Trečioji sąlyga reikalaudavo kariaujant laikytis teisingumo, meilės, humaniškumo dėsnių ir karinių techninių sutarčių. Platesnę senovės karo doktriną sk. P. Malakauskis, Karas: „Ateitis", 1-3 (1915) 3-14. Čia bepridėsiu, kad labai nedaug teisingų karų tegalima rasti net istorijoje, nes vis trūksta ką tik kalbėtųjų sąlygų.

Mūsų laikais nieku gyvu nebegalima pateisinti karų. Pamatas yra tas, kad aiškiai žinoma, jog karas — jokie teisybės ir teisingumo svarai. Čia visa nusveria fizinė jėga, ginklai, strategija ir net aklas atsitikimas. Susikibo 30 milijonų armija su 15 milijonų kariuomene. Sustojo Krupp'o fabrikas su Putilovski'o dirbtuve. Susispyrė tankai su plikomis rankomis. Ar čia galima išspręsti teisingumą? Taigi. Be to, mūsų laikais karai pasiekė

[1]) Plačiau žr. P. Malakauskis, Konkordatai ir Lietuvos konkordatas, Kaunas 1928; Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas 1931, 127-168.

aukščiausią viršūnę. Jie ėda, ryja visus turtus, kultūrą, gyvybę. Ir kasdien vis baisėja, žiaurėja, žvėrėja. O kas bus rytoj? Net plaukai stojasi ant galvos pamanius! Kas begali atsverti karą? Todėl, net senovės akimis žiūrint, nebegalima kelti karų: jų teisingumui trūktų proporcingos priežasties. Galop, karų nebegalima pateisinti dėl to, kad jau surasti, sugalvoti būdai valstybių kivirčams išspręsti. Jų yra daug. Jei vienas dar nepritaikinamas, tai pavartotinas kitas.

Kam nežinoma garsi šv. tėvo Benedikto XV 1917 m. rugp. mėn. 1 d. nota kariaujančioms valstybėms. Mums svarbūs keturi jos punktai: 1) sumažinimas apsiginklavimo (la diminution simulanée et récipraque des armements), 2) trečiųjų teismas (l'institution de l'arbitrage), 3) komunikacijos laisvė ir jūrų bendrumas (l'on enlève tout obstacle aux voies de communication des peuples, en assurant, par des règles à fixer également, la vraie liberté et communauté des mers) ir 4) tautų laisvė (tenant compte, dans la mesure de juste et posible... des aspirations des peuples). [1]) Tai svarbiausios priemonės karams išvengti.

Iš tiesų, militarizmas yra vienas iš didžiausių karo ugnies kurstytojas. „Šio Didžiojo karo istorija", teisingai rašo M. Erzberger: „turėjo žmonėms įrodyti, jog apsiginklavimas yra joks taikos įrankis ir tėra karo agentas"[2]). Militarizmą reikia ne tik sumažinti, kaip šv. tėvas Benediktas XV švelniai teišsireiškia, bet net visai iš šaknų išrauti visame pasaulyje.

Toliau, valstybių kivirčams spręsti turi būti tarptautinis valstybių teismas. Jis turi būti priverstinis. Į jį visos valstybės būtinai turi nešti, siųsti savo nesusipratimus ir visos jos priverstinai turi laikytis jo sprendimų. Kitaip, pasak M. Erzberger'io: „karams, pasiliks durys ir vartai atviri"[3]). Tarptautinio teismo sankcija — viešoji nuomonė ir visų valstybių sutartinė prievarta, pvz., visų santykių nutraukimas, visų sienų uždarymas, blokada ir t. t.

Dar toliau, komunikacijos laisvė ir jūrų bendrumas pašalins daug nesusipratimų, užbėgs už akių vingiotai politikai, sumažins daug nesveiko apetito valstybėms ir t. t.

---

[1]) Žr. A. Struker, Die Kundgebungen Papst Benedikts XV zum Weltfrieden, Freiburg im Breisgau 1917, 72-79.

[2]) Der Völkerbund, Berlin 1918, 79: „Die vorgeschichte dieses Krieges sollte der Menschheit gezeigt haben, dass die Rüstungen kein Mittel zum Frieden, sondern ein Agens zu Kriege sind".

[3]) T. p., 89: „So sind dem Kriege wieder Tür und Tor geöffnet".

Galop, pačias valstybes reikia sutvarkyti. Be kitko, į ką panaši yra teisė valdyti svetimas tautas? Ar tai teisinga? Į tą klausimą teatsako panašumas. Visi žinome ir pripažįstame, kad šiaipjau žmogus neturi teisės pasisavinti svetimos žemės, negali jos užvaldyti. Tai vagystė. Neturi teisės pavergti kito žmogaus. Tai piktadarybė. Ar ne tokia pat vagystė ir piktadarybė yra tautų užgrobimas viena kitos, politinės tėvynės rūbo suplėšimas ir privertimas žmonių sau politiškai vergauti? Koks skirtumas yra tarp privatinės ir anos valstybių vagystės ir neteisingumo? Jis tėra tas, kad pavergimas tautos yra dar didesnis nusikaltimas teisingumui, nekaip pasisavinimas kurio ūkio, pagrobimas vieno antro žmogaus. Tuo tarpu šis didžiausias neteisingumas yra legalinamas!!

Neteisingas dėsnis — neteisingas padarinys. Kadangi iki šiol leidžiama valdyti svetimas tautas, tai tik ir ieškoma pagauti svetimą kąsnį. Tai ir kuriama karo ugnis.

Taigi, reikia atitaisyti visuotinį neteisingumą, t. y. visos valstybės būtinai turi paleisti visas svetimas tautas iš politinio narvo ir į tarptautines pozityvines teises įdėti tą sveiko proto pradą, kad jokia tauta neturi teisės valdyti ir niekados negali užimti kitų tautų. Kiekviena tauta pati tesivaldo. Kaip malonu ir gražu!

Jei nė taip organizuotos tautos negalėtų suvaldyti Marso tarnų, tai reikėtų dar toliau žengti. Tada visoms tautoms reikėtų palikti plačiausią autonomiją ir sujungti, susidėti į vieną pasaulinę tautų sąjungą, valstybę. Kodėl gali egzistuoti tokių sąjungų miniatūros — Š. Amerikos J. Valstybės ir Šveicarija. Kaip gražiai tvarkosi katalikų Bažnyčia — Ji visuotinė. Kas tada su kuo bekariautų?[1])

3. Pozityvinės teisės

1. Daug yra tarptautinių prigimtinių teisių. Bet jos tėra bendros. Daug dalykų reikia detalizuoti ir papildyti. Tai daro tarptautinės pozityvinės teisės. Tai vienas tarptautinių pozityvinių teisių reikalingumas. Be to, tarptautinių pozityvinių teisių reikia tam, kad visos tarptautinės teisės būtų aiškiau matomos ir jų griežčiau laikomasi.

---

[1]) Apie pašalinimą karų plačiau žr. P. **Malakauskis**, Taikos klausimas: „Draugija", 7-12 (1919) 307-316, 366-384, 477-492.

Negalima sakyti, jog visos tarptautinės pozityvinės teisės tesančios visai pozityvinės. Ne; jose įdėta prigimtinių teisių. Bet šis dalykas nepakeičia prigimtinių teisių prigimties, jos tebėra prigimtinės teisės. Čia jos tik patvirtinamos, sutvirtinamos nauja sankcija, lyg nauju rūbu apvelkamos. Kalbamosios teisės vadinamos tarptautinėmis pozityvinėmis teisėmis dėl to, kad įdėtos šios rūšies teisėse, ir drauge vadinasi prigimtinės teisės, nes, kaip ką tik sakiau, ir šiuo atveju nenustoja savo prigimties.

Nors tarptautinėse pozityvinėse teisėse yra daug prigimtinių teisių, bet daugiausia yra visai pozityvinės teisės, t. y. tarptautinės sutartys, teisūs įpročiai ir t. t. Prie žodžio „įpročiai" pridėjau „teisūs" dėl to, kad įprotis savaime neturi jokios juridinės galios. Paskutiniąją turi kas nors duoti. Šiaipjau teisėse įpročiui juridinę galią duoda ir tegali duoti įstatymų leidėjai. Tarptautinėse teisėse ją duoda aktyvūs tarptautinių teisių subjektai. Tai padaroma, pažymėtai ar įsaistytai sutinkant su kuriuo įpročiu.

Vienomis tarptautinėmis pozityvinėmis teisėmis tvarkomi bendrieji, kitomis specijalūs reikalai, pvz., muitai, importas, eksportas, kelyba, finansai ir kultūra. Net karams neužmirštama normų.

Visa tai gražu atrodė prieš Didįjį karą ir nemaža naudos davė pasauliui. Bet, deja, pirmasis patrankos trenksmas ir kardų sučerškėjimas lyg pleštekes nubloškė tarptautines teises nuo scenos. Jų vietą užima kruvina karo amfiteatro arena. Todėl labai charakteringai pasakė V. Cathrein: „Gražiai ir tvirtai stovėjo iki pat debesų iškilęs tarptautinių teisių rūmas; atrodė esąs amžinai pastatytas. Štai pakilo Didžiojo karo bangos, ir jis dundėdamas subirėjo, lyg menkiausias popierinis namas. Valstybių vyrai ir tarptautinių teisių mokytojai nustebę stovėjo prie griuvėsių sienų ir mūrų, kuriuos su dideliu vargu buvo pastatę"[1]). Kodėl taip atsitiko? Trumpas atsakymas: tarptautinės teisės buvo pastatytos ant blogo pagrindo, neteisingų teorijų.

---

[1]) Die Grundlage des Völkerrechts, 1: „Stolz und kühn ragte der Bau des Völkerrechts bis in die Wolken empor; er scheinte für die Ewigkeit gefestigt zu sein. Da kamen die Wogen des Weltkrieges, und er stürzte wie ein armseliges Kartenhaus kläglich zusammen. Staunend standen die Staats-Männer und Völkerrechtslehrer vor den Trümmern der Mauern und Zinen, die sie so mühsam aufgefürt hatten".

2. Neviena yra tarptautinių pozityvinių teisių pagrindo nuomonė. Svarbiausios yra šios:

1) Valstybės valios teorija. Pagal ją tarptautinių teisių pagrindas, šaltinis, padarančioji priežastis esanti atskirų valstybių valia. Kuri valstybė užsimananti santykiauti su kita valstybe pagal tam tikras taisykles ir tai pareiškianti savo „partneriui". Pareiškianti, sueidama į sutartį arba stačiai vienodai elgdamasi praktikoje. Štai ir tarptautinės teisės.

Valios teorija remiama valstybių suverenumu, kur niekas negalįs valstybei uždėti jokių juridinių pančių, pati valstybė begalinti juridiškai susirišti.

Valios teorija yra neteisinga. Tai aišku iš to, kad atskiros valstybės įsakyti priedermę tegali savo teritorijoje ir savo valdiniams ar piliečiams. Tarptautinėje srityje daugiausia gali tarptautines sutartis įtraukti į savo įstatymus. Bet tuo būdu dar nepadaroma tarptautinės teisės, kurios būtinai reikia laikytis. Tai tebūtų valstybės įstatymas.

Sakysi, kad čia nereikią įstatymų leidybos ir užtenką pažadėti. Tai ne tiesa. Pamatas — jei pažadėjimą norima paversti teise, tai reikia kitai valstybei pripažinti galią reikalauti, kad būtų laikomasi pažadėjimų. Čia jau nebetelpa valios teorijos aukščiausias valstybės suverenumas. Be to, valstybės valia viena pati negali padaryti ne tik teisės, bet net pažadėjimo, nes net pažadėjimas visą savo saistančią galią semia ne iš kieno plikos valios, bet iš prigimtinės teisės: „Ką pažadėjai, tai įvykdyk".

Taigi, iš valios teorijos belieka „pažadėjo — patiešijo, nedavė — negriešijo", t. y. niekis, burbuliukas.

Tą pačią išvadą prieisime, net pačios valios teorijos akimis žiūrėdami. Sutikime, jok įstatymai, mūsų atveju tarptautinės teisės, savo priedermę, saistančią galią gaunančios vien iš atskiros valstybės valios. Bet ar valstybė kiekvieną momentą negali numesti nuo savęs priedermės naštą ta pačia galia, kuria buvo ją užsidėjusi? Savo valia susirišo — savo valia atsiriš. Kas prieš tai gali protestuoti? Kas prieš tai gali net pretensijų reikšti? O ar neįkyrėjo man brizgilos, nepakvipo Rojaus obuolys? Teisingai sako J. Mausbach: „Tuo būdu iš tiesų panaikinamos

tarptautinės teisės ir iš naujo patenkama į jėgos egojistiškos naudos politiką"[1]).

Valios teorijos net pamatas yra neteisingas. Juk valstybių suverenumas nėra absoliutinis. Jį varžo ir krašto konstitucija, ir atsakingumas krašto atstovams arba parlamentui, seimui, tautai, ir t. t. Nuo to valstybės suverenumas nenumiršta. Jis taip pat nieko nenustos, pripažinus pasaulyje prigimtine teise ir sutartimis užbrėžtas ribas valstybių darbui. To mums ir tereikia.

2) Bendros valstybių valios teorija. Pagal ją tarptautinės teisės savo galią semiančios iš daugumos valstybių bendros valios. Ši teorija sugalvota akis kiršinančiam valstybės valios teorijos nuogumui pridengti. Ji taip pat yra neteisinga, nes pasak I. Mausbach'o: „Jei atskirų valstybių valia negali padaryti tarptautinių teisių, tai to dalyko negali padaryti nė plika tokių valių suma"[2]).

3) Įpročio teorija. Ji yra istorinės teisių mokyklos duktė. Pagal įpročio teoriją tautos pirma įsitikinusios, kad, santykiaujant su viena kita, reikią laikytis tam tikrų normų, ir paskiau ėmusios iš tiesų jų laikytis. Iš praktikos gimęs įprotis, o iš įpročio kilusios pačios tarptautinės teisės.

Įpročio teorija taip pat yra neteisinga. Tą dalyką įrodo tai, kad, kaip anksčiau kalbėjau, įprotis savaime negali padaryti teisės, įpročio veiksmai savaime negali virsti teise. Įpročio veiksmai tegali padaryti materijalinį įprotį. Bet jis beteisis. Reikia, kad kas įprotį padarytų teise, formaliniu įpročiu. Paprastame gyvenime įpročiui juridinę galią duoda įstatymų leidėjai. O tarptautinėse teisėse įprotį legalinti begali aktyvūs tarptautinių teisių subjektai. Tik ir paskutinieji tai gali padaryti ne įstatymų leidybos galia, bet pažymėtai ar bent įsaistytai sutikdami laikytis įpročio. Įsaistytai — iš tiesų laikydamiesi įpročio. Bet čia įžengiama jau į sutarčių sritį ir susiduriama su prigimtinės teisės dėsniu: „Laikykis sutarčių". Tada tarptautinių teisių pagrindu, šaltiniu eina jau ne įprotis, bet prigimtinė teisė.

---

[1]) Naturrech und Völkerrecht, 101: „Damit ist das Völkerrecht faktisch aufgehoben und der Standpunkt einer reinen Macht - und Nützlichkeitspolitik wieder erreicht".

[2]) T. p., 104: „Wenn der Wille der einzelnen Staaten kein Völkerrecht schaffen kann, so ist auch eine blosse Summe von solchen unmöglich zu dieser Leistung befähigt".

4) Grynosios teisės teorija. A. Jaščenka ją šiaip išdėsto: „Tolesnį žingsnį šių dienų tarptautinės teisės teorijų plėtotėj nužengė vadinamasis „grynosios teisės" Vienos mokslas. Kelsenas sukūrė savotišką „grynosios teisės" teoriją. Ši teorija buvo priimta Anzilotti (Cours de droit intern. 1929, p. 43—45). Ypač talentingai pritaikant ją tarptautinei teisei ji buvo išplėsta Verdross'o. — Einant ta teorija teisės norma pareina ne nuo sudarančios jų valios, bet nuo kitos normos, iš kurios ji įgauna savo juridinę galią. Viena norma nustato, kaip kita norma turi būti sudaryta. Vienos juridinės normos galiojimas remiasi kaip tik norma, kuri reguliuoja jos atsiradimą: viena norma galioja, jeigu ji yra atsiradusi atitikdama tą, kuri yra jai aukštesnė norma. Visa teisė yra vieninga sistema („monistinė teisės teorija"), kuri remiasi galų gale kažkokia pagrindine norma (Urnorm), nustatančia visas kitas normas, ir kuri nepareina pati nuo kurių nors kitų normų. Bazuojant visą teisės sistemą ant pagrindinės normos, šita teorija gali būti pavadinta normatyvine teisės teorija arba „grynosios teisės" teorija, nes ji atmeta bet kuriuos užjuridinius pagrindus (valią, pripažinimą ir t. t.). Teisė tos teorijos yra bazuojama ant teisės, ant objektyvinės, savaime egzistuojančios teisės normos"[1]).

Grynosios teisės teorija apgraibomis gaudo prigimtinės teisės apmatus, bet vis nepataiko į tikrąjį tašką. Bet jau pats linkimas į prigimtinę teisę dirgina A. Jaščenką, nes jis toliau rašo: „Ji (teorija) turi gryniausios fikcijos, scholastiško prasimanymo, laisvo tvirtinimo pobūdį. Tačiau einant Verdross'u — ta norma turi tendencijos pavirsti senąja (sic) prigimtinės teisės idėja, prileidžiant absoliutinį teisingumą ir kažkokią idealinę sferą, kurios principai egzistuoja lyg matematinės tiesos, visiškai nepareidami nuo to fakto, kad jie yra žmogaus pažįstami ir pripažįstami"[2]).

5) Tikrasis tarptautinių teisių pagrindas yra prigimtinė teisė.

Taip, prigimtinė teisė, kaip jau kalbėjau, glūdi pačioje žmogaus prigimtyje, yra prigimta. Kas prigimta, tai nepajudinama, nepašalinama, neišdildoma, nė Rentgeno ar radio spinduliais neišdeginsi.

---

[1]) Tarptautinės teisės kursas, I 14-15.

[2]) T. p. 15.

Prigimtinė teisė saisto visus, kas tik yra žmogus: ne tik atskirus žmones, bet taip pat jų sumas — tautas ir valstybes.

Prigimtinė teisė yra visuotinė, kuri apima visą pasaulį.

Prigimtinė teisė vienoda.

Prigimtinės teisės dėsniai yra ko aiškiausi, visiems suprantami. Todėl čia negali būti nesusipratimų, išsisukinėjimų, dviprasmių aiškinimų.

Prigimtinės teisės normos yra sveiko proto postuliatas. Todėl niekas jų negali drįsti neigti, visi turi jas pripažinti — pripažinti formaliai ar bent materijaliai, arba praktikoje ar savyje.

Prigimtinė teisė nepriklauso jokių kitų teisių. Ji yra visų teisių pagrindas ar bent būtina sąlyga.

Prigimtinė teisė yra valstybių pamatas: valstybė yra prigimtinės teisės kilimo ir iš jos turi savo valdžią.

Žinome, kad pasaulis negali egzistuoti be tarptautinių teisių. Kieno tas reikalavimas? Sveiko proto — prigimtinės teisės.

Prigimtinė teisė pati yra apmetusi pagrindinius tarptautinių teisių apmatus, posmus. Tai tarptautinės prigimtinės teisės. Su jomis jau susipažinome. Bereikia atausti tarptautinių pozityvinių teisių siūlais. Jos paimamos ir ant jų statomas visas kitas tarptautinių teisių rūmas. Apie tai taip pat kalbėjau.

Kas nors susitarta. Čia vėl pristoja prigimtinė teisė ir liepia šventai laikytis sutarties: „Pacta sunt servanda". Galėjai neiti į vieną kitą sutartį. To dalyko nedaryti galėjai, nesant spirginančio reikalo. Bet suėjai į sutartį, tai nebe tavo valia jos laikytis ar ne. Prigimtinė teisė jau paima tave į savo nagus ir apkala savo geležiniais: „Ką pažadėjai, tai įvykdyk".

Prigimtine teise liepiama laikytis teisingumo, draudžiama net pirštelį prikišti prie mažiausio neteisingumo: „Atiduok, kas kam priklauso" ir „Teisingai elkis".

Prigimtine teise įsakoma neužmiršti nė meilės principų: „Kas tau nepatinka, to ir kitam nedaryk" ir „Ko tu sau nori, tai daryk ir kitiems".

Visa tai rodo, kad prigimtinė teisė yra tinkamiausias ir tikrasis tarptautinių teisių pagrindas — pagrindas nesugriaunamas, stiprus, patvarus, amžinas. Ant tokio granito pastatytų tarptautinių teisių nesugriaus nei Bismarck nei Atilla.

3. Tarptautinių teisių būtinai reikia ir jų buvimas — faktas. Bet kai kurie vis dėlto drįsta jas neigti.

Tarptautinių teisių neigėjai skirstomi į kraštutinius ir pusiau-neigėjus.

Kraštutiniai neigėjai visai neigia tarptautines teises: jų, girdi, nesą ir negalį būti, nes tarptautinėms teisėms rūkstą pagrindo ir sankcijos, visų teisių šaltinis tesanti valstybė ir tai tik savo teritorijoje ir t. t.

Per Didįjį karą tarptautinių teisių neigėjų partija gerokai pagausėjo. Prie jų prisidėjo desperatai, kurie, patys pamatę karo nesąžiningumą, visišką mindžiojimą teisių, tarptautines teises su de Niem'u apšaukė „popierinėmis teisėmis" (papierenes Recht)[1]).

Kraštutiniai neigėjai neteisingai užsipuola tarptautines teises. Labai klysta tie, kurie tvirtina, jog tarptautinės teisės neturinčios pagrindo. Jos turi ne bet kokį pagrindą, bet pačią prigimtinę teisę. Tai ką tik matėme.

Taip pat neteisingai sakoma, jog tarptautinės teisės neturinčios sankcijos. Jos turi moralinę prievartą — prigimtinės teisės sankciją. Ja eina viešoji nuomonė ir visi geri teisių laikymosi ir blogi jų nesilaikymo padariniai. Tarptautinės teisės gal dar neturi materijalinės sankcijos. Bet reikia atsiminti, kad ši prievarta nėra esminė teisių dalis, nes pirma eina teisės, paskui tik sankcija. Net įstatymų yra tokių, kurie neturi sankcijos. Dažnai, pvz., anarchijos metu, net ir prievarta nieko negali padaryti, o teisės dėlto nesiliauja buvusios teisės. Tai rodo, kad ir be materijalinės prievartos gali būti ir egzistuoja teisės. Kodėl tarptautinėms teisėms norima taikinti kitą matą? Tai nenuoseklumas. Pagaliau nebėra ko labai kreipti akies į materijalinę prievartą, nes ji vis labiau išeina „iš mados". Nuo jos atsimesti kviečia ir šv. tėvas Benediktas XV 1917 m. rugp. mėn. 1 dien. notoje: „Materijalinės ginklų jėgos vietoje reikia pastatyti moralinę teisių jėgą"[2]).

Neteisinga, kaip jau aukščiau kalbėjau, nė tai, kad valstybė tesanti teisių šaltinis. Kur padėsi Bažnyčią ir Jos teises? Kur paslėpsi prigimtinę teisę? Jų neužginčysi. Ar valstybė tas teises išleido? Pati valstybė savo įstatymų leidybą yra gavusi iš prigimtinės teisės. Ji tegali leisti teisingus įstatymus. Neteisingi jos įstatymai yra jokie įstatymai. Valstybė teleidžia dešimtį

---

[1]) Deutsche Juristenzeitung, 1129 (1914).

[2]) „A la force matérielle des armes soit substitué la force morale du droit".

įstatymų, kuriais būtų galima vogti, užmušti, kankinti katalikus, persekioti lietuvius, vis dėlto niekam neįkalbėsi, jog tai esančios teisės, tai iš tiesų galima esą daryti. Jei valstybė būtų visų teisių šaltinis, tai visas jos neteisybes turėtume pripažinti teisingomis. Komedija!

Didžiojo karo desperatams pasakytina tai, jog nesilaikymas teisių dar nereiškia jų nebuvimo.

Pusiauneigėjai visai neatmeta, bet labai apkarpo tarptautines teises. Vieni iš jų nepripažįsta tarptautinių teisių nekultūringoms tautoms[1]); kiti sako, jog tarptautinių teisių senovėje visai nebuvę ir tautų santykiai buvę reguliuojami tik fizine jėga[2]); dar kiti rašo, jog tarptautinės teisės tegimusios viduriniu amžių pabaigoje[3]), reformacijos metu[4]) ir t. t.

Pusiauneigėjams atsakytina tai, kad tarptautinės teisės skirstomos į prigimtines ir pozityvines. Pirmosios visados buvo. Jas turėjo net pirmykščios tautos, valstybės. Jas turėjo nekultūringiausios tautos. Turėjo ir šiandien turi. Turi ir turės. Juk kai tik kuri tauta ar tautelė, valstybė ar valstybėlė į žemę įleidžia pirmąją šaknelę, tuoj įgyja teisę egzistuoti, augti, žiedus krauti ir savo vaisiais džiaugtis. Kiekviena tauta ir valstybė turi tam tikrą plokštą teisių. Jų teisių niekas negali mindžioti, atimti, ir t. t.

Jau aukščiau kalbėjau, jog senų senovėje buvo tarptautinių teisių ir šiandien yra visose tautose. Tik visų tarptautinių pozityvinių teisių galėjo ir gali neturėti viena kita tauta ir valstybė. Bet ir tai retenybė. Be to, suprantama, nekultūringos tautos nežinojo ir negali žinoti visų tarptautinių teisių ir pačios jų teisės negali pasididžiuoti sistemingumu. Todėl dar teisinga būtų sakyti, jog daugiau tarptautinių teisių gimė ir labiau buvo susistemintos, pakilus pasaulio kultūrai, prieš vidurinius amžius ar jiems baigiantis ar pasibaigus.

---

[1]) Pvz., F. v. Martiz, Systematische Rechtswiessenschaft in Kultur der Gegenwart, 1906.

[2]) Pvz., Guisot, L'église et la société chrêtienne, 1861.

[3]) Pvz., Fr. v. Liszt, Das Völkerrecht[11].

[4]) Pvz., K. Bornhak, „Grenzboten", (1915).

Teol. - Filosofijos Fakulteto leidiniai

I. Knygos

1. P. Malakauskis, Moterystės teisės,[2] Kaunas 1932, 511, 6 lit.
2. P. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925 (nebėra).
3. J. Eretas, Henrich Seuse, Kaunas 1929, 64, 50 cent.
4. J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, 146, 1 lit.
5. J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128, 1 lit.
6. J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, 196, 3 lit.
7. Pr. Kuraitis Pagrindiniai gnosologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 2 lit.
8. P. Malakauskas, Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas 1931, 268, 2 lit.
9. Ant. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180, 2 lit. 50 cent.
10. J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, 250. 5 lit. 50 cent.
11. Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos, Kaunas 1932, 40, 50 cent.; (įvadas) Kaunas 1031, 1 dal. 192, 3 lit.; Kaunas 1935, 4 dal. 84, 1 lit. 50 cent.
12. Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, I 207, lit.; Kaunas 1933, II 168, 3 lit.
13. P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, 117, 2 lit.
14. J. Grinius, Putino lirika, Kaunas 1932, 108, 1 lit.
15. P. Malakauskis, Bažnytinės teisės (įvadas), Kaunas 1932, 120, 2 lit.
16. J. Eretas, Goethe, Kaunas, 1933, 286, 4 lit.
17. P. Malakauskis, Baudžiamosios teisės,[2] Kaunas 1934, 335, 5 lit.
18. P. Malakauskis, Prigimtinė teisė[2] Kaunas 1936, 160.
19. Z. Ivinskis, Lietuvos prekyba su Prūsais, Kaunas 1934, 1 dal. 208, 4 lit.
20. St. Šalkauskis, pedagogikos pagrindai[2] Kaunas 1935, 53, lit.
21. St. Gruodis, Negimusios gyvybės panaikinimas, Kaunas 1935, 130, 2 lit.
22. Ant. Maliauskis, Etika, Kaunas 1935, 1 dal. 192, 4 lit.
23. Ant. Maceina, Kultūros filosofijos įvadas, Kaunas 1936, 224, 5 lit.
24. J. Ambrazevičius, Vaižgantas, Kaunas 1936.

II. Žurnalai

1. **„Soter“** (religijos mokslų žurnalas):

1924 m.	— 1 lit.	1(1932)	— 1 lit.
1925 „	— 1 „	2(1932)	— 1 „
1926 „	— 1 „	1(1933)	— 1 „
1927 „	— 1 „	2(1933)	— 1 „
1928 „	— 1 „	1(1934)	— 1 „
1929 „	— 1 „	2(1934)	— 1 „
1930 „	— 1 „	1(1935)	— 2 „
1(1931) „	— 1 „	2(1935)	— 2 „
2(1931) „	— 1 „	1(1936)	— 3 „
		2(1936)	— 3 „

2. **„Logos“** (filosofijos žurnalas):

1922 m.	— 1 lit.	1931	m. — 1 lit.
1923 „	— 1 „	1932	„ — 1 „
1924 „	— 1 „	1933	„ — 1 „
1925 „	— 1 „	1(1934)	„ — 1 „
1926 „	— 1 „	2(1934)	„ — 1 „
1927 „	— 1 „	1(1935)	„ — 2 „
1928 „	— 2 „	2(1935)	„ — 2 „
1929 „	— 1 „	1(1936)	„ — 4 „
1930 „	— 1 „	2(1936)	„ — 2 „

3. **„Athenaeum“** (kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas)

1(1930)	— 1 lit.	1933	m. — 2 lit.
2(1930)	— 1 „	1934	„ — 2 „
1(1931)	— 1 „	1935	„ — 4 „
2(1931)	— 1 „	1(1936)	„ — 3 „
1932 m.	— 2 „	2(1936)	„ — 3 „

Visų Teol.-Filosofijos Fakulteto leidinių komisijonierius yra Šv. Kazimiero Draugijos Centrinis Knygynas Kaune.

LTS spaustuvė „Viltis" Kaunas, Maironio g-vė 3